

12

VIGILIA

RESUMÉ
EN LANGUE
FRANÇAISE
DANS
LES DERNIÈRES
PAGES

Ára: 6,- Ft

Tudomány és
kereszténység

Egy hívő orvos
elmélkedése a hitről

A reformáció új
szemlélete

1967 DECEMBER

TARTALOM

	Oldal
<i>A. G. M. van Melsen</i> : Tudomány és kereszténység	793
<i>Csanád Béla</i> : Prága Szent György szobra, Prága Pivovar u Fleku, Kisváros, Két négysoros (versek)	803
<i>Tóth Aladár</i> : Egy hívő orvos elmélkedése a hitről	805
<i>Jékely Zoltán</i> : Eljöttek érte, Kalap-korona, Kinek se kellő rózsák, Most midőn teljes árva lettem... (versek)	811
<i>Reinel Janos</i> : Kodály Zoltán nagyszombati diákévei	813
<i>Birkás Endre</i> : Fogak (elbeszélés)	816
<i>Tótfalusi István</i> : Dániel (vers)	821
<i>Juan Jose Arreola</i> : Harrison Fish utolsó órája I. rész (színmű, fordította Pápay Klára)	822
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A reformáció új katolikus szemlélete)	831
<i>Csanád Béla</i> : A kis út (A figyelmesség erénye a családban)	838

NAPLÓ

A püspöki szinodus munkája I. (<i>Mihelics Vid</i>) 840; Világiak kongresszusa Rómában (<i>Magyar Ferenc</i>) 844; Az olvasó naplója — Devecseri Gábor: Lágymányosi istenek, Jankovich Ferenc: A magam emberségéből (<i>Rónay György</i>) 847; Színházi krónika — Romain Weingarten: A nyár, Ann Jellicoe: A trükk (<i>Dorombay Károly</i>) 850; Képzőművészet — Őszi kiállítások (<i>D. I.</i>) 852; Zenei jegyzetek — Alberto Erede hangversenye, A lipcsei Gewandhausorchester hangversenye (<i>Rónay László</i>) 853; Filmek világából — Az algiri csata, Csillagosok, katonák (<i>Ungváry Rudolf</i>) 855; Ki tekinthető katolikusnak? (<i>Szigeti Endre</i>) 857; Katolikus könyvekről (<i>Kovács Zoltán</i>) 860	840
Francia nyelvű kivonatok	862

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Felelős kiadó: *Saad Béla*

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 185. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományossal útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 024/2. számú számlájára; feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 6,— Ft

A. G. M. van Melsen

TUDOMÁNY ÉS KERESZTÉNYSÉG

A szerző a nimwegeni egyetem tanára. Tanulmányát, amely a *Wort und Wahrheit* hasábjain jelent meg, a szerző és a bécsi folyóirat szíves hozzájárulásával vettük át.

Egyetemes értékűnek mondható-e a tudomány és a kereszténység? Tekintetbevéve, hogy a nyugati kultúra magvát a tudomány és a kereszténység alkotja, válaszunk a fenti kérdésre egyszersmind a nyugati kultúra értékét is meghatározza egy eljövendő világkultúra összefüggéseiben. Érdekes jelenség ezzel kapcsolatban a nem-nyugati kultúrák magatartása a nyugati tudománnyal szemben. Ebben a magatartásban tartózkodásnak nyoma sincs. A nem-nyugati kultúrák ugyanis fenntartás nélkül teszik magukévá a nyugati tudományt; úgy látszik nem specifikusan nyugati, hanem univerzális értéknek tekintik. A kereszténységet ezzel szemben jellegzetesen nyugati vallásnak érzik, amelynek jelentősége számukra nagyon is vitatott. Mi az oka e kétféle és merőben különböző magatartásnak? Azt jelenti ez, hogy a nyugati kultúrában a tudomány és a kereszténység együttthaladása csak véletlen jelenség?

A válasz e kérdésre nem éppen egyszerű. A hit és a tudomány közötti vita, egyfelől mintha valóban arra mutatna, hogy a tudomány és a keresztény hit harmonikus együttélése egy és ugyanazon kultúrán belül, nem könnyű dolog, másfelől viszont ez a konfliktus nagyon emlékeztet az apa és fia közötti ismert konfliktusra. Végére éppen a keresztény teológia művelői voltak azok, akik, mint Albertus Magnus és Aquinoi Szent Tamás, fejlődési teret biztosítottak a görög és az arab tudomány számára a keresztény gondolkodásban. Az ő kezdeményezésük nyomán indult meg a profán tudománnyal való foglalkozás a teológia mellett. És vajon várhattunk-e egyebet, mint konfliktust abban a pillanatban, amikor a tudomány elindult a felnőtté válás útján? Óvatosan bánjunk tehát az olyanféle következtetéssel, amely szerint a nyugat e két kulturális bélyege között nem lenne kapcsolat. Sokkal inkább ezzel a lehetséges kapcsolattal kell foglalkoznunk, nemcsak az európai kultúra miatt, nemcsak amiatt, amivel Európa a kultúrák egyetemességéhez hozzájárulhat, hanem saját életünk szempontjából is.

Mielőtt azonban a kereszténység és a tudomány közötti kapcsolat vizsgálatába kezdenénk, figyelmünket egy másik problémára kell fordítanunk, amely az előbbivel szorosan összefügg, és ugyanakkor kitűnő lehetőséget nyújt arra, hogy vizsgálódásainkat szélesebb körben végezzük el. Mert bármilyen kapcsolat legyen is a nyugati keresztény eredete és a tény között, hogy éppen itt virágzott fel a tudomány, egy valami biztos: a kereszténység nem az egyetlen forrás volt, amelyből a későbbi tudományos kultúra eredt. Van egy másik forrás is, mégpedig a görög filozófia, az emberről vallott sajátos felfogásával. És fontos rámutatnunk arra is, hogy nem csupán a kereszténység és a tudomány idegenedett el az idők folyamán. Nemcsak a kereszténység és a tudomány kultúrvilága vált ketté, mert ugyanígy elkülönült a természettudományok világa is a szellemtudományokétól. Amikor ma egymástól elidegenedett kultúrtartományokról beszélünk, nem a keresztény világra gondolunk egyfelől és a tudományos világra másfelől, hanem a szellemtudományok elkülö-

nülésére a természettudományoktól — a szellemi és az anyagi kultúra két külön világára.

Az a tény, hogy a nyugati kultúrában a kulturális dichotómiának két válfaja van jelen egyszerre, óvatosságra int a hit és a tudomány közötti feszültség megítélésében. Ez a feszültség részben a humanista és a természettudományos kultúra közötti feszültségre vezethető vissza, amikor is tudatában kell lennünk annak, hogy a „humanista kultúra” kifejezés kétértelmű. Ez a kifejezés vonatkozhat magára a renaissance-ban gyökerező humanizmusra, amely noha hangsúlyozottan szembefordult a középkori skolasztika filozófiai és teológiai hagyományaival, mégis megmaradt a kereszténység keretein belül. De humanizmusnak nevezzük azt a modern szellemi irányzatot is, amely magával a kereszténységgel fordul szembe, vagy legalábbis annak feltételezett természetfeletti eredetével. Az utóbbi irányzat a szellemtudományok képviselőit éppúgy vonzza, mint a természettudományok művelőit, amiben nagyon is világosan kifejezésre jut Európa kultúrválságának bonyolult volta.

Próbáljunk most már lazítani ezen a gordiuszi csomón, esetleg úgy, hogy igyekszünk megtalálni az egymásba gabalyodott szálak végét. Első fontos felismerésünk a kulturális súlypontnak a történelem folyamán megfigyelhető eltolódásait érinti. Feltűnő tény például az, hogy a kultúrtörténet legrégibb korszakai bizonyos anyagokról kapják nevüket, mint kőkor, bronzkor és vaskor. A későbbi korok elnevezése viszont már egészen más jellegű. Itt már hellenisztikus, római, középkori kultúráról beszélünk, avagy renaissance-ról, felvilágosodásról, romantikáról, stb., ami — függetlenül a nevek konkrét eredetétől — arra utal, hogy e kultúrák legfontosabb jegyeit — ellentétben a legrégibb periódusokkal — nem a technika bizonyos fejlődési stádiumában, hanem az ilyen vagy olyan szellemi jellegzetességekben látják. Most viszont követelő erővel lép föl az a különös megfigyelés, hogy a legújabb periódusokat már ismét a technikától kölcsönzött nevekkel jelölik. Így beszélünk az első vagy a második ipari forradalomról, a technika, az atom, vagy az űrhajózás koráról. Mire következtethetünk vajon a szóhasználat ilyen változásaiból? Arra-e, hogy az emberiség, miután előbb a szellemieket tekintette a legfőbb kultúrértéknek, most a túlnyomórészt materiális kultúra egyik vagy másik formájába esett vissza? Nyilvánvaló, hogy ez nem pusztán szónoki kérdés.

A súlypont félreérthetetlenül a szellemi kultúráról az anyagi felé tolódott el, és ez a tény a keresztényeket és a szó mindkét értelmében vett humanistákat egyformán nyugtalanítja. Az egész fejlődés a kereszténység és a humanizmus legértékesebb tradícióinak tagadásaként jelentkezik. A nyomában fellépő aggodalom pedig egyik főoka az európai kultúra belső bizonytalanságának, amelytől az egyetem sem mentes.

Hogy e szemléleti irányváltozást helyesen értékelhessük, előbb álljunk meg egy pillanatra annál a helyzetenél, amelyben az európai kultúra a természettudományok fellendülése előtt volt. Ezt a helyzetet az ember szellemi és testi lehetőségei között mutatkozó nyilvánvaló szakadék határozta meg. Szellemi erőinek hála az ember lelkieg elkülönült a természettől annyira, hogy nem volt többé része a természetnek, bár materiálisan továbbra is odatartozott, és a természetnek alárendelt állapotban maradt. A tudomány ezért nem tekintette céljának a természet materiális leigázását — saját rendeltetését önmagában találta meg. Az igazság iránti önzetlen szeretetével gazdagította a szellemet. Bizonyára nem szükséges különösebben bizonyítani, hogy ebben a görögös tudományfelfogásban a

korabeli tudomány tényleges színvonalának is szerepe volt, amely még alig nyújtott lehetőséget a természet fölötti aktív uralomra. Erre rövidesen visszatérünk még.

Középkori szintézis

A középkorban a tudományról és az emberről vallott felfogás nem különbözött még lényegesen az ókoritól. Nem volt ugyanis semmi ok arra, hogy ezt a felfogást, a keresztény tanítás fényénél kétségbe vonják, hiszen a kereszténység az ember végső rendeltetését a mennyországban látja. A keresztény tanítás tehát inkább megerősítette azt a görög felfogást, amely az igazság szemlélésének biztosít elsőbbséget, mert ezáltal csak fokozódott a kinyilatkoztatás igazsága iránti fogékonyság. A kereszténység tudta, hogy hiteles választ adhat azokra a kérdésekre, amelyeket a görög filozófusok az emberrel, az ember eredetével és rendeltetésével kapcsolatban vetettek föl. Az ember Istentől ered, rendeltetése az örök élet, amelyben Istennel, minden valóság forrásával találkozik. A földi tudomány, az igazság szemlélése, a mennyországban éri el tetőpontját, a visio beatificában. Nem csoda hát, ha a középkori teológusok őszintén hittek a hitnek és a tudománynak örökre érvényes szintézisében. Mindkettőnek közös volt a forrása. A hit alapja az isteni kinyilatkoztatás, a tudományé a teremtés tanulmányozása, — a teremtés pedig ugyancsak Isten műve. A tudomány célja itt némiképpen a hitével azonos, amennyiben az ember valódi léte, azaz szellemi léte iránti figyelmet követel. Noha az ember még a földön él, szellemét már a mennyország felé kell fordítania. Ez utóbbi magyarázza azt az uralkodó szerepet, amelyet az egyház nemcsak a tudományban, de a kultúra egészében is betöltött. Az egyház támogatta a művészetet, örködött a gazdasági élet felett (céhek), gondját viselte a betegeknek és a szegényeknek, sőt mellékesen még a politikai életnek is. Az egyháznak ez a helyzete egészen magától értetődőnek látszott, és annak a hitnek következménye volt, amely szerint a földi élet egyetlen célja, hogy előkészületül szolgáljon a mennyországra. Az egyház ennek a mennyei elrendeltségnek őrzője volt itt a földön.

Mindeme következtetések elméleti alapja a hit és a tudomány előbb említett szintézise volt, ami által mindkettő ugyanarra a belátásra jutott a földi élet jelentőségét illetően. Ezzel viszont elkerülhetetlenné vált, hogy a modern természettudományok felvirágzása a hit és tudomány e szintézisét minden következtetésével együtt aláássa, minthogy éppen ennek a szintézisnek egyik lényeges feltételét támadta meg. Mi volt ez a feltétel? Nem más, mint az, amin minden szintézis alapul, nevezetesen az a meggyőződés, hogy a szintézist összetevő komponensek mindegyike önmagában bizonyos végérvényességre tett szert. Vonatkozott ez a hit és tudomány középkori szintézisére is. Ami az első komponens, a hitet illeti, ott kétségről aligha lehetett szó. A hit az isteni kinyilatkoztatáson alapult, amely Krisztus emberreválásában teljesedett ki. Tartalmát a szentírás és az egyházi hagyomány rögzítette. Hozzá tartozik még Isten véleménye az ember földi életéről is. Ami a szintézis másik komponensét, a tudományt illeti, itt természetesen elvileg más volt a helyzet. Mert miért ne növekedhetne és fejlődhetne a tudomány? A középkori tudósnak azonban meggyőződésük volt, hogy az emberi tudás már elérte csúcspontját a görög tudományban. Persze, nagyon is tudatában voltak annak, hogy a hit és a tudomány között létrehozott szintézisüknek korlátai vannak — hiszen emberi szintézis volt, márpedig mit számít az

emberi tudás az istenihez viszonyítva? — de ez a felismerésük semmiképpen sem állt ellentétben azzal a meggyőződésükkel, mely szerint ez a szintézis bizonyos értelemben mégiscsak végérvényes.

Ennek a véleménynek megítélésénél mindenkor meg kell gondolnunk, hogy egy valódi haladás lehetőségének fogalma még nem merülhetett föl az emberi gondolkodásban és tudásban. Ez csak akkor vált lehetővé, amikor a tizenhetedik század természettudománya beigazolta az ilyen irányú lehetőségeket. Ezért érthető az is, hogy a renaissance és a humanizmus, függetlenül minden bírálattól amit a középkori skolasztikával szemben gyakorolt, inspirációját nem a haladás lehetőségének fogalmából merítette, inkább az ellenkezője volt az eset. A renaissance és a humanizmus kultúreszménye is a görög ókor volt. Jóllehet, érdeklődésük a klasszikusok iránt lényegesen tágabb és általánosabb volt a skolasztikusokénál, a görög kultúrát mégis az emberileg lehetséges tökéletesség legfelső határának tekintették. Ennélfogva a tizenhetedik századi természettudomány kibontakozása valóban új elemet hozott az európai kultúrába, amelynek pillantását elfordította a múlttól, hogy a jövőre irányítsa. Ezzel együtt következett be a szemlélet irányának már említett másik két elfordulása is, a mennyországától a föld, az elmélettől a gyakorlat felé.

Első látásra úgy tűnik, mintha az egyes szemléleti irányváltozások között csak laza összefüggés lenne, valójában azonban ezek csak három különböző aspektusát képviselik ugyanannak a folyamatnak, amely — hogy még bonyolultabbá váljék a dolog — alapjában sokkal kevésbé volt radikális, mint amilyennek látszott. Hiszen voltaképpen csak azt fejlesztette ki, aminek lényeges csíráit az európai kultúra őstalaja, a görög filozófia és a kereszténység már magában hordta. Állításunk bizonyításához természetesen szükséges, hogy alaposabban is foglalkozzunk a kérdéssel, miután a felületes pillantás csak radikális átalakulásokat láthat: aláásták a hit és a tudomány közötti középkori szintézist; a tudományt nem inspirálja többé az igazság érdektelen szeretete, hanem a gyakorlat szolgálatába szegődik; a gyakorlat pedig egy emberhez méltó földi élet távlatait nyitja meg; az érdeklődés a mennyei jövőről a földi jövő felé fordul. Az egyetemi oktatás is magán viseli e változások nyomát.

Az a látszat tehát, hogy a régi kultúreszményeket végérvényesen föladtuk. Mit tapasztalunk azonban, ha a jelenségek mélyére hatolunk? Vizsgáljuk meg, függetlenül a természettudományok fejlődése által létrejött radikális változásoktól, hogy beszélhetünk-e még valamiféle kontinuitásról? Először a görög, majd a keresztény kultúra szempontjából mutatjuk ki ezt.

A görög kultúra kontinuitása legélesebben akkor látható, ha egybevetjük a mai tudományosményeket a korábbiakkal. Amint már megállapítottuk: első pillantásra egyebet sem látunk, mint diszkontinuitást. Valóban fennáll ez, nemcsak a tudomány *eszményeinek*, hanem *formáinak* tekintetében is. Feltűnő például, hogy a tudomány három legrégebbi ága, a filozófia, a matematika és a logika csak elenyésző számú anyagi eszközzel él, míg a mai természettudományok maximális mértékben alkalmazzák ezeket. Ez nyilvánvaló jele a tudomány más irányba való orientálódásának, mégpedig a főként szellemi tudománytól egy főként anyagi, és az egyetlen univerzalistól a többféle speciális tudomány felé. Mert az anyag differenciál, a szellem egységesít. És mégis csak a *tudás* iránti igény készítette az embert arra, hogy egyre növekvő mértékben

használjon anyagi eszközöket. Annak belátásával kezdődött a dolog, hogy az igazság kutatása eredménytelen marad, ha nem használjuk hatékonyabban érzékeinket, és ez a felismerés vezetett a XVII. század empirikus tudományához. E tudomány további kiépülése során megmutatkozott, milyen mértékben van anyagi eszközökre utalva az emberi észlelés, műszerek alakjában és különösen a kísérleti körülmények létrehozásában. Mert csakis ilyen kísérleti körülmények között észlelheti az érzékszerv azt, ami az értelmet érdekli. A kéz tehát éppolyan fontosnak bizonyult a tudományos kutatásban, mint az érzékszerv. Ez az átféjlődés a kontemplatív tudományból az empirikusba, a kísérletibe, nyilvánvalóvá tette, hogy a test és az anyag nem akadály, hanem éppen ellenkezőleg nélkülözhetetlen segédeszköze a szellemi megismerésnek, feltéve persze, hogy alkalmas módon használjuk őket. Ez az új felismerés rendkívül jelentős. Mégha az emberiség a technika bármely természetű veszélyeinek fenyegető hatása alatt úgy döntene, hogy lehetőség szerint mellőzi a technikát, ez a technika mégis nélkülözhetetlen maradna a tiszta és érdektelen tudomány eszményének szolgálatában is.

A technika szerepe.

Nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy egyedül a természettudománynak van szüksége a technikára, minthogy éppen az anyagi valóság érdekli. Mindenki, aki ismeri a nyugati filozófia történetét, tudja, milyen nagymértékben függ a filozófiai eszmélés is a természettudomány és a technika fejlődésétől. Amíg a természettudomány és a technika meg nem mutatták lehetőségeiket, a természet csak mindennemű emberi beavatkozás számára megközelíthetetlen, szilárd egésznek volt tekinthető. Ez indította arra a görögöket, hogy a tudományt elsősorban szellemi aktivitásként, és a kultúrát mint „cultura animi”-t, mint az emberi lélek önmegvalósulását fogják fel. Az ember szellemi és testi lehetőségei között feltételezett távolság pedig főérvül szolgált lényének dualisztikus felfogásához. Ugyanez a felfogás volt az alapja annak a középkorban, valamint a renaissance-ban uralkodó meggyőződésnek is, amely szerint a görög kultúreszmények halhatatlanok és nem fenyegeti őket változás. Bárhogyan értékeliük is tehát a technikát a saját területén, mindenképpen érdemének kell tekintenünk, hogy új oldalról világította meg az ember helyzetét, lehetőségeit és a természethez való viszonyát.

Bármennyire vitathatatlan tehát, hogy korunk tudománya a technika szolgálatában áll, ez csak egyik fele az igazságnak. Mert éppennyire szolgálja korunk technikája a tiszta tudományt is, beleértve a filozófiai eszmélést (és mint látni fogjuk, ez alól maga a teológia sem kivétel). Az ember, miközben a tudományra törekedett, felfedezte, hogy a valóság szellemi megközelítése csak akkor lehet eredményes, ha magába foglalja a technikai megközelítést is. A technikai megközelítés éppúgy feltétele a megismerő megközelítésnek, mint ahogy a megismerő a technikainak. A megismerés és végrehajtani tudás kölcsönös függésének ez a belátása a legfontosabb tanulság, amelyet a tudományok történetéből meríthetünk. Hogy mit hoz lehetőségek terén a jövő — ki tudja? Egy azonban bizonyos: a valóság elméleti és technikai megközelítése között belső egység van. Minden újabb betekintés a valóságba, akár természeti, akár emberi ez a valóság, újabb lehetőséget nyújt ennek a valóságnak megközelítésére. Tény, hogy elmélet és gyakorlat egységét elég későn fedezték fel és akkor is csak a nyugati kultúrában. Ez azonban még nem akadályá

annak, hogy az a fejlődés, amely ehhez az egységhez vezetett, logikus és természetes legyen, mivel végső soron az ember lényegén alapszik. Az ember mint szellem — az — anyagban éppannyira nem nélkülözheti a kezét, mint az értelmét vagy az érzékszerveket, és ez nemcsak anyagi életére, hanem szellemi életére is áll.

Ezért nem beszélhetünk lényegbevágó ellentmondásról a modern tudomány és technika alapjául szolgáló eszmények, és a klasszikus humanizmus eszményei között. Ha valaki a kettőt összeférhetetlennek tartja, ez annak a következménye, hogy vagy a görög kultúra eszményeiről alkotott fogalmai tévesek, vagy a technika jelentőségével kapcsolatos nézetei túlságosan egyoldalúak. Az érdektelen, tiszta tudomány görög eszménye csak akkor valósítható meg, ha a technikai és specializált gyakorlatot is bekapcsolja. A technikai gyakorlat viszont csak akkor hathat humanizáló erővel, ha a humanitás integráló eszménye vezeti. Ennek folytán a klasszikus-humanista hagyomány jelentősége nem csökkent, hanem inkább megnőtt a technika fejlődésével, mégha ma kritikusabb szemmel kell is elemeznünk ezt a hagyományt, mint azelőtt.

Ha tehát az európai válság okát nem abban kell keresnünk, hogy a technikai kultúra szakított a görög kultúreszménnyel, akkor kézenfekvő a föltevés, hogy a válság igazi okát abban a módon kell keresnünk, ahogy a görög eszményeket kereszténnyé tettük. Ezt a véleményt néhány történelmi tény is alátámasztja, így az egyház szembefordulása a kozmológikus világkép változásaival, amelyeket Galilei és Newton csillagászati vagy Darwin biológiai elméletei váltottak ki, valamint a társadalmi világkép változásaival, amelyek azon alapultak, hogy az ember felfedezte a társadalmi struktúrákba történő beavatkozás lehetőségét. Ezek a tények azonban önmagukban nem bizonyítják még a keresztény hit összeférhetetlenségét a modern világképpel. A keletkezett feszültség könnyen megmagyarázható lenne azzal, hogy az egyház elveszítette a kultúrában elfoglalt monopol helyzetét; következésképp, gyanakvással kellett fogadnia az új irányú fejlődést.

Sokkal fontosabb ennél az, hogy az egyháznak ez a pozíciója nem pusztán történelmi véletleneken alapul, hanem az ember földi létének természetfölötti irányultságán, ahogyan az a középkor hit-tudománv szintézisében jutott kifejezésre. A szintézis alapja, mint láttuk, az a föltételezés volt, hogy a hittételek és a tudománv bizonyos mértékben végérvénységek, ami által hiányozni látszott a további fejlődés perspektívája. Jogosnak látszik persze az ellenvetés, hogy az a tény, hogy az új tudomány haladó volt, bár önmagában illuzorikussá tette a végérvényes szintézist, de nem tette azzá a megegyezés más formáját. A középkori teológusok kétségkívül osztották azt a meggyőződést, hogy a görög kultúrában a tudomány tetőpontjára érkezett, de ez a meggyőződés nem következett semmiféle hitcikkelyből. Persze azért nem ilyen egyszerű a dolog. Mindjárt fölmerül ugyanis a kérdés, vajon föladhatta-e a kereszténység, a Krisztus különleges helyzetéről és a kinyilatkoztatás teljességéről vallott fölfogását. És éppen ezért, vajon nem a kereszténység lényegéhez tartozó vonás-e a múltra függesztett tekintet? És hogyan férhetne össze ez a tekintet valaha is azzal a kultúrmagatartással, amely a progresszív tudomány befolyása alatt a jövőre irányul? Az, hogy az új, szekularizált kultúra nem az elveszett, hanem az ember által megvalósítandó, eljövendő paradicsomban hitt, bizonyára nem véletlenül lett a konfliktus forrása.

Az új tudomány és a vele összefüggő új kultúra azonban nemcsak haladó, hanem kísérletező is volt, és ez még fokozza a nehézségeket. Mert a kísérletező szellemi magatartás látszatra még a haladásba vetett hitnél is nehezebben egyeztethető össze a keresztény vallással. A vallásnak dogmái vannak, amelyek az igazságot egyszersmindenkorra meghatározzák. A kísérletező tudomány és kultúra szelleme ezzel szemben a nyíltság szelleme, amely nem ismer el definitív igazságokat, miután maga is mindig kész a saját legdrágább meggyőződését is felülvizsgálni, és a tudomány, valamint a történelemadta új bepillantási lehetőségek fényénél megváltoztatni. Ilyen körülmények között nem csoda, ha mind Európában, mind a többi kontinensen sokan vannak, akik nem tudnak a kereszténységnek valóban egyetemes értéket tulajdonítani. Kétségtelenül jelentős szerepe volt az európai kultúra kialakításában, mondják, de egy eljövendő világkultúra szempontjából semmiképp sem képvisel egyetemes értéket. Ezt a kultúrát más forrásokból kell táplálni.

A kereszténység korszerű értelmezése

Mit jelent mindez a kereszténység számára? Azt, hogy a kereszténység csak akkor tarthat valóban igényt egyetemességre, ha készen áll arra, hogy önmagát szüntelenül újra értelmezze. Ahhoz azonban, hogy ez a készség ésszerű legyen, a kereszténység lényegéhez kell tartoznia. Mert különben bármiféle újraértelmezés erőszakolt módon, kívülről, csak a körülményekhez való pillanatnyi alkalmazkodás jegyében következne be, és így nemcsak mesterkelt, hanem terméketlen is maradna.

Azt, hogy egy ilyen új értelmezés *lehetősége* megvan, azt az alábbi megfontolások világítják meg. Még ha a kereszténység elsőfokon ragaszkodnék is ahhoz a meggyőződéshez, hogy az emberről és a világról vallott keresztény felfogás definitív módon megtalálható a szentírásban és az egyház tanításában, akkor is, amit ott találunk, a közelebbi vizsgálat tükrében nem mutathatja a keresztény felfogást a maga tisztaságában. A képet ugyanis mindenképp homályossá teszi annak a kornak az emberről és a világról vallott felfogása, amelyben a szent szöveget leírták, vagy a dogmát formába öntötték. Az emberről és a világról szóló kinyilatkoztatás interpretációja tehát mindenkor azt is tükrözi, ahogy annak a kornak keresztény embere önmagát interpretálja. Ebből következik, hogy addig, amíg a tudomány nem tártá fel az emberi felismerés haladó jellegét, a kinyilatkoztatást is az emberi felismerés statikus felfogásával összhangban értelmezték. A megújított értelmezés tehát elvileg lehetséges. Fontosabb azonban a kérdés, vajon ezt a megújított értelmezést egy a kinyilatkoztatás hatásától független fejlődés okozta-e avagy — legalábbis utólagosan — éppen ennek a hatásnak eredménye. Mert csak az utóbbi esetben állíthatjuk, hogy a kereszténység lényegéhez tartozik annak szükségé, hogy szüntelenül újra értelmezze önmagát. Meg kell tehát vizsgálnunk, vajon a tudomány fejlődésének van-e köze a keresztény kinyilatkoztatáshoz.

Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, emlékezetünkbe kell idéznünk, hogy valójában mennyire dinamikus a krisztusi kinyilatkoztatás. Állandóan azon igyekszik, hogy az embernek lelkére kösse, el kell vesztítenie természetes életét, hogy igazi életére rátaláljon. A kinyilatkoztatásnak ez az alapeszméje legélesebben a nyugat történetében rajzolódik ki. Mert a tudomány fejlődésével sem az a természet, sem az a társadalom, amelyet az ember kezdetben talált, nem tűnik többé „ter-

mészetes" környezetének. Az embernek előbb le kellett mondania arról, amit természetes életének és természetes életkörnyezetének hitt, hogy megtalálja „igazi” életét, nevezetesen azt az életet, amely a természet és a társadalom megszervezését, és ezáltal humanizálását rótta ki feladatául. Egyszer talán a földet is el kell hagynia, mint természetes tartózkodási helyét, hogy a kozmoszt humanizálja.

Ha ebből a távlatból szemléljük az emberi történelmet, az elmúltat és a várható jövőt, és közben Krisztus szavaira gondolunk, akkor elcsodálkozunk, mennyire találóan jósolták meg azok az emberi történetet. Az embernek újra meg újra készen kell állnia arra, hogy elveszítse életét azért, hogy ismét megtalálja. Természetesen mindazt, ami a krisztusi üzenetből következik, a szavak elhangzásának vagy följegyzésének pillanatában még nem lehetett megragadni. Érthető, hogy kezdetben csupán természetfeletti és morális értelemben fogták fel őket; és ugyancsak érthető, hogy még akkor is, amikor világi értelmük kezdett már kirajzolódni, még mindig fáradságos volt azt magunkévá tenni. Az egyház is kialakította a maga határozott életmodelljét. Berendezkedett a középkori kultúrára, hitt a középkor hit-tudomány szintézisében, és hitt az abból folyó uralkodó helyzetében a kultúra területén. Az egyházra is vonatkozott az ige, melynek értelmében el kell veszítenie középkori életét, hogy az igazi életet megnyerje.

Még egyszer, ahhoz, hogy valóban korrekt ítéletet mondhassunk a múltról, emlékezetünkbe kell idézni azt a körülményt, hogy a középkor még nem ismerte, és nem is ismerhette a tudománynak és az ember földi életének dinamikus, haladó természetét. A múlt megítélésénél is számolnunk kell az emberi élet haladó jellegével. Csak amikor bizonyos fejlődési szakaszok megjelentek, vált felismerhetővé a kereszténységben rejlő dinamizmus, és egyben határozottabban kirajzolódott az is, hogy a kereszténység fellazító hatásának milyen nagy szerepe volt a tényleges fejlődésben. Nem véletlen, hogy a tudomány és a kultúra dinamikus lényege éppen a keresztény nyugaton mutatkozott meg, de éppannyira nem véletlen az sem, hogy ez a keresztény nyugat kezdetben alig sejtette, milyen szoros kapcsolat fűzi össze a kereszténységet és az emberi haladást.

Könnyen bizonyítható ez az összefüggés, ha figyelembe vesszük a tudománynak a dinamikus aspektussal lényegileg együttjáró kísérletező jellegét, és különösen az elmélet és gyakorlat egységét. Láttuk, hogy ez az egység az embernek a tiszta érdektelen tudományra irányuló törekvéséből született, s így semmiképpen sem jelentett ámulást a görög tudományeszménnyel szemben. De nem volna helyes, ha ezt az egységet csupán erről az oldalról közelítenénk meg és méltatnánk, mert ebben az esetben a gyakorlatot teljesen alárendelnénk az elméletnek. Ez pedig igazságtalanság lenne a gyakorlattal szemben, mert azt a látszatot keltene, mintha a gyakorlatnak nem lenne eredeti, nem az elméletre visszavezethető értéke. Itt megint csak a kereszténység az, amely egy nem sejtett mélyebb dimenziót kölcsönöz a gyakorlat iránti vonzódásnak.

A karitás tanítása és gyakorlása kétségtelenül egyik legjelentősebb hozzájárulása a kereszténységnek az európai kultúra kialakulásához. A betegek, szegények, nyomorékok gondozásával a „humanizálás” új formája jelent meg. A kereszténység gyakorolta a karitást, mert maga Krisztus tette a bajbajutott emberekről való gondoskodást a hit próbakövévé. A kereszténység sohasem várta, hogy ez a gondoskodás az inség tényleges leküzdéséhez fog vezetni, a bajt, az inséget a földi élet elkerülhetetlen velejárójának tekintették. És mégis, itt is áll, hogy a bajbajutott

embernek ez az „érdektelen” megsegítése fontos erjesztője lett olyan eszközök és módszerek kiharcolásának, amelyek ezt a gondoskodást a lehető leghatékonyabbá tették.

A karitás parancsa azonban nemcsak a gondoskodást mozdította elő a legszélesebb értelemben, hanem, miután ez a gondoskodás a tudomány fejlődése révén azelőtt elképzelhetetlen hatékonyságot ért el, az elmélet és gyakorlat e fejlődésből eredő egységének mélyebb értelmet is kölcsönzött. Ezáltal viszont maga a karitás parancsa is gazdagodott mélységben. Világossá vált, hogy a benne foglalt fölhívás többet tartalmaz, mint kezdetben hitték. Mindezt szem előtt kell tartanunk, hogy a kereszténység humánus értékét, egyetemes kulturális értékét megítélhesük. Mert a kereszténység nemcsak utólagosan értelmezett, hanem ugyanannyira ösztönzött is, még ha nem is lehetett előre látni, hová vezet ez a felhívás.

Új távlatok

Nem lehet tehát kétségünk abban a tekintetben, hogy milyen jelentős szerepet játszott a kereszténység a nyugati kultúra létrejöttében, és különösen annak dinamikus kibontakozásában a tudomány befolyása alatt. És éppen ezért vitathatatlan jelentősége a jövő kultúrája szempontjából is. Semmi sem alkalmas, hogy úgy készítsen föl az emberiséget jövődő feladataira, amelyeknek konzekvenciái ma még ismeretlenek, mint éppen a kereszténység.

De éppen ez a következtetés okoz sok kereszténynek problémát. Magával a következtetéssel készségesen egyetértének, amennyiben az a kereszténységnek egyetemes értéket tulajdonít, de attól félnek, hogy az a mód, ahogyan erre a végkövetkeztetésre jutottunk, a legsajátosabb, azaz természetfeletti jellegétől fosztja meg a kereszténységet. Aggódva kérdezik, vajon az efféle érvelés egész tendenciája — tudatosan vagy önkéntelenül? — nem vezet-e a kereszténység szekularizációjához? A válasz: igen, valóban az a szándékom, hogy a kereszténységet szekularizáljam, ez azonban semmiképp sem jelenti azt, hogy a kereszténység ezáltal elveszíti természetfeletti eredetét. Hiszen ha mint keresztények valóban hiszünk ebben az eredetben, akkor semmi okunk sincs rá, hogy visszariadjunk attól, hogy a kereszténység világdimenzióit tovább tágituk. S ha mégis látunk ilyen okot, nevezetesen azt, hogy ez a kitágítás esetleg a kereszténység természetfeletti dimenzióinak lenne kárára, akkor erre csak egy felelet van, az tudniillik, hogy túlságosan korlátolt lehet a fogalmunk ezekről a dimenziókról. Ez az egyetlen módja annak, hogy ezekben a kérdésekben helyesen gondolkodjunk. Mindig abból kell kiindulni, hogy az olyan fogalmak és dogmák, mint Isten, teremtés, bűnbocsás, megváltás, örök élet — természetüknél fogva nagyon korlátozottak. Csak hálások lehetünk tehát minden olyan fejlődésért, amely hozzásegít, hogy ezt a korlátozott gondolkodást helyesbítsük.

Nos, ilyen fejlődés a földi élet új távlata, melyet a tudomány és technika haladása nyitott meg. Sose feledkezzünk meg arról, hogy az első és alapvető igazság, amelyet a kereszténység az emberről tanít, úgy szól, hogy Isten saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert. Miért félne a keresztény, ha olyan nem sejtett, teremtő lehetőségekkel kerül szembe, amilyeneket a földi élet nyújt? Ez egyébként még nem jelenti azt, hogy a keresztényeknek a kinyilatkoztatásból előre látniuk kell valamennyi lehetőséget, és előre tudniuk a választ azokra a kérdésekre,

amelyekkel az ember találkozik. A régi keresztények még ezt hitték, de ez tévedésnek bizonyult. Isten nem akarta kinyilatkoztatásával megfosztani az embert a keresés kalandjától. Éppen az ellenkezője az igaz: a kinyilatkoztatás új távlatot nyitott. Az „Isten képére és hasonlatosságára teremtve” minden bizonnyal nem olyan kijelentés, amit teljes mélységében föl tudunk mérni, de annyit mindenesetre jelent, hogy az emberi vállalkozásnak nincs határ szabva, és semmiképp sincs itt, ahol egy emberi világ és egy emberi jövő megteremtésére irányul. Ez vezet át fejtegetésünk utolsó pontjához.

Vitathatatlan, hogy korunk emberének alaphangulata a földi élet minden új távlata ellenére inkább pesszimista, mint optimista. A távlatokat észreveszi ugyan, de visszariad a felelősségtől, mégpedig legfőképpen azért, mert nem bízik önmagában. Minthogy az emberi természet hajlik a rosszra, nagyobb az esélye annak, hogy az ember növekvő hatalmával visszaélnek. Sokak számára az élet emiatt voltaképpen értelmetlen. Hiszen úgy látszik, mintha az ember túlságosan jelentéktelen lenne azokhoz a feladatokhoz, amelyeket saját cselekedetei tűztek eléje. Az egész folyamat, amely a tudomány és technika robbanásszerű fejlődéséhez vezetett, értelmetlenné válik, ha az ember nem nő föl ahhoz, hogy a megszerzett hatalommal járó erkölcsi felelőséget vállalja, ha nem képes rá, hogy a haladással szellemileg megbirkózzék. Az ember természetesen továbbra is ápolja majd a tudományt és fejleszti a technikát, és Európa magától értetődően át fogja adni felismeréseit más kultúráknak is, de — kérdezhetnénk — mi értelme van ennek? És hozzátehetnénk: még ha más kultúrák nemcsak a tudományt, de vele együtt a kereszténységet is átvennék mint egyetemes és értelmet adó értéket, akkor is mire lenne ez jó? Mert mi volt az eredménye húsz évszázad kereszténységének Európában? Két világháború, és a harmadiknak fenyegetése azzal a lehetőséggel, hogy az egész világot magával ránthatja a pusztulásba. De még ha el is háríthatnánk ezt a fenyegetést, még mindig megmaradna a növekvő anyagelvűség.

Ha így nézzük, valóban, mintha minden ok meglenne a pesszimizmusra keresztények és nem keresztények körében egyaránt. És itt a tények döntenek és nem többé-kevésbé plátói fejtegetések a tudomány és a kereszténység egyetemes értékeiről. Nos, az utolsó szó természetesen a tényeké lesz, de ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a tények helyes fölbecsülése sem éppen egyszerű. Szó volt például arról a tényről, hogy az ember túlságosan jelentéktelen a ráháruló feladathoz képest. De melyik tényről van itt pontosan szó? Arról van szó, hogy most ténylegesen milyen az ember, vagy arról, amivé lehet, tekintettel teremtő lehetőségeire? Az ember tényleg túl jelentéktelen, de az az ember, akit mi ismerünk, igazában felnőtt ember-e? A tények valóban lehangolóak lehetnének, ha az ember azonos volna azzal a statikus lénnyel, aminek a korábbi nemzedékek tartották. Vizsgálataink azonban, amelyek a tudománynak és a kereszténységnek mint egyetemes értéknek jelentőségére vonatkoztak, éppen arra az eredményre vezettek, hogy az ember a legkevésbé sem statikus lény. Az embernek el kell veszítenie statikus életét ahhoz, hogy megtalálja igazi életét, és az teremtő élet lesz, melynek főfeladata nem a világ humanizálása, bármilyen fontos legyen is ez különben, hanem önmaga humanizálása lehetne. Ha komolyan vesszük Krisztus felhívását, hogy minden ínséget szenvedő embertársunkon segítsünk, ennek az a váratlan következménye is lehet még, hogy fölfedez-

zük: voltaképpen minden ember inséget szenvedő ember és nemcsak a különféle rokkantak azok.

Bármiként álljon is a dolog, egy bizonyos: az a teremtető feladat, ami az embert önmagával szemben kötelezi, nem oldható meg egyik pillanatról a másikra; hosszú, keserves út ez. Ezért nem mond sokat az a tény sem, hogy a húsz évszázados kereszténység inkább kudarcnak látszik. Mert mekkora idő kétezer év? Egyszerűen nem is tudjuk. Amennyiben azonban tudunk róla valamit, mégpedig az evolúcióra vonatkozó ismereteink alapján, a felelet mindenképpen az, hogy húsz évszázad úgyszólván semmit sem jelent. Annak az időmértéknek távlatában, amellyel az evolúciót mérik, az ember rendkívül fiatal. Tudjuk továbbá azt is, hogy ha igaz az, hogy az ember Isten képére és hasonlóságára teremtetett, és ha azt a módot, ahogyan a tudomány teremtető jellegű, általában mérvadónak tekintjük az emberi alkotás lehetőségeinek szempontjából, akkor minden okunk megvan arra a feltevésre, hogy a világ krisztianizálásának folyamata is hosszú időt vesz igénybe.

A humanizálódási folyamat csak most kezdődött el. Mért ne lehetne érvényes ugyanez a krisztianizációra is?

CSANÁD BÉLA VERSEI

PRÁGA, SZENT GYÖRGY SZOBRA

*Ha kételkednél Szent György jó vitéz
történetében, idézd régi szobrát
a prágai vár ünnepi terén.
Halálra ítelt sárkány vicsorog rád,*

*mely azóta sem halt meg igazán.
Meddig győzi a szent a néma harcot?
Időtlenül tusakodik a hős,
arcán felismered rettenve arcod:*

*benned emeli Szent György jó vitéz
győztes lándzsáját a szörnyeteg ellen,
benned tusakodik az égi hős
halálodig szüntelen küzdelemben.*

PRÁGA, PIVOVAR U FLEKU

*A középkori boltívek alatt
fel-felrikolt a rézfúvós zene
vig népdalok és régi valcerek
a prágai sörhabos éjszakában
a Pivovar u Fleku zöld fái alatt
minden együtt van ami „régí szép”
összkomfortos nosztalgia*

*a lombos fák mind színfalak csupán
alattuk vásári nyugalom árad
s talán a világ legbarnább söre
múltszázadi mosoly az arcokon
Prága utolsó kispolgárai*

pihegnek itt a fák alatt kigombolt
ingnyakkal

szánom őket
olyanok mint a kövér pontyok
a húsboltok kirakatában
szegény jóltáplált fejüket
kecsesen ringatják tenyérnyi vízben
és buborékot fújnak
tátogatnak
a kényszerű halál előtt
lassan elfogy a levegőjük.

KISVÁROS

Nem tudom, mi vonz az utcára.
Menekülés, szabadság, kíváncsiság?
Nem a magány űz,
nem menekülök magam elől,
nem az utcák mindig friss szabadsága,
nem a kíváncsiság éhsége csalogat.
Hivnak!
Tudom, most ez a kötelességem:
állok a futballmeccsen a tömegben,
kicsit ideges vagyok,
vitatkozunk a gólokon,
megállok egy utcasarkon,
ahol virágot vásárolnak a fiatalok,
a kórház előtt egy anya zokog,
az ismerős koldus
századszor nyújtja előre sapkáját
a templom előtt,
a divatról csevegnek az asszonyok
ácsorognak a kapuk alatt
a délután és a fák árnyékába feledkezve,
s ha abbahagyják a beszélgetést,
a fecskék folytatják
hangosabban, mint az asszonyok.

Mindez olyan mindennapi,
olyan megszokott,
hogy előre kitalálom a folytatást,
a következő utcasarki képet.
Mégis megyek tovább.
Szeretem őket.
Itthon vagyok.

KÉT NÉGYSOROS

1.

Nem figyeltél a szavaimra.
Emberek jöttek szembe. Hévvél
magyarázott az egyik: „...beányitottam,
s nem volt bent senki, csak egy néger.”

2.

— Semmit sem ér, — mondtad, — semmit sem ér.
— Miről beszélsz? — kérdeztem szívszorongva.
— Semmit sem ér. — Miről beszélsz? Felelj hát!
— Semmiről, — mondtad, s elnéztél: fölöttem.

Tóth Aladár

EGY HÍVŐ ORVOS ELMÉLKEDÉSE A HITRŐL

Hogy mit hiszek, nem kérdéses. Hiszem azt, amit egyházam a kinyilatkoztatás alapján elem tár. Hogy azonban milyen elképzelésekkel, milyen képeken át hiszek, az rajtam is áll. S ez a „miként” nagyfontosságú, mert ez színezi a hitet, részben ettől függ annak erőssége is. Ha hitem egyensúlyban van egyéb ismereteimmel, úgy előbb-utóbb rendíthetetlené válik. Ha azonban vallási elképzeléseim nem felelnek meg az általános képzettségemnek, ez az ellentét belső hitemésztő, sőt idegromboló suroldásokat okozhat.

A mai embernek tudnia kell, hogy mit hisz. Lelkivilága érzékenyebb az ellentétekre, a diszharmóniák jobban elmélyülnek benne. Ha természetismerete és hite közt ellentétet érez és nem tudja őket könnyen kiegyenlíteni, akkor vagy elhagyja hitét, ami élményvilágának törését jelenti, vagy begubózik hitének külsőségeibe és gátolt ember lesz belőle. Igazán „katolikus”, azaz egyetemes csak az lehet, akinek természet- és hitismerete teljes összhangban olvad össze.

Az első, aki írásaival hozzásegített, hogy a modern természetismertet vallásom igazságaival egységes képbe foglaljam, *Pierre Teilhard de Chardin*. Az ő nagyszerűnek érzett és számomra kielégítő meglátásaiba szöttem bele, a kisember részletigényével, saját elképzeléseimet is.

Teremtés és fejlődés

Mi készíttet arra, hogy Istenben higgyek s a mindenséget teremtettnek fogjam fel? — tettem fel magamnak nem egyszer ezt az alapvető kérdést. Honnan ered az a biztos meggyőződésem, amely szerint a világnak személyes, egységesítő háttere van? Hisz tekinthetném a valóságot kizárólag olyannak is, mint amilyennek a tapasztalat mutatja.

Problémámat többnyire nem a közismert istenérvek szabatos átgondolásával oldottam meg. Ehelyett újabb más kérdéseket engedtem magamra hatni. Miért is van egyáltalán ez a világ? Végeredményben van-e célja az egésznek? Van-e kielégítő értelme annak a sok-sok szenvedésnek, amit mint orvos is magam körül látok — és néha önmagamban érzek? Várható-e végleges kibontakozás a méltánytalanságok, igazságtalanságok végeláthatatlan sorozatából? Sohasem hagytam, hogy e nehézségek tudatom alá süllyedjenek, és abba sem tudtam soha belenyugodni, hogy a körülöttem elterülő csodálatos mindenség és benne az én életem végső eredményben céltalan. Mindig úgy éreztem, hogy összefüggő, megnyugtatóan egybenező és megokoltan derűlátó képet csak a személyes Istenre, az abszolút Szeretetre épülő szemlélet adhat, feltéve, hogy tisztult fogalmain vannak Istenről.

Úgy szokták mondani, hogy Isten „teremtette” a világot. Ez a múlt idő azonban a kozmosz mérhetetlenségének mellett és a relativitás matematikai megfogalmazottságának korában azt a félrevezető elképzelést keltheti, mintha a Teremtő a világot szinte csak időben előzné meg. Ha ellenben Isten „működéséről” mindig jelen időben beszélek, vagyis hogy nem „teremtette”, hanem „teremti” a világot, s ilyen módon

Istent nem a világ „első” okának, hanem minden okok mindenkori alapjának tekintem, akkor hitem és természettudományos felfogásom nem kerülhet ellentétbe, sőt folyton erősíti egymást. A tapasztalati jelenségek körében felismert kötöttségekben és törvényekben akkor az ő szándékait fedezem fel.

A Szentháromságról szóló egyházi tanítás általában nem okozott számomra nehézséget. Sőt időnként igaz örömet találtam abban a hitben, hogy az abszolút Szeretet, a végtelen Önfeláldozás önmagában is közösségi.

Volt idő, amikor komoly problémát jelentett számomra, hogy miként oldható fel a teremtés és a fejlődés látszólagos ellentéte? Az élő valóság kibontakozása ugyanis a modern biológia központi magja, és mint hívó ember sem tehettem meg, hogy a természettudományok bizonyított vagy erősen valószínűsített eredményeit visszautasítsam.

Az egyháziak jó részével együtt mégis szenvedélyesen tusakodtam magamban a fejlődés valósága ellen, mert a teremtést a *Linné*-féle faji állandósággal azonosítottam. A természettudományok egyes képviselői ugyanakkor abban hibáztak szerintem, hogy a fajfejlődést egynek vették a teremtő hatás nélküli léttel. Ertelmetlen kettősség alakult ki így: egyrésztől a keresztény Istenfogalom oly merev színezetet nyert, hogy a gondolkodó elmék jó része nem tudta elfogadni, másrésztől pedig a természettudományokkal foglalkozók lelkiviláguknak tudattalan mélységeivel kerültek ellentétbe, amikor azt az álláspontot igyekeztek megvédeni, hogy a valóság alapja nem egyszerű, hanem összetett, és a fejlődő, a szellemiség felé törő mindenség háttere és célja a szétfolyó semmi.

Ma már nyilvánvaló előttem, hogy az emelkedő fajfejlődés nincs ellentétben Istennel, sőt még ragyogóbb színekben állítja őt élénk. A teilhardi szemlélet szerint a teremtés összefoglaló fogalom: általa hidalja át Isten a semmit. Ő a Lét: csak a létet meg a fejlődés erőit teremti közvetlenül. De a kettőt oly tökéletesen rendezi össze, hogy mindennek (pozitív vagy negatív előjellel) ő feléje kell haladnia.

A jelenségek másodlagos okai, vagyis a fejlődésnek az anyagba helyezett erői — ahogy én a teilhardi látásmódot értem — részben külsők, azaz egyeden kívüliek (ilyen a nagy számok törvénye, a *Darwin*-féle kiválasztódás), részben belsők, értve ezen a kozmosz minden egységének legalapvetőbb belső adottságát, magasabb célra irányítottságát, finalitását.

Igaz, a biológusok egy része nem ismeri el a finalitást, mondván, hogy azt szigorúan természettudományos módszerekkel nem bizonyíthatjuk. Az emberi működések célra irányítottsága azonban annyira kizár minden kétséget, hogy nem is tagadja senki. Akkor pedig — veti ellen Teilhard — ez önmagában is bizonyosság az egész kozmosz célirányítottsága mellett. Ellenészetben ugyanis az embert függetlenítenünk kellene a mindenségtől, ami mai természetismeretünk alapján lehetetlen. A kozmosz egységes folyamat. Alaptulajdonságai általánosak, ha nem is mindenütt észlelhetők. Az emberréválás előtt a fejlődés súlypontja a *Darwin*-féle kiválasztódás; minden úgy zajlik le, mintha automatikusan emelkednék. E kritikus pont felett azonban kétségtelenül kinyilvánul az anyag szellemi háttere; a belső elhatározás és célra irányítottság erői napvilágra jutnak és nyilvánvalóvá teszik, hogy rejtetten az alacsonyabb fokozatokat is irányították.

A keresztény dualizmus

Azokat a gondolatokat, amelyekkel a fejlődéstudomány legkényesebb részének, az ember származásának nehézségeit tisztázni igyekeztem, két témakörbe csoportosítanám. Az első főleg elméleti: az emberi lélek problémaköre. A második inkább történeti: a monogenizmus és az ősi paradicsomi állapot nehézségei. Miután a lélekprobléma a dualista filozófia függvénye, először azt fejteném ki, hogy miért hajlók a keresztény dualizmus felé és hogyan tudom azt összeegyeztetni a természettudományos monista felfogással?

Abból indulok ki, hogy a legrégebbi gondolkodók is észrevették a világ egységes felépítését és ugyanakkor minden vonalon észlelhető kettősségét. A görög filozófiában már egész kifejezett a dualista és a monista irány. S a történelem folyamán azóta sem tudott egyik sem maradéktalanul a másik fölé kerekedni. Ennek okát abban keresném, hogy mind a teremtés dualizmusa, mind a fejlődés monizmusa igaz. Nincsenek egymással ellentétben. Mindkettő ugyanazt a valóságot fejezi ki — a lét különböző síkján. A tapasztalat folyamatos *fejlődést* mutat s így a valóságnak fenomenológiai (jelenségszínti) *egységét* rajzolja elénk (monizmus). A logikai megfontolások pedig a *teremtés* tényét hirdetik, s ezzel a valóság metafizikai hátterének, az elvi síknak kettősségét tárják fel (dualizmus).

Úgy tűnik, hogy a dualizmus — legalább eredetében — az okozat és az ok kettősségének kifejezése. Keressük a rendezett tapasztalati világ abszolút okát és megtaláljuk a magától való Szellemben; keressük a testi alakban megjelenő ember tér-idő feletti összerendezettségének (szellemi működésének) relatív okát és megtaláljuk a szellemi lélekben.

A dualista és a monista látásmódot eszerint fel tudom oldani magamban. Úgy egyeztetem össze őket, mint például a makró- és a mikrofizikai történeteket. Az ütközések elkerülése végett azonban élesen elkülönítém a kétféle szemléletet. Mindig szem előtt tartom, hogy a szellem s az anyag elismert ellentétessége csak elvi síkra vonatkozik. Sohasem választom el plátóni módon a testet a lélektől. Úgy vélem, hogy a *két elv teljes evilági egységét kifejezettebben kell hangsúlyoznunk*, mint eddig tettük. Tudnunk kell, hogy ha az emberi testről vagy lélekről beszélünk, akkor minden, amit az egyikről kijelentünk, a másikra is vonatkozik. A félreértéseket úgy kerülhetjük el legbiztosabban, ha a leghalványabb evilági vonatkozás esetében is lehetőleg a „*lelkiség*”, illetve „*testiség*” kifejezéseket használjuk az elvi különállóságot hangsúlyozó test és lélek helyett.

A dualizmus lényegét — úgy vélem — akkor értjük meg legjobban, ha az Arisztotelesz nyomán kialakított szenttamási „*actus-potentia*” elméletet a mai természetfilozófia fogalmaira értékeljük át.

Amennyiben a tapasztalati anyagot — a modern fizika látószögében — egyszerűen „*hatásnak*”, az erőtereken bekövetkező elemi hatások összefüggésének tekintjük, úgy a potenciális létet valamiféle erőternek kell tartanunk; mégpedig eredetileg olyan erőternek, amelyen még nem érvényesült a „*ható*” befolyása.

Az „*actus*”, a „*ható*”, az arisztoteleszi központi „*forma*” fogalommal (vagyis azzal a valósággal, ami például egy atom, állat vagy ember egységét és azonosságát a térben és időben lezajló változások ellenére is biztosítja) sem a fizika, sem a reá épülő természettudományok nem foglal-

koznak; nem tartozik érdeklődési körükbe. De ha a „hatások” közvetlen megvalósítóját itt nem is találjuk meg, rátalálunk a fizika alapján, a metafizikában.

Ilyen szemlélet mellett tehát minden létező, amit a világ élénk tár (minden „hatás”), hatóknak és erőtereknek együttese. Tapasztalati szinten elválaszthatatlan egymástól a két tényező, elvi síkon azonban megkülönböztethetem őket (már csak a lét alaposabb megismerése végett is) és a fentiek értelmében azt mondhatom, hogy ellentétesek egymással.

„A „ható” és az „erőtér” fogalom az anyagi fejlődés kezdetén még összefolyik, de ahogy felfelé haladunk az élők világában, úgy érzem, hogy a hatók mind kifejezettebben megsejthetők, mind lélekszerűbbek, és mind átfogóbb az egységesítő, központosító erejük.

A ható és az erőter ellentéte legerőteljesebben a mi létsíkunkon, az emberi szinten fejezi ki a szellem-anyag viszonyt. Szellemi léleknek ugyanis akkor nevezhetünk egy hatót, egy központi formát, amikor ez az alacsonyabb formákat oly komplex módon képes összefogni, illetőleg önmagában egyesíteni, hogy működése a reflexív (önmagára visszahajló) elvonatkoztatásban és e „gondolkodás” nyomán a felelős törekvésben (ún. szabad akarásban) nyilvánul. És — megítélésem szerint — ez a felelőssé vált törekvés az erőterektől való függetlenülés kezdete.

A lételek ismeretében gyakorlati vonalon is beszélünk anyagi, illetve szellemi valókról, de nem ellentét-párként, hanem átvitt értelemben. Egy valóság (például atom, állat, ember) anyagi vagy szellemi volta a központi formájától függ, pontosabban a központi formának saját erőterétől való függetlenülési képességétől. Bármily kisfokú ez a függetlenülési és felszabadulási képesség, szelleminek nevezzük a szóbanforgó valóságot, egyébként anyaginak. E megvilágítás alapján érthető, miért mondjuk a legfejlettebb állatot is anyaginak, az embert meg szelleminek (anyagszelleminek). Állatnál az ősi hatóerők évmilliárdnyi sorozata által beérlett erőter dominál az egyedi központi formával szemben. Embernél viszont a központi forma, az egyéni lélek kezdi átvenni a vezető szerepet és mindjobban az erőter fölé emelkedik, mindinkább függetlenül tőle.

A lélek eredete

A keresztény dualizmus fenti értelmezése ad rá magyarázatot, hogy miért nem látok ellentmondást a fejlődés és az emberi lélek közvetlen teremtsége között.

Az egyházi tanítóhivatal szigorúan ragaszkodik ahhoz a „biztos, csaknem hittételhez”, amely szerint minden egyes emberi lelket közvetlenül Isten teremti. Sokan úgy gondolják, hogy ez a tan zavarja azt a világ és ember közti összehangoltságot, amelyet a folyamatos fejlődés oly szépen hangsúlyoz. Felületesen nézve tényleg az a látszat, mintha Isten, a világ transzcendens alapja (aki nem ok más okok mellett, aki mindent másodokok útján intéz a kozmoszban), az emberi lélek esetében csodaszerű, másodokoktól független kivételt tenne, mintha a mindenség itt törést szenvedne.

A már mondottak megfontolásával azonban másként ítélem meg a problémát. Az anyag és a szellem annyira ellentétes két elv, hogy egymástól való fejlődésüket scmmiképp sem tudom elfogadni. Az erőter meg a ható — a mind komplexebb megnyilvánulásokban — párhuzamosan haladnak felfelé és ellentétességük következtében eredetük is más.

Az erőtereken bekövetkező hatások azonban már legelemibb formájukban (a hatáskvantumok egymáshoz való viszonyában) is időt alkotnak, s a mind komplexebb egységek (atom, molekula, egysejtű, soksejtű) valamennyien az időben keletkeznek. Nyilvánvalónak látszik tehát, hogy ezeknek az egységeknek közvetlenül valósító, központosító, „ható” erői, központi formái is az időben jelennek meg sorozatosan — közvetlen teremtoői hatásra. A személyes emberi lét hatóerejének, szellemi lelkünknek teremtésére vonatkozóan — mint láttuk — hitigazsággként hirdeti ezt az egyház. De a fentiek értelmében nyilván nem kivételről van szó, hanem a legegyszerűbb hatókra is érvényes általános természetbölcséleti igazságról.

A keresztény dualizmusra és a lélek teremtésére vonatkozó kétségeim ilyen módon el is múltak, de még sok gondot okozott, hogy miként oszlassam el az ember származásának történeti nehézségeit, az emberré válás és a bűnbeesés problémáját.

Volt idő, amikor a Szentírás képeiből szótt, de sztatikus beállítású felfogásnak és a természettudományos kutatás eredményeinek ellentéte nyomasztóan hatott lelkivilágomra. Volt idő, amikor a környezetemben élő állatok életjelenségeinek az emberi működésekhez való hasonlósága is zavart, mert úgy képzeltem, hogy az „ember-állat ellentét” is hozzátartozik hitemhez. Aztán — főleg Teilhard befolyására — fokozatosan feltisztult körülöttem a látóhatár. Nyilvánvalóvá vált előttem, hogy a tudományosan igazolt valóság és a helyesen értelmezett hitigazság nem mondhatnak ellen egymásnak.

Emberréválás és bűnbeesés

A mai embert a legfejlettebb állattal szemben a szellemi elvonatkoztatás, a tudat megkettőződése, önmaga felé visszafordulása, egy szóval a reflexió jellemzi. Ebből ered a céltudatosság, a szabadság, a kultúra, a tudomány, a művészet. A bölcsélet és minden, ami emberré teszi az embert. A mai ember és állat közti különbség áthidalhatatlanul éles. Nem állítható azonban ugyanez az első emberről és annak elődjéről. A paleontológiai és állatpszichológiai kutatások alapján a gondolkodó emberiség túlnyomó többségével együtt átmenetet tételezek fel köztük és az ősembert állati eredetűnek tartom.

Hogy egy vagy több állattörzsből alakult-e ki az emberi nem (*mono-*, illetve *polifiletizmus*) és hogy az előbbi esetben egy szülőpártól származik-e vagy többtől (*mono-*, illetve *poligénizmus*), nem tudom. De amint később majd rátérek, szerintem ennek a hit szempontjából nincs is jelentősége. Ha feltételezem is a monogénizmust, mert megfelel hagyományos elképzeléseinknek, akkor sem tudnám az emberréválást egy csodaszerű hirtelen mutáció (csíraváltozás) formájában elgondolni. Inkább azt tartom valószínűnek, hogy a hominizáció irányába haladó „prahominida” (emberelőtti) törzs sorozatos mutációkkal fokozatosan emelkedett felfelé, anélkül, hogy minden egyede elérte volna az emberi szintet.

Mielőtt az emberréválás lényegét elemezném, néhány szóban ki kell fejtenem, milyennek látom én az állati tudatot. Az állati psziché — ellentétben az ember lelkiségével — kiegyenlített; elmosódott központjában az egyedi meg a kollektív egymásba folyik és gyakorlatilag jórészt egyensúlyban van. Ha az állati tudat önösnek tűnik, ez csak azért van, mert centrális központi magból irányul kifelé. Az évmilliók folyamán a felület-

ről mind mélyebbre húzódott és mind kisebb centrumból ismerte meg környezetét az állati tudat. Az emberelőtti lényeknél pedig ezzel az elmélyüléssel párhuzamosan vissza is fordult önmaga felé, a „pszeudoabsztrakción” (kezdetleges elvonatkoztatáson) át fokozatosan haladt a valódi elvonatkoztatás, a reflexió irányába.

A tudat önmaga felé fordulása azonban — mindaddig, amíg a fejlődés eredeti iránya alapjában meg nem változott — nem hasonlíthatott a mi reflexióinkhoz, a tapasztalati egyéni éntudatunkhoz, hanem „egészre” irányuló kellett hogy legyen, az egész (egyediben oldott kollektív) tudatra egyformán kellett hogy rávilágítson. Az emberelőtti lények így kezdetleges (egyelőre még homályos) reflexiójuk ellenére is kiegyensúlyozottak maradtak, akárcsak a többi állat.

Az emberi látáshoz, az emberi boldogságérzéshez már csak az isteni alapoksnak egy fuvallata kellett: a reflexió megfelelő kiélesedése. A Szentírás szerint Isten lelket lehelt az anyagba, saját lelkét, önmagát, a szeretetet. Természetismeretünk szavaival, de hitünk hagyományos beállítottságának megfelelően nyugodtan gondolhatom, hogy a törzs egyedei közül csak egy ismerte meg önmagában — fiatal életének egy ihletett pillanatában — az önzetlen szeretetet és a szeretet irányában fennálló felelősséget, tehát csak egy lény vált közülük látóvá, boldoggá, emberré. A Genézis képei alapján nyugodtan hihetem azt is, hogy az első ember, az „Ádám” élettársa már párjának szuggesztív befolyása által látta meg lelkivilága mélyén azt a Szeretetet, aki emberi asszonnyá, „Évává” tette őt.

Az első bűn lehetősége nyilvánvalóan a felelősségérzés ébredésével, az elhatározóképesseggel járt együtt. És ha a (fenomenológiai értelemben vett) pszichológiai emberréválás fent leírt folyamata valóság, úgy a bűn a reflexív „egész”-látásnak eltorzítása, az egyéni énné az összhangból való kiemelése kellett hogy legyen. Az ébredő felelősségérzés a harmónia fenntartását célozta, a kísértés pedig az éniség kiemelésére, a kollektívtól függetlenül kicsúcsosítására irányult.

Az emberi boldogság a folyton mélyülő állati örömről való ébredésből a felelősségérzés pillanatában kezdett kiteljesedni. De az ember már határozni tudott (valószínűleg a miénkéhez hasonló pillanatnyi, de helyzetének megfelelő primitív szabadsággal), és ezzel megakadályozta felhőtlen boldogságának tovafejlődését.

Az itt megrajzolt kép történeti valóságát természetesen nem bizonyíthatom, de pszichológiai szempontból elfogadható munkahipotézisnek tartom, és meggyőződésem, hogy a korszerű exegézissel összhangba hozható. A monogenetikus beállításra egyébként — úgy vélem — nincs feltétlenül szükség. A leírt pszichológiai kép beilleszthető a poligenetikus, sőt még a polifiletikus szemléletbe is. Az első boldog öneszmélés és felelős döntés ugyanazon vagy akár több praeohominida törzs sok egyedében is bekövetkezhetett, más-más helyen és időben; s az utódok egy része nem jutott el szüleinek fejlődési fokáig. Nem elképzelhetetlen, hogy a praeohominidák évezredek át fokozatosan alakultak át emberré s az egyedi felelősség érzése ebben az átmeneti időben még nem volt általános jelenség köztük.

A korszerű exegézis, amennyire én figyelemmel kísérhettem, nem ragaszkodik az őskinyilatkoztatás monogenetikus értelmezéséhez; és néztem szerint az eredeti bűn dogmája sincs feltétlenül ellentétben a fenti elképzeléssel. Úgy vélem, még Szent Pál párhuzamában (Róm 5, 12 stb.) a megigazulást hozó Krisztussal szembeállított egy embert (aki által a bűn

a világra jött) is értelmezhetjük különösebb zavar nélkül ősi típus-emberként. Hitünk szempontjából — úgy gondolom — nem döntő jelentőségű, hogy egy konkrét emberre vonatkoztatjuk-e a boldog öneszmélést és felelős döntést, vagy egy hosszú fejlődési szakasz típusemberére. A bűn genetikusan átszarmaztatásának tana nem szenved azzal csorbát, ha a teremtetést nem emberöltőkkel, hanem a fejlődés nagy időegységeivel mérjük.

Az első felelős emberi döntés olyan folyamatot indított el, amely magára hagyva feltartóztathatatlanul szélsőséges diszharmónia, önmérsztődés, összeomlás felé kell hogy vezessen. Emellett szembeszállt a világfeletti személyes Léttel, és ezáltal a kozmosznak — ki tudja mily széles kiterjedésű — negatív szellemi hatásaihoz csatlakozott, amelyek a pozitív hatásokat gyengítik, és azokkal együtt dialektikussá teszik a tapasztalati létet.

Több százezer éven át mélyült tovább a tudat és hihetetlen magasságba emelkedett az én-csúcs. Növekedése természetes folyamattá vált, senki sem állt ellen. Aztán az idők szellemi teljességében megtestesült Krisztus, aki megmutatta, miként egyensúlyozható ki az emberi lelkiség — az én-csúcs kiemelése mellett is: isteni élességgel rajzolta elénk az önfeláldozás útját. Ezzel megszentelte az én-csúcsot; ezenfelül igazolta a kozmoszban mindenütt jelenlevő rosszat, a szenvedést és a bűnt is. Nyilvánvalóvá tette, hogy a rossz által mérhetetlenül közelebb kerülünk Istenhez, mint ahogy a — lehetőségek világába tartozó — ún. első üdvösségterv szerint jutottunk volna.

Krisztusnak az útja azonban nem érthető meg kizárólag hittel. Megértéséhez és követéséhez nagy szeretet is kell. Mert az út ő maga: a Szeretet.

JÉKELY ZOLTÁN VERSEI

ELJÖTTEK ÉRTE

*Almomban már többször eljöttek érte
„sötétruhás, komoly professzorok”:
Málnásy, Járai és Fejes Aron,
s mutogattak rá manzsettás kezek.
Már tudtam: köztünk nem lehet sokáig.*

*Meghívták újra enyedi tanárnak?
S ott él megint a hűvös templom-árnyban,
kollégiumi szobák boltjaiban,
könyves zugban dolgozatot javítgat?*

*Vagy tán nagyobb kirándulásra ment,
s majd visszajön páfránnyal, hátizsákkal,
és zöld kalapján bársonyos gyopár...*

*Mert a holtak még sok találkozást,
vizionlátást és búcsút tartogatnak —
amíg magunk is oda nem jutunk,
ahol lakoznak:
végső otthonunkba.*

KALAP—KORONA

Minden tárgya közül ez a kalap
azonosult a legjobban vele:
csak rápillantok s már alatta áll;
boltíves homloka megint kitölti,
kétoldalt két fehér szárny: ősz haja —
a nyugtalanság szárny-szimbóluma
s kifejezője annyi repdesésnek
a visszahívó régi Tartományba —

Eső formálta így s homlokverejték,
mosolygós, vagy komoly köszöntgetések
oly régimódi illedelmesen,
ahogy manapság tán ki sem köszön már,
nagyinak-kicsinynek ember-rangot adva —

Ó, öt előbűvölgető Ereklje,
s elémidéző bármely pillanatban:
Alatta könnyes áhitat fog el,
és az egyetlen hódolásban állok,
mellyel halandó embernek adóztam!
Szerény királyság árva koronája,
melyhez hű voltam lázadozva is —
rozsdás szegen lóg, és csupa lemondás,
ahogy néz-néz gyarló örökösiére.

KINEK SE KELLŐ RÓZSÁK

Kinek se kellő rózsák pusztulása,
rozsdás szirmok az ázott fövényen!
Pedig a sírok dísztelen vacognak,
lakóik vak homályban dideregnek.

Bénán fekszenek egymás közelében,
megfogni még dermedt kezük se tudják,
leszállván a sötét tudattalanba.

De gyászunk néha utoléri őket
és mint meleg könnycsepp hull a szívükre.
S hogy borzongatja őket kacagásunk!
Ilyenkor érzik, győz a feledés.

MOST, MIDŐN TELJES ÁRVA LETTEM...

Most, midőn teljes árva lettem,
mért kell felnőttként cselekednem,
s intéznem, ami életében a holt
családfő bús kötelessége volt —

Mily távoli lelkek sereglenek,
kötözni könnyes gyolcsba friss sebet!
Nem érzik: a gyászban a kegyelet
minden kin közt a legkegyetlenebb!

Reinel János

KODÁLY ZOLTÁN NAGYSZOMBATI DIÁKÉVEI

Magyar népünk az idei év december 16-án ünnepelte volna Kodály Zoltán 85. születésnapját, ő azonban, sajnos, eddigre már elköltözött az élők sorából. Szomorú alkalom így a mostani hónap, hogy megemlékezzünk a nagy zeneköltő pályafutásával kapcsolatban a kezdet kezdetéről, Kodály Zoltán nagyszombati diákéveiről, amelyekre vonatkozóan több érdekes adatot gyűjtöttem össze.

1892-t írtak, amikor Kodály Zoltán szülei Galántáról Nagyszombatba költöztek, s a fiúcska a katolikus érseki főgimnázium I. osztályának tanulója lett. Vajon milyennek találta ezt a várost a kis Zoltán, mikor és hogyan ébredt tudatára zenei tehetségének?

Kortársai egybehangzó vallomása szerint a város vezető tényezői nem nagyon érdekelhették a kis gimnazistát. Az értelmiség nagy része németül beszélő magyar volt, aki nemcsak földrajzilag, de szívbelileg is közelebb állt Bécshez, mint Budapesthez. Nem sokat törődtek a város fényes történeti múltjával, még kevésbé sanyarú jelenével. Ilyen körülmények között a zenei élet sem fejlődhetett Nagyszombatban. Kevés zenei intézmény és még kevesebb zeneértő volt a városban. A dómtemplom kórusa volt úgyszólván az egyetlen hely, ahol a komoly zenét ápolták, de nem valami nagy eredménnyel. A kórus karnagya, *F. Ottó Matzenauer* ugyan művelt ember, kiváló muzikus és komponista volt, aki mint szlovák költő is jó nevet szerzett magának, de egyébként szegény, szélütött, sokgyermekes családapa. Jární is csak igen kínosan tudott, s balkezével vezényelt. Próbákat ritkán tartott, s így nem csoda, hogy kórusának színvonala alacsony maradt. Nem vették komolyan a zene tanítását a gimnáziumban sem.

Míg Kodály Zoltán kecskeméti és szobi gyermekéveiről úgyszólván semmi, galántai gyermekkoráról pedig csak gyér értesülésünk van, nagyszombati diákkoráról már több emlék maradt. Köszönhető ez elsősorban Kodály Zoltán iskolatársának, a néhány évvel ezelőtt elhunyt *Mikulás Schneider-Trnavsky* neves szlovák zeneszerzőnek és karmesternek, akit hazája a „nemzeti művész” megtisztelő címmel tüntetett ki. Félévszázad távlatából is olyan anyagot tudott ő rendelkezésemre bocsátani, amely nélkül hiányos lenne a még megírandó teljes Kodály-életrajz.

Azoknak elbeszélése szerint, akik vissza tudtak emlékezni a diákoskodó Kodály Zoltánra, cingár, csinos fiúcska volt. Zárkózott, szófukar természetű, aki nem egykönnyen nyílt meg mások előtt. A szokásos diákcsinnyektől is távoltartotta magát. Kodály Zoltán otthon, a szülői házban példás nevelésben részesült. Édesatyja, Kodály Frigyes, aki előbb Galántán, majd Nagyszombatban lett állomásfőnök, fiától is megkövetelte a rendet, a pontosságot és a kötelességteljesítést. Szelid lelkületű édesanyja, *Jaloveczky* Paulina bensőséges szép családi életével hagyott mély nyomot a kisfiú lelkében, aki Nagyszombatban jóformán csak két utat ismert: hazulról az iskolába és az iskolából haza. Társadalmi életük alig volt a szülőknek, akik minden szeretetükkel és gondjukkal gyermekük felé fordultak. Tudatában voltak a fiúcska tehetségének s azt igyekeztek fejleszteni is. Nem eredmény nélkül. A kis Zoltán az I. osztálytól a VIII.

osztályig mindig tiszta jeles bizonyítványt vitt haza. Érettségi vizsgáját is kiténtetéssel tette le 1900. június 13-án.

Iskolai tanulmányai alatt szorgalmas tagja volt az önképzőkörnek. Egy verse bekerült az „aranykönyvbe”, elismerésre talált egy akvarellje is, amely tearózsát ábrázolt. Egészen kimagaslott zenei téren. A zene iránt való szeretetét különben már hazulról hozta magával az iskolába. Atyja jó hegedűs volt, anyja meg szépen zongorázott és énekelt. Ő maga 1892-ben Emilia nővérétől tanult meg zongorázni. Rá egy évre hegedülni kezdett, majd a gordonka lett egyik kedves hangszere.

Mint hegedűs és csellista tagja volt Kodály a gimnázium tanulóiból összeállított ének- és zenekarnak, amely évenként kétszer a nyilvánosság előtt is szerepelt, éspedig egyszer december 8-án, másodszor farsang végén. A két együttesnek több éven át Toldy Béla hittanár volt a karnagya, aki valamennyi tanára közül a legnagyobb hatással volt Kodályra. Erre mutat az a körülmény is, hogy Kodály még harminc év múltán is a legnagyobb melegséggel emlékezik meg róla, s neki ajánlja *Tantum ergo* című művét, viszonzásképpen azért, hogy Toldy Béla volt az, aki mint a gimnáziumi zenekar vezetője 1898-ban bemutatta a tizenhatéves Kodály Zoltán első, zenekarra írt művét, a *Nyitányt*. Kodály Zoltán ugyanis akkorra már komponált is. Említett művét, amely a farsangi hangversenyen került színre, Kodály még 1897-ben, tehát tizenöt éves korában szerzerette Haydn stílusában. A zenekart, amely a fúvósok kivételével az intézet tanulóiból állt, Toldy Béla vezényelte. A *Nyitány* elejét Schneider-Trnavsky őrizte meg számunkra. A darabbal Kodály nagy sikert aratott. Egy pozsonyi zenekritikus is felfigyelt rá s megszületett az első bírálat Kodály Zoltán zenéjéről. A Pozsonyban megjelenő *Westungarischer Grenzboten* 1898. február 25-i számában ezeket olvashatjuk az „igen szép estéről”:

„Felcsendülnek a nyitány első hangjai. A karmesteri emelvényen egy fiatal tanár, aki pálcával iparkodik fékentartani a még zabolátlan erőket. Figyelünk. A mű jól hangzik, a zenei gondolatok logikusan sorakoznak egymás mellé. A darab lendületes tehetségről tanúskodik. A műsorba pillantok: *Nyitány* (D-moll), szerezte Kodály Zoltán IV. osztályos tanuló. (Közbevetőleg, ez hibás adat, mert Kodály akkor a VI. osztályba járt.) Most értem meg szomszédnőm orcáinak finom sápadtságát. A nyitánynak vége, tapsvihar zúg fel a színházban, a szerzőt szólítják — a sápadtság eltűnik szomszédnőm arcáról, könny csillan a gyöngéd anya szemében. Az ő fia, az ő gyermeke a tetszésnyilvánítás kellőközepén — s én szívből együttörülök vele. Bárcsak ne zavarná meg a fiút ez a tetszésnyilvánítás, bárcsak maradna szerény és válnék komoly munkával egész emberré! Elárulom gondolataimat a boldog anyának — bizony, a taps édes méreg, amely már nem egy fiatal tehetség vesztét okozta.”

Ez a *Nyitány* egyébként nem az első műve volt Kodálynak, mert már 1897 előtt két *Ave Mariá*-t komponált. Az egyik énekre és orgonára, a másik énekre és vonószzenekarra készült. Sajnos, mindkettő kézírata elveszett. Írt még egy strófikus *Stabat Mater*-t is. Ennek a kis műnek kézírata megmaradt, jelenleg Schneider-Trnavsky özvegyének a tulajdona. Megnevezése nem fordul elő Kodály Zoltán műveinek abban a jegyzékében, amelyet Szöllösy András állított össze.

Első nyilvános sikere bátorításul szolgált Kodálynak, s csakhamar, még 1900 előtt egy *Vonósnégyes*, egy vegyeskarra és orgonára írt *Ave Maria* és egy *Es-dúr Trio* két hegedűre és mélyhegedűre látott napvilágot. Erről az időről írja Schneider-Trnavsky, hogy „már akkor el kellett is-

mernie Kodály felsőbbiségét maga fölött, s noha neki is kijutott a tapsból, egy pillanatig sem irigykedett reá, hanem meghajolt tehetsége előtt”.

A gimnáziumi zené- és énekkaron kívül működött még az intézetben egy olyan kis zenekar is, amely a könnyebb muzsikának hódolt. Keringőt, indulót, nyitányt és egyveleget játszottak. Ez persze csak afféle műkedvelő társaság volt, de alakítottak ezenkívül egy kvartett-együttest is, amelyet komolyabb sikerei miatt már szigorúbb mértékkel bírálhatunk. Ennek Kodály Zoltán, Matzenauer Béla, Mikulás Schneider-Trnavsky és Vancsó Lajos voltak a tagjai. A kvartettet Vancsó Lajos vezette, Schneider-Trnavsky volt a második hegedűs, Matzenauer Béla brácsázott s Kodály Zoltán volt a gordonkás. Kortársak szerint igen szépen játszottak. Különösen jól hegedült Vancsó Lajos, aki külsőleg úgy hasonlított Ján Kubelikhez, mintha testvére lett volna. Anyja Vörösvárott kocsmáros volt s maga is szépen hegedült. Vancsó érettségi után Prágába ment, hogy a nagyhírű *Sevcsiknek* legyen a tanítványa. Ebből azonban ismeretlen okból semmi sem lett.

De nemcsak a gimnáziumban, hanem a dómtemplom kórusában is szerepelt Kodály Zoltán. Ide egy kórusi zenész révén került, aki a 72. gyalogezred zenekarában klarinétos és szükség esetén hegedűs volt. Az instrumentális és vokális zene bűvkörébe Kodály a székesegyház zene- és énekkarában, valamint kottatárában jutott, ahol a zeneirodalom sok kiemelkedő partitúrájával ismerkedett meg. A kottatár anyaga az 1830 táján feloszlott nagyszombati zeneegyesületből került oda. Az első partitúra, amit áttanulmányozott, *Beethoven C-dur miséje*, amit azután 1930-ban, a saját elgondolása szerint vezényelve szoláztatott meg Budapesten. De figyelemmel vette át *Liszt Esztergomi miséjének* vezérkönyvét is. Maga is komponált akkor egy szép *Offertóriumot*, amely messze meghaladta a templomban kultivált alkotásokat. Az akkori karnagy azonban, a bevezetőben már említett *F. Otto Matzenauer*, nem engedte meg előadását, annyira féltékeny volt Kodályra.

A felsorolt mozzanatokon kívül Kodály Zoltán nagyszombati diákeveit csak ritkán élénkítette meg nevezetesebb esemény. Ezek között a legjelentősebb bizonyára az 1896-os budapesti millenniumi kiállításon tett látogatása volt. Az akkor 14 éves Kodály Zoltán, mint ő maga írja a *Magyar Népzene Tára* előszavában, sokat nézegette azt a kifüggesztett táblát, amelyről a *Vikár Béla* fonográf-fölvétele alapján lejegyzett „Fehér László” ballada volt olvasható és énekelhető. Talán akkor fogamzott meg lelkében az az elhatározás, hogy fonográffal indul neki népzene-kutató útjának. Nagyszombati diákkorában még nem gyűjtött népdallamokat, de a később Szeged környékén, majd a Mátyusföldön megindított kutatásaira bizonynyal döntő befolyással lehetett az a körülmény, hogy Vikár Béla az 1900-as párizsi világi kiállításon már 500 darab viaszhengert mutatott be népdal-fölvételekkel.

Kodály Zoltán tizennyolc éves volt, amikor elhagyta Nagyszombatot, hogy most már teljes tervszerűséggel célkitűzéseinek éljen. Egyidejűleg iratkozott be 1900-ban a budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karára és a Zeneakadémiára. A bölcsészeti karon a magyar-német szakot választotta. Zenesznek, tudósnak és nevelőnek képezte magát, s mindezeket a törekvéseit siker koronázta. Ami Nagyszombatban még csak mint szép álom kísérthette meg, azóta testet öltött. Liszt Ferenc és Bartók Béla mellett a magyar nép legnagyobb zeneszerzője, s egyúttal zenei ébresztője, nevelője is lett.

Reggel, mosakodás közben — éppen az arcát szappanozta — eszébe jutott Elischer, az osztálytársa. Meg amit tegnap mesélt ott az alagútban. Hogy lehet, hogy ez neki nem jutott eszébe? Neki! Szinte érthetetlen. Elmélkedésében anyja zavarta meg:

— Moss nyakat is!

Jó-jó! A nyakát ma azért se mossa meg, s már nyúlt is a törülköző után. A szappant le se mosta arcáról. Tervei minden figyelmét lekötötték. S háborgott magában: még itt a fürdőszobában sincs egy perc nyugta.

Megint az anyja:

— Siess, kapd be a reggelidet... Jenci már rég elment.

Igen, Jenci, aki „már rég elment”. S aki idejében felkel, nem úgy kell kivakarni az ágyból, mint őt, nem piszmoz, és szó nélkül nyakat, sőt fület is mos. De most igazán nem érdeklik az ilyesmik. Újra Elischeren járt az esze. Éppen ez a kis mulya dagi!

Az anyja most a háta mögött állt, onnan hangzott:

— Gazsi, az ég szerelmére, idd meg már a kávédat. Elkésel... megint elkésel. S a kenyérhez hozzá se nyúltál!...

...Elischer a padszomszédja volt, jól megfért vele. Ennek két oka volt, az egyik az, hogy Elischer is csak afféle hármas tanuló volt, mint ő; a másik, hogy selyempapírba csomagolt finom uzsonnákat hozott az iskolába, amiket mindig megfelezett vele; illetőleg pontosabban, tízóraija felét vagy még többet is rendszeresen elkunyerálta tőle. Anyja neki is akart uzsonnát adni, de ő fölényesen kijelentette, hogy erre semmi szükség, mert az iskolában sohasem éhes. Elischer sonkás-vaias ropogós kifliket hozott, az ő anyja pedig sohasem vett péksüteményt, azt hangoztatván, hogy a barna kenyér sokkal egészségesebb. Sonkáról meg náluk szó sem lehetett. De az volt az igazság, hogy Elischeren kívül tulajdonképpen alig vitt más fiú tízórait az iskolába. Akkor ő miért vigyen? Elischer más; neki hosszú, loknis haja van, mint a lányoknak, s vasárnaponként nyáron is fehér cérnakesztyűt kell viselnie.

...Ballagtak hazafelé, át az alagúton. Lógtak egyet fent a Várban. Éppen omnibusz csattogott el mellettük, amikor Elischer újra rákezdedt:

— Te, bizisten, alig éreztem valamit.

A „bizisten” Gazsi szerint nem nagyon illett Elischer szájába, mert hiába volt hármas tanuló, azért valamiképpen finomkodva, felnőttesen beszélt, dehát nem kell mindenben fennakadni.

— Tudod, benyúlt a számba egy fogóval, csak úgy egyszerűen benyúlt, minden teketória nélkül, s egy pillanat alatt kint volt a fogam.

Persze nem az volt az érdekes, hogy kihúzták egy esetleg ép fogát, hanem az, hogy mindez délelőtt, a számtanóra alatt zajlott le. Ez a pufók, bubihajú Elischer a szünetben egyszerűen csak odafarolt Margit néni elé, s úgy pléhpfán bejelentette, hogy fáj a foga, elmegy a fogászatra. Mert az év elején fogászatot rendeztek be az iskolában, ott volt a földszinten, a folyosó végén, s nagyon is meglepő módon Elischer volt az első az osztályban, akinek eszébe jutott ez a remek lógási lehetőség. Éppen ennek a kövér hólyagnak.

— Aztán volt otthon nagy izé... hát csodálkozás... A grószmuttitól kaptam húsz koronát — s vette elő máris a zsebéből és mutatta a pénzt. —

Mondták, hogy erre nem volt semmi szükség, ha fáj a fogam, elvisznek valami tanárhoz vagy mihez, aki az apukám szerint már elég sokban van nekünk... Persze röhejes, mert oda nem mehetek számtanóra alatt...

Elischerék a Gazsiék melletti házban laktak, az első emeleten. Papájának ruhaboltja van Pesten, német nevelőnőt tartottak mellette, s rendszerint csak azzal engedték ki az utcára. Láttam néha, ahogy ment azzal a görbe lábú német nővel a játszótér mellett, miközben ő golyózott vagy lasztizott a barátaival. Jó még, hogy nem vezeti kézen. Rohadt helyzetben van Elischer, az kétségtelen. S ezt bizonyára ő is tudja, de restelli bevallani.

Sokszor volt náluk, de Elischer még sohasem fordult meg az ő lakásukban, pedig hívta néhányszor, de Elischernek mindig van valami dolga, megy át Pestre, sétálnia kell azzal a nővel, zongoratanárnő jön hozzájuk meg effélék.

Néha, ha ilyen hangulatban volt, meg-megsajnálta Elischert, hogy sohasem engedik ki a térré golyózni, helyből távolba ugrálni meg padalattizni. De hogy miért volt ez így, azt nem akarta megkérdezni, mert érezte, hogy ez nem illenék. Mit is felelhetett volna erre? Valószínűleg a vajas-sonkás kiflivel, sok szobájukkal és a német nevelőnővel függött össze mindez, kár lett volna a dolgot feszegetni. Csak mióta a harmadikba járnak, nem jön a nevelőnő érte az iskola elé, s Elischer láthatólag mindig húzza az időt hazáig, csak hogy minél tovább tartson az út, minden utcasarkon megáll, fontos közölnivalói vannak. Mert amióta nem jön érte az a német nő, rendszerint együtt mentek haza. Javára, s neki is segítenie kell Margit néninek.

Most történt először, hogy meg tudott lógni hazulról. Nyilvánvalóan a sikeres foghúzás bátorította fel. Azt hazudta otthon, hogy be kell mennie az iskolába, másnap valami ünnepélyt rendeznek a háborús árvák

Elischer megállt az alagút közepe táján, egy falba vájt üreg tátongott előttük, a nyílás előtt léckerítés. Gyanús dolog, kétségtelenül. Ki tudja, mi célt szolgál, s hová vezet ez a nyílás, miféle mély barlangba?

— Itt éjszakánkint betörők tanyáznak — jelentette ki Elischer fölényesen. — Itt fogták el azt a baltás rablót is.

— Tényleg?

— Persze.

— Honnan tudod?

— Tudom és kész.

— S hagyják őket? Példának okáért be lehetne falazni. Példának okáért...

Erre Elischer nem tudott felelni.

Amikor kiértek az alagútból, már szürkülni kezdett.

— Nálunk már betörtek egyszer — kezdte Elischer rövid hallgatás után. — Tavaly nyáron, amikor a Balatonnál nyaraltunk. De nem viték el semmit. Úgy látszik, megzavarták őket.

— Hozzánk is... a faskamrába a pincében.

— Azok nem voltak igazi betörők. Igazi betörők pincét nem törnek fel.

— De leverték a lakatot, s elvittek egy halom fát.

— Mondom, azok nem igazi betörők voltak. Lakók, vagy mit tudom én kik — hangzott majdnem ingerülten.

Na, most mindjárt szájon vágja ezt az Elischert. Vagy jól kitekeri a karját. Ahogy nemrég Jenci mutatta. Hogy megjött ennek az Elischer-

nek a bátorsága... De persze nem bántja, Elischert nem bánthatja, rendes fiú, nem akar összeveszni vele. Elég szerencsétlen lehet a frajtleinjával, meg hogy ilyen szörnyű haját kell viselnie. Lehet, hogy nem szép tőle, de ha ennyire odavan attól, hogy annyit tud a betörőkről, most azért megkérdezi:

— Mondd, miért nem vágatják le a haját?

— Anyukám nem engedi — mondta Elischer hirtelen elkenődve, bátoratlanul.

Befordultak egy sarkon, aztán mentek szóttalanul tovább. Nem, hagnia kellett volna a haját. Hisz az iskolában is mennyit kínozzák, csúfolják érte. De azért az igazságérzete is háborgott: igenis, az ő pincéjükben is igazi betörők jártak. De mégis sajnálta Elischert.

— Csuda bűfá vagy, hogy csak úgy fogtad magad és elmentél oda a fogászatra, — mondta vigasztalásképpen. — És tényleg nem fáj?

Elischer nem szólt, csak a fejét rázta meg. Gazsi ekkor vette észre, Elischernek könnyes a szeme. Nem szóltak többé egymáshoz, s hamarosan elváltak...

... Már az első órán megéhezett. Otthon csak éppen belekóstolt a kávéjába, a kenyéréhez hozzá se nyúlt, annyira kellett már sietnie az iskolába. Ma különös izgalommal, vágyakozással gondolt Elischer kiflijeire, vagy lehet, hogy Elischer nem ad többé a tízoraiból. Azért, mert tegnap szobahozta a haját? Kínos lenne, kínos.

Végre csengettek, Elischer előszedte a selyempapírba csomagolt kifiket, A háromból kettőt odaadott Gazsinak.

Egymást lökdösve, taszigálva siettek ki az osztályból az udvarra.

— Otthon megkérdeztem az apukámat — mondta Elischer egy fa alatt — s ő azt mondta, hogy azért néha előfordul, hogy a betörők faskamrákat is feltörnek. Persze inkább csak az olyan kezdőfélék.

De Gazsi, aki az utolsó kiflivégénél tartott, alig figyelt a szavára. Ne vigasztalja Elischert, erre semmi szüksége. Terve foglalkoztatta. De aztán valami más is lekötötte a figyelmét. Hirtelen kinyújtotta a lábát egy mellettük elfutó osztálytársuk, a vörös Konrád előtt, aki jeles tanuló volt, de ettől függetlenül is utálta, azonban az idejében észrevette a szándékát és átugrott a lábán.

— Marha! Megmondalak a Margit néninek! — fújta vissza.

Ekkor egy pirospozsgás, kövérkés férfi állt meg Gazsi előtt. Perlesz tanító bácsi volt, ő tanította Jencit a negyedikben. Bal kéze vészjóslóan kinyúlt Gazsi irányába, mutató és hüvelykujjával nagy szakértelemmel megragadta a fiú haját a füle felett, s kezdte húzni felfelé, úgy hogy Gazsi kénytelen volt fájdalmában lábujjhegyre emelkedni. Amikor már majdnem a cipője orrán állt, spiccelve, mint egy ballerina, a tanító hirtelen elengedte a haját, majd jobb kezével villámgyors mozdulattal pofon verte. Ez volt Perlesz tanító bácsi specialitása. Gazsit a pofon szinte a levegőben érte. Ennek a fenytőmódnak az volt a jellegzetessége, hogy az áldozat hirtelenében nem tudta eldönteni, hogy mi fáj jobban: a pofon vagy a hajhúzás.

— Nem szégyenled magad, elgáncsolni társad! — korholta Gazsit a tanító szelid októató hangon, szinte ellágyultan.

Csengettek, mentek vissza az osztályba. Elischer egy kis csokoládédarabot bányászott ki zsebéből, odaadta Gazsinak.

— Sunyi barom, ne törődj vele — vigasztalta Gazsit, akinek még

mindig vörös volt a képe a pofontól. — S ez fog minket is tanítani? Lehet, hogy engem jövőre magániskolába íratnak.

Sunyi barom — nem rossz, Elischer határozottan fejlődik. Használt neki a foghúzás. Bár tőle hallhatta, de így is fejlődés ez Elischernél, el kell ismernie fehér cérnakesztyűje, most meg a hülye magániskolája ellenére is. Egyébként az igazság az, hogy ő még Jencitől hallotta a sunyi barmot,

— Légy nyugodt, ezt nagyon is megjegyeztem magamnak — mondta Gazsi kömorán.

Énekórájuk volt. A tanítónő, aki az éneket tanította, nagy odaadással kisollóval a körmét nyiszálta a katedrán.

„Debrecenbe kéne menni...” — üvöltötte az osztály, már ötödször ismételve.

A következő óra földrajz, akkor fog lelépni — határozta el Gazsi. A budai hegyek volt feladva. Meg valamit rajzolni is kellett volna. Azt se tudja, hol a földrajzfüzete.

„Vigyázz kocsis lyukas a kas”

— Mi az a kas? — Kérdezte Elischer.

— Tudja a fene, de kit érdekel... Mondd, egy ici-picit se fáj, amikor húzta?

— Nem, mondtam már... Annyit, mint egy tűszúrás.

Amikor a szünet után becsöngettek és elkeretözött a fogászatra Margit nénitől, s aztán ott maradt egyedül az üres iskolafolyosón, hirtelen elhagyta a bátorsága. Most még ridegebbnek, még elhagyatottabbnak tűnt a néptelen folyosó, mint máskor, amikor W. C.-re kérezkedve vagy elkésve végigrotyta. De már mit tehet? Elischer miatt sem hátrálhat meg. Persze, lehet hogy hozzá se nyúlhatnak a fogaihoz, a doktor bácsi majd még szépen meg is dicséri, hogy ilyen okos volt és eljött; vagy annyian lesznek, hogy nem kerül sorra, elküldik, jöjjön máskor. Ha nem olyan sürgős és nem fáj olyan nagyon... Reménykedett.

Félénken bekopogtatott a rendelő ajtaján. Nem kapott választ. Talán nincs is nyitva? Beteg a doktor bácsi. De nem, engedett a kilincs. Benyitott. A váróhelyiség üres, a falnál fapadok. Talán nem is jár jó helyen? Dehát ott állt az ajtón: Iskolai fogászat.

Leült. Most mi lesz? „Sohase hazudj, azt akarom, hogy igaz, egyenes ember legyen belőled!” — szokta az anyja mondogatni. Egyenes... Kihúzta magát a padon, ült kifeszített derékkal. Valamit talán ez is segít.

Ajtó nyílt, bedugta a fejét egy fehér köpenyes szőke néni.

— Na, gyere öcskös.

Csak így, egyszerűen. Most látott életében először fogorvosi széket. Iszonyú volt. Egy kopasz, szemüveges bácsi íróasztalnál ült, újság volt kiterítve előtte.

A néni leültette a székbe, kendőt kötött a nyakába. A fiú nézte az ablakon át az iskola előtti téren a csupasz, novemberi fákat, s azon túl a templom falát. Jövőre gyónni fog, be kell vallani majd minden bűnét.

— Hol fáj? — kérdezte a bácsi, aki most már ott állt mellette.

Gazsi hallgatott. Nem, nem hazudik. Találja ő ki, melyik fáj. Azért orvos.

— Na, nyisd ki szépen a szád!

A fiú rémülten engedelmeskedett.

A bácsi egy horgolótűszerű szerszámmal piszkálgatni kezdte fogait,

Aztán hátrafordult:

— Gizike nyissa ki egy kicsit az ablakot, kibírhatatlan ez a hőség. Hogy lehet így fűteni! Szólni kellene az altisztnek.

Most a horgolótű másik végével ütögetni kezdte Gazsi fogait.

— Ez fáj? — kérdezte, de mintha oda se figyelt volna.

A nő kinyitotta az egyik ablakot. A gyereknek most úgy tűnt, hogy az orvos valamiképpen Perlesz tanító bácsira hasonlít. Ennek is olyan piros képe van, mint neki... Hát ha így veri a fogait, fáj mindegyik.

— Igen, azt hiszem — rebegte megadóan, hogy legyenek már túl a dolgon. Ez a hülye ütögetés kezdi idegesíteni.

— Na, jól van — állapította meg a doktor bácsi szinte elégedetten, megnyugodva. Aztán a nőhöz fordult, megszakított beszélgetést folytatva:

— Ezek szerint, mint az újság írja, ott van IV. Károly Szombathelyen. Hát mit akar az a szerencsétlen ember? Az entente úgyse engedi vissza. Magának Gizike, mi a véleménye?

— Tudja, doktor úr, én sajnálom őt. Emberileg... Mégis, király, vagy legalábbis az volt. Őt is meg kell érteni, emberileg — magyarázta a szőke néni, de már ő is ott állt a szék mögött, s szorította két kezével a fiú fejét, amittől az még jobban megrémült.

A következő pillanatban bent volt a szájában a fogó, s valami meg-reccsent. Mintha tüzes vasdarabot forgattak volna meg az ínyében, olyan irtózatossá érezte a fájdalmat.

Az orvos kihúzta a fogót. Nem volt rajta a fog.

— Érdekes — mondta a nőnek, mintha maga is élőlény ült volna ott előtte a székben, s vett egy másik fogót. — Ilyet gyereknél még nem is tapasztaltam, pedig húztam már eleget... Dehát kinek kell az a király, ki a fenének?

Nekiesett a fognak a másik fogóval, egy-kettőt cibált, reccsentett rajta, aztán kint volt. Vetett rá egy pillantást, aztán bedobta a szemét-vödörbe, s rosszalóan megcsóválta a fejét, de ez nem a fognak szólt, ami ugyanis egészségesnek látszott, hanem a Szombathelyen időző királynak: „ez a szédült IV. Károly!”

Gazsinak ki kellett öblítenie a száját, megtörölték véres ajkát és állát, aztán mehetett.

Nem messze az iskolától, egy sarki hirdetőoszlopnál megállt, újra kiköpte a vért a szájából... Fojtogatta a sírás. Az a marha Elischer... Tűszúrás! Indult haza.

Az anyja nyitott ajtót. Amikor meglátta, felsikoltott:

— Jézusom! A szád! Verekedtél megint?

Gazsi most már sírt, rázta a zokogás.

— Kihú... húzták a fo... fogam...

— Jaj, Istenem... gyere szépen. Nagyon megkínóztak, ugye kicsikém? Ott az iskolában... Fájt, persze, hogy fájt, ha így vérzik még mindig — s törölte már a gyerek száját. — Miért is kellett odamenned? S nem is mondtad, hogy fáj a fogad.

— Az iskolában kezdett fájni. Irtózatosan! — zokogta a fiú kétségbeesetten, most már inkább csak azért, hogy hazugsága még meggyőzőbben hangozzék.

Az anyja lehajolt hozzá, megcsókolta az arcát, aztán vezette be kezén fogva az ebédlőbe. Most jutott eszébe: a fiún nem volt a télikabát.

— S a kabátod?

— Bent maradt az osztályban.

— Na, jól van, majd bemegyek érte. Biztosan meg is fáztál, hideg van kint. Na, gyere szépen, kifűzőm a cipődet — térdepelt le a gyerek előtt, aki elterült a hintaszékben. — Lefekszel... Alig ettél valamit reggelire. Sejtettem, hogy valami bajod van... Majd csinálók madártejet.

A gyerekszobából hegedűszó hallatszott. Jenci gyakorolt: ujjgyakorlatok a második fekvésben.

— Hogy-hogy Jenci itthon van?

— Hazaküldték őket... A vörhenyjárvány miatt.

Még ez is. Őket sohasem küldik haza... Jenci már gimnáziumba járt, elsőbe.

...Gazsi elégedetten nyúlt el az ágyában, de közben azért ügyelt rá, hogy elégedettségét titkolja.

Anyja az ágya mellett ült; időnkint megkérdezte:

— Fáj még?

— Fáj — hazudta Gazsi csökönyösen minden alkalommal. Most már mindegy, jövőre úgyis gyónni fog. Tudta, ha előbb hal meg, valószínűleg pokolba vagy legalábbis tisztítótűzre kerül, az se a legjobb hely, de ezzel most nem törődhet.

Kis szünet után újra felhangzottak az ujjgyakorlatok a második fekvésben.

— Kérek egy pohár vizet, és Jenci ne hegedüljön — szólalt meg Gazsi.

— Igazad van — felelte az anyja. — Menj Jenci a hálószobába, ott gyakorolj. Napok óta kezdedbe se vetted a hegedűt... Éppen most jutott eszedbe?

Jenci fogta sértődött képpel a hegedűjét és a kottaállványt, de még az ajtóig se jutott, amikor Gazsi panaszos hangon utánaszólt:

— Ott se hegedüljön, behallatszik.

— Jól van, ott se fog — mondta az anyjuk kissé fáradtan s Jencihez fordult: — Tedd el a hegedűt, tanulj inkább...

Aztán felállt, hogy hozza a vizet Gazsinak.

DÁNIEL

A próféta: *Vermek nyílnak élénk, amerre járunk.
Nap süt, csöndes a rét, se hang, se árnyék
nem tart vissza: „Zuhanj!” Az út ijedten
elfut lábad alól. Hiába kapkodsz:
gyáván elhagy, elejt a rét, a napfény —
zsákmányul haragos fenevadaknak.*

A költő: *Nagy próféta! — segíts dalolva jární
vak gödrök peremén, a rémületnek
botló perceiben taníts a rétek
fényét, illatait magunkba szívni;
vermek mérge előre meg ne rontsa
kedvünket, mielőtt az ég sötétül.
Nézz ránk, Tisztaszemű, te megtanultad,*

Tótfalussy István

HARRISON FISH UTOLSÓ ÓRÁJA

Irtta Juan Jose Arreola

Juan José Arreola mexikói író. 1918-ban született. A mexikói Független Nemzeti Egyetem kulturális tanácsosa, fordító, tanulmányíró, a francia költészet tolmácsolója hazájában. A legkiválóbb francia színészekkel és rendezőkkel dolgozott együtt, amikor 1945 után néhány esztendőtt Európában töltött. 1953-ban, 56-ban és 57-ben prózai műveiért és színműveiért a legjelentősebb mexikói irodalmi díjakkal tüntették ki. A *Harrison Fish utolsó órája* az 1954–55-ben meghirdetett mexikói nemzeti pályázat egyik nagydíjas darabja volt.

Személyek:

Harras játékvezető
Harrison Fish
Joe „Tap Tap” Smith
Gloria Dickinson
Dennis O’Hara
Roscoe Hamilton

Veronica
A magno
Múzeumőr
Mae hangja
Műgyűjtő nő
Műgyűjtő férfi
Két alkalmazott

Történik az Empire State Building 70. emeletén, New-York-ban 1945. július 28-án reggel.

Színhely: egy üzletember komoly, de fényűzéssel berendezett irodája. Nehéz, sötétszínű gyapjuszőnyegek. Két nagy karosszék és egy bőrdívány. Finom tárgyak az íróasztalon. Bőrrel fedett belső ajtó. A fal harmonikus színekkel festett és id. Lucas Cranach Évát ábrázoló festménye függ rajta. Balra és hátul ajtó. Jobbra nagy ablaknyílás. Jobbra a magasban az utolsó ítélet nagy kürtje Harrison Fish dolgozóasztala felé irányítva. Innen jönnek rövidesen a különféle zajok és a magno hangja is. A kezdést dzsessztrombita jelzi. A függöny felmegy. A trombita hangját dob kíséri.

Harras lép be. Érdekes és ugyanakkor szerény. Egyszerű, sötét öltözékben van, fekete szemüveget visel. Jobbkezében műsorfüzetet tart, baljában fekete dobozt. Otthonosan lép be, a műsört az íróasztalra dobja, kinyitja a dobozt és magnót vesz ki belőle. A készüléket felállítja, felteszi a tekercseket: egyszóval felszereli és beindítja. Néhány mondattöredék hallatszik, néhány kiáltás, mely összefügg a következő jelenetekkel, utána zúgás. Harras elégedetten bólint, becsukja a magnót, a közönség felé fordul, s mint egy szpiker beszélni kezd.

HARRAS Hölgyeim és uraim, itt vagyunk a nagy üzletember, Harrison Fish irodájában. Nemsokára jönnie kell; egy oszlopnyi sürgős dosszié várja az íróasztalán. Dél előtt talán emelkedik a piacon a cukor ára, talán sztrájkbalép Oklahoma ötezer munkása, vagy kitör a pánik a Wall Street-en és kevéssel utána Harrison Fish is elhatározza vasrészvényei eladását. Valóban fontos ügyek, talán a legfontosabbak, melyekkel Harrison Fish valaha is törődött. Most eltüntetjük ezeket a dossziékat és ezzel a kis műsorfüzettel helyettesítjük. A háziasszonyok nyugodjanak meg, az oklahomai munkások dolgozzanak békésen és a Wall Street-i börze ne idegeskedjék.

Harrison Fishnek ezen a reggelen egészen más, előre nem látott ügyei lesznek. Most nem akarok elébe vágni az eseményeknek, sem Harrison jellemzésével és személyes erőnyeinek ismertetésével szórakoztatni önöket. Jobb, ha se a javára, se a kárára nem elfogultak. Már itt kellene lennie! *(Gondolkozik, az óráját nézi.)* Bizonyára most lép az épületbe, most pedig a felvonóba. *(Elindítja a magnetofont, gyenge zaj hallatszik, mely Harrison beléptéig tart.)* Ugy van. Hallgassák csak a lassan emelkedő felvonó zaját! Finkel doktor parancsolta így! Harrison szívdzavarokkal küzd. Mint tudják, az Empire State Building 70. emeletén vagyunk, ez a hatalmas cementtömb uralkodik New York kusza házrengetegén. Még van néhány percünk. Véleményem szerint felesleges minden bevezetés; lépjen csak be Harrison az irodájába! Végre! Harrison mindig előnyösen, a legkedvezőbb külsővel jelenik meg. Ma kevésbé ragyogó lesz. Sejt valamit. Tegnap este sokáig volt Veronicával az Astoriában és sokat ivott. Ma reggel Veronica megjegyezte, hogy olyan sápadt, mint a halál. Ennek a megjegyzésnek nem nagyon örült és szótlank reggelizett. Utána megjegyzéseket tett az élet mulandóságáról, ami olyan embernél, mint ő, elég különös, Veronicát pedig mulattatta. Veronica a jelenlegi szeretője, platinaszőke, modernfrizurás nő, amint nemsokára látni fogják. A műsorfüzetet, melyet Harrison asztalára tettem, a szokásos dossziék helyébe, szigorú sorrendben tartalmazza egy kis előadásnak a számain, amelyhez legteljesebb jóindulatukat kérem. A következőkben rávesszük Harrisont néhány bizalmas vallomásra. Ha megengedik, én leszek a játékvezető. Legszívesebben filmen vetíteném Önök elé ennek a kivételes embernek az életét. Sajnos nem volt elég pénzem hozzá. Meg kellett elégednem egy magnetofonnal és egy trombitával. Mutató, nem? Ez a magnetofon fogja pótolni Harrison emlékezőtehetségének hiányait. Emberek is jönnek majd, akik elmondják, milyen körülmények között ismerték meg Harrisont. Attól félek, legtöbbjük terhelő tanú lesz. Egy nyolcvanéves kis öregasszony... De ezt meglepetésnek szánom. *(A felvonó zaja megszűnik, ajtó csapódás.)* Itt van Harrison Fish! Kezdhetjük! *(Trombitaszó. Harrison belép a fenékajtón. 48 éves, erős, tekintélyes. Parancsoláshoz szokott. Anélkül, hogy üdvözlőné Harrast, egyenesen az íróasztal felé megy, és nézegeti a műsorfüzetet.)* Hölgyeim, és uraim, bemutatom Önöknek Harrison Fisht.

HARRISON Jól van! *(A műsort nézi.)* Semmi sem hiányzik, de mellőzhetett volna néhány ostobaságot.

HARRAS Ne ítéljen könnyelműen. Gondosan, és nagy körültekintéssel állítottam össze a műsort.

HARRISON Maga nevetséges dalocskákat, táncokat, meg mit tudom én miket készül bemutatni az én irodámban?

HARRAS Ez nélkülözhetetlen, nemsokára maga is elismeri. A regényes epizódok miatt. Ott van például a Mae-féle epizód. *(Megindítja a magnót és a következő dalocskát halljuk:)*

*A kanyargó folyóparton
kicsiny kunyhó int felém.
Be szép lenne ha örökre
ott élhetnénk te meg én.*

HARRISON Milyen ostoba dal!

HARRAS Ne szidja a saját szerzeményét! Alig volt húszéves mikor írta és ha kitart...

HARRISON Nevetséges! Régóta nem foglalkozom már ilyen gyerekségekkel.

HARRAS Megengedi? *(Kinyitja az íróasztal fiókját és kivesz belőle egy kis bendzsót.)* Szabad idejében nem veti meg a zene élvezetét. Megesett ugye, hogy ezt az ósdi dalocskát saját maga kísérte ezen a bendzsón? A kanyargó folyóparton kicsiny kunyhó...

HARRISON Elég! *(Kiragadja a bendzsót Harras kezéből és hátrahajítja.)*

HARRAS Nem kell mindjárt dühbe gurulni! Nézzük csak a többit „Sihoney”, „Oh Mammy” Sonny boy”. Nem emlékeztetik semmire?

HARRISON Valóban ragaszkodik a zenéhez?

HARRAS Gondoljon csak az idős hölgyekre és koros urakra, akik hallgatnak minket és sírva fakadnak tőle! Isten tudja, hány olyan tizenéves teremtés szédült meg ezektől az epedő dalocskáktól, mint Mae. Már a címekre mozgolódást hallottam a tisztelt közönség felől.

HARRISON Muzsikáljon, ahogy akar, én bedugom a fületem.

HARRAS Köszönöm. Ne felejtse el, hogy teljes felelősséggel tartozom a műsorért. Azok az adások, amelyekben eddig szerepelt egészen mások voltak. Emlékszem például arra a rádióelőadássorozatra „Korunk nagy emberei”, vagy valami ilyesmi. Köztük volt Einstein professzor, Roosevelt elnök, és... Harrison Fish. „A haladás bajnoka”, az „ipar vezére”, és így tovább. Szépecskén elhallgatták azt a néger dolgot, meg az yperite gyár robbanását, ahol több mint kétszáz ember veszett oda.

HARRISON A gyár robbanása nem az én hibám volt. És a munkások biztosítva voltak.

HARRAS Igen, minden családnak ötezer dollárt adtak, és hetven kilogramm azonosíthatatlan hullát. Szegények! Akár a zselatinpép emlékszik?

HARRISON *(A műsort nézi)* Lehetséges. De a gázgyár robbanása nem szerepel a műsoron. Miért beszél róla?

HARRAS Igaz, bocsánatot kérek. Megengedi? *(Elveszi a műsort.)* Tartuk meg a sorrendet. Érdekes! Épp a néger-epizód következik. *(Bejelentve.)* Joe története. Joe „Tap-Tap” Smith jópofa néger volt, Magnolia Cornersből. Harrison, kezdjük a történetet!

HARRISON Előbb telefonálni akarok, fontos ügy!

HARRAS Csak nem képzeli, hogy megengedem. Hogy úgy törődjék az ügyeivel, mint máskor! Műsoron kívül jelenetet csinálni, amikor legkevésbé várjuk! Nem Harrison! Különben is a zsinórt elvágtam, és valamennyi tisztviselőjének szabadságot adtam. Természetesen a maga nevében! Várószobájában pedig szereplőimet helyeztem el. Ott átöltözhetnek, s ha óhajtják, még ki is maszkírozhatják magukat.

HARRISON Szóval a kezében vagyok.

HARRAS Milyen kifejezés! Inkább kezdje a történetet! Nem nyomja a lelkét a néger halála?

HARRISON Magnolia Corners-ben történt 1920-ban... már nem tudom, hányadikán.

MAGNO 1920. május 22-én.

HARRISON Ezen az estén nagy ivászat volt Nickynél. *(Poharak csendése, káromkodás és dzsessz hallatszik.)* Jól felszerelt pince volt és bűvőhely a meglepetések ellen. Öten voltunk. *(Öt hang kiáltja egymásután a nevét: Buzzy, Danny, Harry, James és José. Végül kórusban: Buzzy, Danny, Harry, James és José.)*

HARRISON *(révetegen)* Alice is ott volt, James menyasszonya. *(Újra hallani, kórusban: Alice! Női nevetés.)* Én voltam a legidősebb, a banda főnöke. Éjfélkor elhatároztam, hogy nálam, Hattysburgban folytatjuk a murit. Alice-t is magunkkal vittük. Mindenre kész, szabad lány volt. Egyébként akkor már James-szel...

MAGNO Ma Madame Alice Perry, és a leghalványabban sem emlékszik erre a kalandra. Férjhezment egy gazdag gyároshoz, és több fiúgyermekkel ajándékozta meg. Tiszteletreméltó matróna Southneyban, szociális erényeiről ismeretes, és rendszeres vasárnapi misehallgató. Örömmel említjük, mint az erkölcsi jobbulás példáját.

HARRAS Folytassa, Harrison. Alice tehát temperamentus lány volt.

HARRISON Olyan lány, amilyen nincs több. Titokban mind irigyeltük érte James-t. Joe „Tap-Tap” kocsiján mentünk Hattysburg-be. Néger létére elég becsületes képe volt. 10 dollárért megfogadtuk az éjszaka hátralévő részére. *(Belép Joe, mosolyog, táncol. Gershwin muzsika. Fiatal. Bizarra öltözékben van, mint egy dzsessz énekes, vagy táncos. Kockás zubbony és nadrág, piros nyakkendő, mustárszínű kamásni. A gomblyukában virág, szája Al Jolson módra festve. Kezében volán. Némajátékkal kíséri a jelenetet.)*

HARRISON Nem is értem, hogy megúsztuk azon az éjszakán. *(Motorzaj, kerék csikorgása, dudálás, gyalogosok kiabálása és káromkodása.)*

HARRISON Smith óvatos fiú volt, valóban megijedt és fölháborodott. Megnyugtatóul leitattuk, hogy olyan részeg legyen, mint mi. De a legzajosabb Alice volt. Öröm volt hallgatni, ahogy kiabált. *(Alice kiabálását hallani.)*

HARRAS Végre, Harrison, kezd belemelegedni. Vegyen csak elő egy üveget, és igyunk, úgy könnyebb lesz folytatni. *(Harrison nem mozdul. Harras kivész az íróasztalból egy üveg whiskyt és két poharat. Tölt és iszik.)*

HARRAS Egészségére, Harrison! És annak az emlékezetes éjnek az emlékére. Folytassa csak. Alice kiabált...

HARRISON *(Iszik egy kortyot)* James megállította a kocsit Hattysburg külvárosában. Eszébe jutott valami. Tudta, hogy Alice szeret minket, mindannyiunkat. Azt akarta, újítsuk meg örök barátságunkat, és ő legyen a tanú. Ittunk, koccintottunk. James azt mondta: „Egy mindannyiért és mindenki egyért!” Aztán tökrészen „És ő mindannyiunkért! Mit szölk hozzá?” *(Női nevetés, mint egy sikamlós történet végén.)*

HARRAS Hogyan fogadták ezt a nagylelkű indítványt?

HARRISON Soha életemben nem voltam olyan részeg! De a többiek talán még részegebbek voltak, főképp James. Mintha az ördög bújt volna bele.

HARRAS Nem fogadták el?

HARRISON Hogy ne bántsuk meg James-t, mindannyian megcsókoltuk Alice-t. Alice majd meghalt a nevetéstől. Tökéletesen részeg volt, tetszett neki a móka.

HARRAS Mit szólt mindehhez Joe?

HARRISON Nyugtalan volt. Mintha megérezte volna, mi következik. Fenygetőzött, hogy föllármázza rendőrséget. Adtunk neki még egy fél üveggel, és még tíz dollárt. Azt akartuk, hogy végig velünk maradjon.

HARRAS Aztán?

HARRISON Elaludtunk az út mentén. Alice nyilván fázott, mert viszsza-
szabújt a kocsiba. Reggel hét óra felé egyikünk keresni kezdte.

MAGNO Egyikünk? Miért nem mondja meg, hogy maga, Harrison?

HARRISON Az ördögbe is, hát igen... Nem fontos, egyikünk felkelt.

MAGNO Beszéljen egyszámban.

HARRISON Felkeltem, hogy megtudjam, mi van Alice-szal. Talán rossz-
szul van, mit tudom én...

HARRAS Humora az van, Harrison! De folytassuk. Nagy aggódva a ko-
csi felé indult, hogy Alice egészségi állapota felől érdeklődjék.

HARRISON Igen. Alice-t ájultan találtam, a néger hajolt föléje. Fejem-
be szökött a vér. Felébresztettem a többieket. Nagy botrányt csap-
tunk. Alice nagyon oda volt. Nem is nyerte vissza az eszméletét.
Nem tudtuk, mi baja. Akkor jöttek a rendőrök.

HARRAS Persze minden felelősséget Joe-ra hárítottak.

HARRISON Nem. Azt mondtuk, aludtunk, nem tudunk semmit. Már-
csak Alice miatt sem beszélhattunk.

HARRAS Lovagiasan viselkedtek!

HARRISON *(gyorsan be akarja fejezni)* A rendőrség valamennyiünket
őrizetbevett. Hattysburg lakóit fölháborította a dolog. „Egy eré-
nyes Magnolia Corners-i lány azt az ostobaságot követte el, hogy
sétakocsizni ment a barátaival. Egy néger soffőr altatót kevert a
társaság whiskyjébe, azután megerőszakolta a lányt.” Fölösleges
folytatni. Kitört a botrány, senki sem akadályozhatta meg azt, ami
történt.

MAGNO Hattysburg lakói nem tehetnek róla. Jólelkű emberek, csak
nagyon féltették Alice-t, aki valóban nagyon rosszul volt, főképpen
a sok whisky miatt. A sheriff és a rendőrök? Mindössze tizenket-
ten voltak, és a nép tombolt: *(Zaj, kiáltások.)* „A néger, a néger,
kinyírni a négert!” *(Joe a sarokba menekül és eljártssza a jelenetet.)*
De Alice-nak is meg kell bocsátani. Ha meg akarta menteni a be-
csületét, csak egy választása lehetett: hagyni, hogy Joe-t megöljék.

HARRISON *(révetegen)* Egyikünknek sem volt bátorsága megszólalni.
De mit is mondhattunk volna. Az emberek betörték az ajtókat, kihur-
colták Joet...

MAGNO Tizenegy órakor Joe már csak emberi roncs volt. *(A világos-
ság csökken.)* Rátették egy benzines hordóra. Ki közeledett hozzá
először szál gyufával? Ki indítványozta, hogy a megszenesedett
testet akasszák fel a gázlámpára, mint egy elégett fákylát? *(Lin-
cselés zaja, fojtott kiáltások, a tömeg lármája. Sötétség. A kiáltások
lassan összevegyülnek egy néger spirituálé komoly és megható
hangjával; kórus éneklő. Lassan kivilágosodik. Joe felemelkedik és
ég felé emelt karokkal lassan kimegy. Csönd. Egyre világosabb
lesz.)*

MAGNO Így halt meg Joe „Tap-Tap” Smith. A lumpokat megbüntet-
ték. A sheriff lehordta őket, hogyan alhattak el, hogyan hagyhat-

tak egy fiatal fehér lányt egy néger karjai közt? Pedig, ha valaki, a szegény Joe igazán ártatlan volt.

HARRAS *(nyájasan)* Igyék egy kortyot Harrison! Visszataszító história ez, kínos percekot okozhattak magának is. A következő szám azonban, már sokkal vidámabb, ha nem csalódom. *(Kortyol a whisky-jéből.)* Apropos, Harrison, hogyan ihatott ezen az éjszakán annyi whiskyt? Jó sokba kerülhetett! Száraz világ volt, emlékezzék csak vissza, és a barátai nem voltak valami gazdagok!

MAGNO Harrison Fish első komoly üzlete az alkoholcsempészség volt, azzal alapozta meg a vagyonát. Így tehát karrierjét irgalmas cselekedettel kezdte: inni adott a szomszédoknak.

HARRAS Bocsásson meg, Harrison, de ez az alkohol-ügy nincs a műsoron. Annyi egyéb van... *(Kopognak.)* Ki az, ilyenkor?

HARRISON Miután titkárimat elbocsátotta, nem tudhatjuk. Talán valaki, akit meghívtak.

HARRAS Semmiesetre sem. Parancsot kaptak, hogy várakozzanak, amíg szólítom őket. Megnézem. Megengedi? *(Kimegy, visszajön és csodálkozva mondja.)* Nem is sejti Harrison! A múzeum emberei. Egy képet keresnek. A Metropolitain öre és két alkalmazott.

HARRISON Azonnal engedje be őket!

HARRAS Hadd magyarázzam meg a közönségnek, miről van szó. Hölgyeim és uraim, ha megengedik, legszebb díszétől fosztjuk meg a színt. Harrison Fish, aki már több ajándékot adott New York városának, átengedte az idősebb Lukás Cranach e remekművét a Metropolitain Múzeumnak, ahol már holnaptól kezdve megcsodálhatják. A kép átadása rendkívüli műsorszám, és egyáltalán nem is érdekes. *(Kinyitja az ajtót.)* Lépjenek be uraim! *(A múzeum öre és a két alkalmazott belép.)*

MÚZEUMÓR Harrison Fish úr?

HARRISON Személyesen.

MÚZEUMÓR Eljöttünk a képért, melyet följánlott a múzeumnak. Itt vannak az igazolványaim és az igazgató által aláírt meghatalmazás.

HARRISON *(vizsgálja a papírokat)* Rendben van. Vihetik. *(A két alkalmazott leakasztja a képet; beteszik egy ládába, melyet magukkal hoztak.)*

MÚZEUMÓR Nagyon köszönöm, Fish úr. Szabad kérnem, hogy adja át a kép eredetiségét bizonyító igazolást is?

HARRISON Természetesen. *(Fiókjából kivessz egy iratcsomót és átadja az örnek.)* Tessék.

MÚZEUMÓR Köszönöm. Az igazgató úr majd holnap értesíti az ünnepélyes átvétel időpontjáról. Mégegyszer köszönet, és a viszontlátásra, Fish úr!

HARRISON A viszontlátásra! *(Az ör és az alkalmazottak a képpel el.)*

HARRAS *(vidáman dörzsöli a kezét)* Bravo, szerencséje van Harrison, gratulálok! Tudom, mit ér az a kép. Nagylelkű ember. *(Harrison gondolataiba mélyed, nem válaszol.)* A következő jelenet is határozottan az Ön számára készült. *(Mint egy bemondó mutatja be a belépő Gloria Dickinsont. Elegáns, nagyon buta nő.)*

HARRAS Boldogan mutatom be önöknek Gloria Dickinson kisasszonyt. Jónapot, kedves Dickinson kisasszony!

GLORIA Jónapot, uram!

HARRAS Hívjon csak egyszerűen Harras-nak!

GLORIA Jónapot, Harras!

HARRAS Helyes, Gloria, ha megengedi, én is a keresztnévén szólítom. Így már egészen őszintén, teljes bizalommal válaszol a kérdéseimre?

GLORIA Igen, Harras úr!

HARRAS Dickinson kisasszony gép- és gyorsíró Harrison vállalatánál. Jelenleg el van ragadtatva főnökétől. Meg tudná mondani, kisasszony, hogy miért?

GLORIA Harrison úr nagyon kedves, ajándékot adott nekem, és én szívből köszönöm neki.

HARRAS Helyes; látjuk, hogy őszinte! *(Hirtelen hangot változtat.)* És mit gondol a főnökéről az ajándék után?

GLORIA Istenem, hát azt gondolom, hogy... nagyon jó és bőkezű.

HARRAS *(Harisonhoz, aki íróasztala mögé húzódott)* Bravo, Harrison, ebben a fiatal lányban remek védőügyvédet talált. *(Gloria, aki eddig zavarában észre sem vette Harisont, nagyon ideges lesz, amikor meglátja.)* Egy ajándékot említett Gloria. Megmondaná, pontosan mi volt az?

GLORIA Nos hát... férjhezmegyek Ralfhoz, Fish úr egyik titkárához, és ő pompás nászajándékot adott nekünk, azaz nekem.

HARRAS Mi az a nászajándék?

GLORIA Egy remek kocsi. Sok gazdag nő is megirigyelhetne érte.

HARRAS Hát ez pompás, Gloria! Fogadja jókívánságaimat a kocsihoz, és természetesen a házasságához is.

GLORIA Gyönyörű cseresznyepiros, és egyedül az enyém!

HARRAS Hogyan?

GLORIA Ralfnak van egy kis kocsija, azzal szaladgál a dolgai után. A Lincoln csak az enyém.

HARRAS *(mosolyogva)* Helyes. És mondja, kedves Gloria, — bár ez kicsit kényes kérdés — maga semmit sem adott cserébe ezért az értékes ajándékért?

GLORIA Hogy érti ezt?

HARRAS Nem akarom zavarba hozni. Egyszerűen csak azt kérdezem, nem tett-e magának Fish úr valami ajánlatot, vagy valami ílyesfélét, például nem hívta-e meg?

GLORIA Nem értem, mit akar mondani!

HARRAS *(türelmét veszítve)* Gyerünk Gloria, nagyon jól tudja, hogy semmiért nem adnak ilyen értékes ajándékot. Mondja meg őszintén, mi történt maguk között! Maga nagyon fiatal, nagyon csinos, felmentjük magát, ha valami könnyelműséget követett el.

GLORIA Miket beszél!

HARRAS Nem mondom, hogy valami komoly dolog történt, de megeshetett, hogy Fish úr gyöngéden közeledett maga felé... Bizalmaskodón... nem?

GLORIA Ah igen, üdvözlésképpen megcsókolt.

HARRAS Semmi több?

GLORIA Semmi több!

HARRAS *(sóhajt, Harrison felé fordul)* És maga, Harrison nem emlékszik részletesebben valamire, ami esetleg arra készítette, hogy Gloriát a karjába szorítsa?

(Harrison nem felel, Harras tanácstalanul néz a magno felé.)

MAGNO A hosszú csók alatt Harrison sokáig simogatta Gloria testét, s aztán...

(Gloria elpirul, Harrison dühösen szegi le a fejét.)

HARRAS (vidám szemtelenséggel dörzsöli a kezét) Helyes. Ezt egyébként maguk is megmondhatták volna. És magának, Gloria kisasszony, nem volt egyetlen tiltakozó szava, egyetlen védekező mozdulata sem?

GLORIA Olyan gyorsan, olyan hirtelen történt... zavarban voltam, nem jutott eszembe semmi...

HARRAS Figyeljen, Gloria! Így van ez: észre se vesszük, és máris a rossz úton vagyunk. Sok ilyen kislánnyal megtörtént már. Ralfra nem gondolt? Így készül maga házasságra egy ilyen, derék fiúval?

GLORIA (sírva) Könyörgök, csak ő ne tudjon semmiről, és soha többé nem teszem.

HARRAS Akkor sem, hogy egy újabb kocsi kínálnak magának? Na, ne sírjon, ami megesett, megesett! Eztán legyen okosabb. És most halljuk, mit énekel nekünk?

GLORIA Azt a refrént, amit Fish úr alkalmazottjai énekelnek mind.

HARRAS Halljuk! (Megindítja a magnót, egy charleston hallatszik.)

GLORIA Mister Harrison, Harrison, Harrison.

Nincs szíved, nincs szíved, nincs szíved...

HARRAS Ne haragudjék, Gloria, maga zavarban van és hamisan énekel. Harrison úr pedig ideges... A szíve... Apropos, Gloria, miért nem Monsieur Harristont mond, ahogy mi mindnyájan?

GLORIA (zavartan) Azért mert... mert én nem vagyok Gloria Dickinson, semmi közöm ehhez az egészhez, Lucile Gonzalez vagyok és mint gyorsíró az amerikaiaknak dolgozom Mr. Smith-nél, és őt mindig Mister-nek hívom.

HARRAS Akkor érthető a tévedése! Bocsásson meg, de még kérdeznék valamit, nagyon fúrja az oldalamat! Ez csak valami véletlenség lenne ugye? Smith úr nem kínált magának kocsit?

GLORIA Smith úr nem olyan gazdag. Ezt csak Harrison úr engedheti meg magának.

HARRAS Hagyjuk, elég volt. Elmehet, köszönjük a közreműködését.

(Gloria indul.) Egy pillanat, elfelejtettem egy apróságot! Szeretnék magának valami kis emléket adni. Egy kocsit, igen egy kocsit. (Zsebéből játékautót vesz elő.) Ne féljen! Nem veszélyes. Nem kosikázhat vele, de hasznát veszi a toilette-asztalán. Látja, itt nyílik, és benne tarthatja az ajakrúzt, tükröt, pudert, festéket.

GLORIA Nagyon köszönöm, Mister Harras.

HARRAS Monsieur, ha szabad kérnem! És vigyázat. Gloria, akarom mondani Gonzalez kisasszony. Vigyázzon a rossz útra. (Gloria lassan kimegy.)

HARRISON (fojtott dühvel) Visszaél a hatalmával. Miért választotta éppen Gloriát?

HARRAS A közönség el volt ragadtatva! Lesznek talán, akik úgy gondolják, hogy túl erős voltam vele, de ez csak hasznára válik. Aggaszt a jövője, az a képtelen házassága Ralfal. Ralf jámbor bárány, Gloria pedig veszendő lélek...

HARRISON Miért nem hívta inkább Henryt, vagy John Simmonst vagy Patsyt?

HARRAS Ne bízzék annyira bennük!

HARRISON Lehetetlen, hogy bármit is mondjanak ellenem!

HARRAS Ők, talán nem. De itt a magnetofon! Lássunk most egy vas-kosabb számot! Majdnem bűvészmutatvány, és ráadásul bájos gyermekkori jelenet. Bocsánat egy pillanatra! *(Kimegy, Harrison végigsimít homlokán, mintha rossz álomból akarna felébredni. Harras visszatér és gondosan bezárja az ajtót.)*

HARRAS *(a közönséghez)* A következő szám címe: A Hudson halottja. A végsőig összesűrítettük. Figyelem! *(Harrisonhoz lép! az ellenkező oldalon lévő ajtóhoz. Dohányoznak. Lila lesz a világítás. Az ajtó nyikorogva nyílik és Dennis O'Hara lép be rendőr egyenruhában. Szeme bekötve. Semmi sem mutatja, hogy kísértet, csak feltűnő sápadtsága. 25 éves. Lassan mozog, halk hangon beszél.)*

DENNIS O'HARA Én vagyok a rendőr, aki szembekötödsdit játszott. Senkit sem bántok, régóta rendben van a szénám. Csak azért jöttem vissza, hogy elmondjam a halálom titkát és hogy valaki legyen szíves tudatni az édesanyámmal. Szegény éppen vacsorára várt haza egy este. Most 85 éves és még mindig a visszatértemet várja. Eltűntem a világból 1910-ben, a XIV. és XXII. utca közt a rakparton a new yorki rendőrség évkönyveiből jól ismert suhancbanda garázdálkodott... Véget akartam vetni a büntetteiknek és az az ötletem támadt, hogy barátságot kötök velük. Főnökük felszólított, hogy lépjek a bandába, azzal a feltétellel, hogy alávelem magam a beavatási szertartásnak: a szembekötödsdinek. A lopások csökkentek, kevesebb ablaküveg és lámpa tört. Boldog voltam, azt hittem, jó útra térítettem őket. De beavatásom napján átejtettek, visszaéltek a gyanútlanúságommal. Elhagyatott helyre vittek, sötét éjszaka és bekötötték a szememet. A csatornanyílásról levették a kerek fémlapot és én belezuhantam. Eltűntem, mint egy csapdában. *(Eltűnik. A lila fény kialszik.)*

HARRAS Így esett a suhancok csapdájába Dennis O'Hara.

MAGNO A csatornanyílást gondosan kiválasztották, New York egyik főcsatornájának torkolatánál volt. O'Hara holttestét a szennyes fekete vízáradat a Hudson-ig sodorta. Örökre ottmarad a folyam mélyén, a csatorna hulladéka alatt. Ennek a bandának a vezére, és e tökéletes büntett szerzője nem más, mint az itt jelenlévő Harrison Fish.

HARRAS És én most azt szeretném, ha ő maga értesitené O'Hara asszonyt fia sorsáról. *(Az ajtó felé megy, de ott meglepetten megáll.)* Hölgyeim és uraim, szomorú hírt kell közölnöm. Helyrehozhatatlan hanyagságot követtünk el. Amikor Dennis O'Hara kísértete belépett, nem csuktuk be mögötte az ajtót. Aggódo édesanyja gurulószékevel túlságosan közeljött, mindent hallott, talán látott is. És O'Hara asszony meghalt. A színfalak mögött, nem pedig a színen, ahogy előre elképzeltem. Ez lett volna a következő műsorszám. Vegyük úgy, mintha megtörtént volna. De jobb is így, elkerültük a tragikus túlzást. Arra pedig gondolni kell, ez fontos. A következő előadásokon megint nyitva felejtjük majd az ajtót, így elkerüljük a nyomasztó látványt, amikor egy gurulószékekben ülő öreg asszony kérdezősködik, sír és meghal. De ami még fontosabb: időt is nyerünk.

(Folytatjuk)

Pápay Klára fordítása

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Irja Mihelics Vid

Négyszázötven évvel ezelőtt, 1517. október 31-én függesztette ki *Luther Márton* a wittenbergi kastély kápolnájának kapuján a maga történelmi nevezetességű és jelentőségű 95 tételét. Eredetileg és látszólag nem volt ez valami kiemelkedő esemény, mert az akkori egyetemi szokások szerint a professzorok ilyen módon tették közhírré új meglátásnak érzett eszméiket, hogy megvitatásukra ösztönözzék kártársaikat és a diákokat. Visszatekintve azonban nem kétséges, hogy ezzel indult meg a reformáció. Protestáns, elsősorban evangélikus testvéreink meg is ünnepelték világszerte a mostani jubiláris évfordulót. Amire azonban nem is olyan régen még gondolni is csak kevesen gondolhattak, őszinte és meleg egvüttérzéssel emlékeztek meg az évfordulóról katolikus oldalon is, és pedig immár a katolicizmus számára is pozitív módon értékelve *Luther* megújító törekvéseit, a hitre, az egyházi közösségre és a keresztény ember szabadságára vonatkozó nem egy felismerését.

Októberi számában a *Stimmen der Zeit* két figyelemreméltó tanulmányt tett közzé. Az egyiket *Hanns Lilje* evangélikus püspök, a másikat, amely részben válasz az előbbire, *Karl Rahner* professzor, a nagyhírű katolikus teológus írta.

Lilje meglepéssel bocsátja előre, hogy még soha olyan elfogulatlanul nem lehetett felvetni a reformáció hordereiének kérdését, mint napjainkban. A hajdani vita a búcsúlevelekről ma már senkit sem érdekel. Hangot kaptak ellenben olyan nézetek, hogy a reformáció dogmatikus állásfoglalásait, tehát mindazt, amit az evangéliumról és a megigazulásról jelentett ki, a modern katolikus is alighanem elfogadhatja, s ugyanakkor a református keresztény is messzemenően magáévá teheti a II. vatikáni zsinat határozataiban kifejezésre jutó alapvetően új szemléletet. Az egymás között kívánt megbeszélések döntő témája így *Lilje* szerint az ő részükről annak tisztázása, hogy miért szorgalmazza a lutheránus keresztény a köz-

vetlen kapcsolódást az evangéliumhoz, az evangélium közvetlen megismerését, az iránta való közvetlen engedelmességet és az evangélium közvetlen alkalmazását, katolikus részről viszont annak tisztázása, hogy mindezek vonatkozásában az egyházi tanítóhivatal a katolikus keresztények számára határt, korlátot vagy segítséget jelent.

Luther meggyőződése és tanítása az — fejti ki *Lilje* —, hogy Isten igéje csak az evangélium élő hangjában, a hirdetés aktusában válhat reálissá. Hogy mi Isten igéje, a keresztény ember csak az aktusban tapasztalhatja meg, az olvasás, a hallgatás és a figyelés aktusában. E tekintetben semmiféle kívülről jövő biztosításra sem számíthat. Nekik tehát meg kell kérdezniök a katolikusoktól: mi a jelentősége az ő számára, hogy az egyház tanító tekintélyére akar hagyatkozni, s miként viszonyul ez a magatartása a hitnek és a hitbeli engedelmességnek ahhoz a gyökeresen eredeti voltához, amely semmiféle külső támaszt sem engedhet érvényesülni és csak az Isten igéje iránti engedelmességből tartható ébren és gyakorolható. Katolikus oldalról viszont épp ilyen világosan feltehetik azt a kérdést a protestáns bibliaolvasónak, hogy hol van a határa a szentírás túl önkényes, alanyi értelmezésének. Ezek és velük kapcsolatos más tárgyi problémák, nem pedig a történelmi előzmények határozzák meg a reformáció jelentőségét mindkét egyház irányában.

Lilje a problémák három főköreit jelöli meg. Az első *Isten igéjét* illeti. Azt, hogy „sola scriptura” (egyedül az írás), az elmúlt századokban protestáns részről sokféleképpen fogalmazták meg, váltakozva a szószertiséghez szigorúan ragaszkodó „fundamentálisizmus” és a nagyon merész, sőt kockázatos értelmezések között. A jelenlegi helyzetet a Biblia, mint Isten szava lényegére vonatkozó felfogásnak alapvető felülvizsgálása határozza meg. Bizonyos, hogy nincs teológiai irányzat, amely — ha rangra tart igényt — egvszerűen elzárkózhatna az itt felmerülő kérdések elől. Az

újrértékelés folyamata semmiképpen sem nyert még világos és kielégítő befejezést, a két szélsőség azonban — egyfelől a kritikátlan szöszerintiség, másfelől a Biblia teljes áttevése az irodalomtörténetbe — mindenesetre elesett. Aki az újszövetségi szentírást kizárólag mint irodalmi terméket értékeli, az, ha következetes, a názáreti Jézus alakját is csupán mint történelmi-emberi jelenséget foghatja föl, ebben az esetben pedig útban van a keresztény teológia kiküszöbölése felé. A döntő ugyanis éppen az a többlet, ami túlnyúlik az irodalmi és a történeti tényeken. A kereszténységnek joga van ahhoz, hogy feleletet kapjon arra a kérdésre, mit jelent még számára a kinyilatkoztatott ige: vajon a hitben ki kell-e tartanunk amellett, hogy Istennek saját szava van, avagy pedig mindaz, amit kinyilatkoztatásnak neveztünk, csupán emberi megfontolások és érzések tükrözése?

A második nagy problémakör a *krisztológia*. A jelenlegi teológiai viták azt a látszatot keltik, hogy különlegesen protestáns téma ez. Azt a be-nvómást szerezhetjük ebből — írja Lilje —, hogy Jézus Krisztust illetően a katolicizmuson belül sem tér, sem lehetőség nincs radikális kérdésfeltevésekre. Közvetve azonban a katolicizmust is érinti az a tény, hogy az evangélikus teológián belül ebben a pontban is gyökeresen újszerű nézetek mutatkoznak. Ismeretes, hogy milyen egvoldalú nyomatékka hangszívozzák némely protestáns teológusok Jézus emberségét, és pedig csakis az emberségét. Hogy azután így Jézus Krisztus feltámadásának kérdése oly hevesen lép előtérbe, szinte magától értetődik. Már most nyilvánvaló — szögezi le Lilje —, hogy a felekezetek között lehetetlen lenne a párbeszéd, ha ezekben a kérdésekben olyan mély szakadékok keletkeznek, hogy hitvallásában a protestáns egészen más Krisztusról beszélne, mint a katolikus.

Világosan áll ez a harmadik problémakörre is, amely az *egyháztannal* függ össze. A protestánsok tudatában vannak annak — jelenti ki Lilje —, ez az a pont, amelyben a leginkább készeknek kell lenniök arra, hogy dogmatikus megfontolásait újból átgondolják. Mert amióta a II. vatikáni zsinat kinyilvánította, hogy „az egyház ugyanakkor szent és mindig tisztu-

lásra szoruló, mindig a bűnbánat és a megújulás útját járja”, azóta már nem áll fönn a régi ellentét a „dicsőség egyháza” és a „kereszt egyháza” között. Az elválasztó vonal többé már nem ott fut, ahol még 1517-ben kellett látni. Ezen a téren indulhat meg a legtermékenyebb párbeszéd. „Csak jelzem — írja Lilje —, hogy ebben az összefüggésben a tekintély, különösen az egyházi tanítótékintély kérdése teljesen új súlyt kapott. Ezt a kérdést a protestánsoknak — figyelemmel mindenekelőtt a bibliai vitákra — a legnagyobb komolysággal át kell gondolniok. A kölcsönös serkentés és gazdagodás itt gondolható el a legelőbb.”

Lilje püspök nem titkolja, hogy a krisztusi egyház egységének kérdése igen fájdalmas súlyt kap, ha figyelemünket a reformáció alakulására fordítjuk. Ennek a fejlődésnek egyik legterheesebb mozzanata ugyanis, hogy folyvást újabb egyházak képződésére vezetett. A protestantizmus története szemmel láthatóan nemcsak a szabadságok gazdag kibontakozásának, hanem az egyházak egyre tömegesebb, egyre zavaróbb sokféleségének története is. A szakadás, a felaprózódás az a drága ár, amit a reformáció nekilendüléséért kellett fizetni.

Magukat a vitákat, amelyek előidézték ezeket a szakadásokat, elsősorban az igazi és szabad életelevenség jeleként kell értékelni — írja Lilje. Az egyháznak a reformáció szellemében értelmezett mivoltához lényegesen hozzátartozik, hogy az egyház ön-maga iránvában is vesse föl mindazokat a kérdéseket, amelyeket hozzá intéznek, maga is legyen kész önmagát ismét és ismét kérdésessé tenni. A reformáció a személyes hitdöntés jelen-tőségét emelte az első helyre. A reformátorok szerint nem lehetséges, hogy más tekintély kedvéért hig-yünk, hanem az emberi egzisztencia lényeges tartozéka, hogy mindenkinek magának kell meghoznia a saját hitdöntését, hogy neki magának kell fel-lennie arra, mi az ő létének központ-ja és milyen forrásból gondol értel-met adni életének. Ebből indulva ki tehát, az egyházak és a keresztény hitmeggyőződés különbözősége sem-miképpen sem fogható fel súlyos meg-terhelésnek. Lilje emlékeztet Luther szavaira, amelyeket *Erasmusnak* írt: „Ha nem lennének nagy kavargások

a világban, nem tudnám hinni, hogy Isten ígéje itt van a világban." A mindig újból és újnak hirdetett evangélium hatása abban áll, hogy ébren tartja és döntésre kényszeríti ezt a világtörténeti nyugtalanságot.

Csak ezen az említett kavargáson és a felvetett problémákon keresztül, nem pedig körülöttük, tisztázhatjuk azt az égető kérdést is, hogy miként kell alakulnia a reformált egyházak viszonyának a katolicizmushoz — zárja tanulmányát Lilje. Végére is a nagy egyházak fokozódó közeledése egymáshoz az ilyesféle győtrődő kérdésfeltevések eredménye. Mindazok előtt, akik nem vonták ki magukat ebből a szellemi küzdelemből, növekvő mértékben világosodott meg az evangélium lényege és az, hogy mit jelent Krisztus a hit és a világ számára. Ugyanakkor azonban a kereszténység tekintetében mindig előre kell irányulnia. Az ökuménikus mozgalmak csak akkor egészségesek, ha mentesülnek az önérvényesítés szándékától, ha nem élesítik a különállásokat, hanem közösen néznek szembe azokkal a kérdésekkel és feladatokkal, amelyek elé a mai világ állítja a kereszténységet. A ma folyó alapvető struktúraváltozások olyan kérdéseket vetnek föl mindannyiunk számára, amelyek már rég túlvezettek a felekezeti elhatároltságokon. A tanok és hittételek különbözősége is a tárgyhoz illeően válik majd viszonylagossá, ha mindegyik keresztény egyház megérti, mennyire együttesen követelik meg válaszukat a mai világ változásai, az ember fokozódó emancipálódása és a világ szekularizálódása.

•

Mint minden keresztény, a katolikus ember is végsősoron hallgatagon áll meg az egyház „üdv- és üdvetlenség-történetének” olyan eseménye előtt, mint a reformáció, amely megfoghatatlan és megoldhatatlan számára — írja tanulmányában *Karl Rahner*. Elkerülhetetlen szellemi, teológiai és társadalmi folyamatok ötlenek fel előttünk, bűn minden oldalon, aminek nem kellett volna lennie, amit nem szabad mentegetni, de amin mindig túlhalad Isten könyörülete. Vannak történeti ténylegességek, amelyekről azt kell mondanunk,

hogy nem kellett volna és nem lett volna szabad jönniük, de akkor is egy üdvtörténeti „muszáj” folytán adódtak, s bár szabad döntésként kell azokat értékelnünk, pozitív módon mégsem gondolhatjuk el azt a másvalamit, ami lehetett és kellett volna, de nem következett be. Ezer dolgot elmondhatunk a reformációról, de csak azért, hogy utána elnémuljunk Isten titka előtt, aki végső fokon egyedül felel a történetért és irányítja azt. De ha így a katolikus kereszténynek tudatában is kell lennie annak, hogy nem állapíthat meg olyasmit a reformációról, ami a végső kérdést megoldaná, ez még nem menti fel annak megmondása alól, amit kötelességének vél.

Első még ma is a *bűn bevallása*. Éppen a meggyőződéses katolikus találja magát itt nehéz helyzetben. Nincs joga arra, hogy itélkezzék azok fölött, akik akkoriban úgy gondolták, hogy keresztény lelkiismeretük parancsára szakítaniuk kell a pápaság egyházával és a pápában Antikrisztust kell látniok, aki Isten kegyelmének evangéliumát hivatalból (nemcsak ténylegesen) csorbitja. Ugyanakkor meggyőződése, hogy a reformációnak ezt a tulajdonképpeni alapügyét őrizte meg az ő egyháza, sőt annak éppen itt van a maradandó otthona. Meggyőződésből ki kell tartania amellett, hogy Isten az egyház maradandó egységét reánk háruló feladatként akarta és akarja (mikor is közömbös, hogy Isten az ő megbocsátó kegyelmében mit hoz ki ismételtén magából az emberi engedetlenségből). Ha azonban ez a három tétel megállja a helyét, akkor neki, aki nem különülhet el csak úgy egyszerűen egyházának korábbi időitől, nem kell-e megrémülnie annak láttára, hogy egyháza a kereszténységnek ebben a szakadásában maga is bűnös volt?

A második dolog, amit meg kell mondanunk, hogy a katolikus hívő és egyháza vallja a reformáció „*sola gratia*” (egyedül a kegyelem) tételét. Isten szabad kegyéből, részükről minden előzetes „mű” nélkül, ajándékozza nekünk kegyelmét és igazságosságát. S amikor azt akarja, hogy mi felelősségteljes szabadságban elfogadjuk kegyelmét, akkor éppen e kegyelme révén, amely ki nem érdemelt, még egyszer oda kell hatnia, hogy mi

azt elfogadjuk. És ha Isten szabad kegyelmének és újból csak kegyelemből adódó elfogadásának ezt az alapfolyamatát okkal nevezzük egyetlen szóval „hitnek”, akkor mi, katolikusok, a reformáció „*sola fide*” (egyedül a hittel) tételét is magunkévá tehetjük. „Úgy vélem — jelenti ki Rahner —, hogy amit *Lilje* püspök erről mondott, minden katolikus aláírhatja, s mind a két oldalon óvakodnunk kellene attól, hogy teológiai finomságokkal és másodlagos teológiai nézeteltérésekkel, amelyek megmaradhatnak és az evangélikus keresztények és teológusok között is megvannak, homályba borítsuk ezt a lehetséges egyetértést, csupán azért, hogy utólag ismét teológiailag igazoljunk egy tényleg fennálló egyházszakadást, amelynek, hogy ma is még fennáll, egészen más okai vannak.”

Felmerül természetesen a kínzó kérdés, miért nem értették meg ezt akkoriban. Miért nem volt meg a reformátorokban a nyugodt türelem, hogy szeretettel értelmezve hallgassák a régi egyház szavát, míg ki nem hallják belőle a „*sola gratia, sola fide*” tételt, miért nem mondta ki a régi egyház sugárzóbban, bátrabban és világosabban mindazt, ami a reformáció jogos alapügye volt. Sok mindent felelhetnénk erre a kérdésre, de végül is a történet ama megfoghatatlansága mellett kötnénk ki, amelyről már szó esett.

Harmadszor, úgy vélem, a „*sola scriptura*” (egyedül az írás), mint formális elv, teológiailag nézve nem kelene, hogy továbbra is egyházakat elválasztó kérdés legyen — folytatja Rahner. A katolikus egyház tudja, hogy tanítóhivatalában „az írás alatt”, mint annak szolgálója áll (II. vatikáni zsinat). Az evangélikus keresztény tudja, hogy az írás mint az élő apostoli egyház apostoli ígéhirdetésének lecsapódása keletkezett és ezért kezdetől fogva az ő könyve volt és marad. Azt is tudja, hogy „írássá” csak akkor lesz, amikor a tényleges hirdetésben hitébresztően és kegyelmet árasztóan fejtik ki. „Írássá” tehát csak az egyházban lesz, az egyházból kiindulón és az egyházra tekintve, nem pedig csupán mint a magányos olvasó könyve. Miért ne lehetne akkor egyetérteni a „*sola scriptura*” kérdésében? Feltéve megint, hogy a lehetséges és

fennmaradó teológiai nézeteltéréseket, amilyenek mindegyik oldalon belül is adódnak, nem játsszák ki egyház-elválasztó elvekké, egy olyan ténylegeség igazolása végett, amely, sajnos, már önsúlyánál fogva is fennáll.

Egy negyedik pontban — szögezi le Rahner — kénytelen ellentmondani *Lilje* püspöknek. A katolikus ugyan is az ő katolikus hite nem kötelezi arra, hogy az egyházat és annak tanítóhivatalát a maga keresztény hite számára az első és alapvető adottságnak tartsa. Bármi legyen is hitének tapasztalati-lélektani eredete, bárhol is értelmezze egy mélyebb teológiai mérlegelés e hit valamennyi összetevőjének kapcsolatait: a katolikus hiszi az egyházat (s nem az egyházban), és pedig azért, mert hisz Istenben és annak kegyelmében, hisz Jézus Krisztusban, a megfeszítettben és feltámadottnak, mint a saját egyetlen Megváltójában. Nem pedig fordítva, még akkor sem, ha ő, mint katolikus, mindig „a hívők közösségébe” beilleszkedve hisz. Az első és végző alapdöntés a magányos lelkiismeret döntése, amely egyedül Istennek tartozik felelősséggel.

Ha ettől a szemlélettől távoltartjuk mindazt, ami az újkori individualizmus embert kisebbitő beszűkümkedése lenne, akkor a katolikus hívő teljes megértéssel fordul a magányos lelkiismeret pátosza felé. Ma jobban, mint valaha, a saját keresztény tapasztalásához tartozik ez. S ha az a benyomásunk, hogy a reformátoroknak ezt a valódi keresztény szenvedélyét ténylegesen megzavarta egy olyan „szubjektivizmus”, amely maga időhöz volt kötve, akkor nekünk, katolikusoknak éppúgy meg kellene látnunk, hogy az egyház tanítóhivatali tekintélyének önmagában jogos védelmét is mindig megzavarták (s így ellentmondásokat idéztek elő) az atyáskodó, feudálisztikus és más hasonló minták és végrehajtási módok, amelyekkel ezt a tekintélyt elénk állították és konkrétan megtapasztaltatták, s talán még ma is nem ritkán cselekszik.

A keresztény embernek ebben a pontban is reménykedőnek kell lennie. Remélnie kell, hogy a hivatalnak, a hivatal szükségességének, illetékességének és korlátainak megértésében is megegyezés jöhet létre a valóban keresztények között. Ez a re-

mény azonban a katolikus egyházban is kötelezi a hivatalt, hogy önkritikával, szeretetben és tisztelve minden ember lelkiismeretének Isten-közvetlenségét, mindent elkerüljön, ami az egyházi hivatal teljhatalmának gyakorlásában úgy tűnnék föl, mintha ez a gyakorlás valaha is más lehetne, mint az egyetlen hitvallás fenntartásának szolgálata az egyházban. Ez a hitvallás szükséges mint felhívás az egyén lelkiismeretéhez, aki azért engedelmeskedik, mert szabad. Egyén és közösség, lelkiismeret és tekintélyi tan, igazság és intézmény mindig antagonisztikus dolgok, amelyeknek különbözősége elképzelhetetlenül keserves konfliktusokat válthat ki, de olyan dolgok, amelyeket sohasem szabadna elszakítani egymástól, mert különben önmagukban és akkor rombolódnak össze, amikor úgy vélik, hogy az ellenpárjuk fölött győzedelmeskedtek.

•

Ha azonban így „eszmeileg” ki is engesztelődünk, maguk a valóságok, a szétszakadt egyházak, amelyek az elmúlt 450 év során harcban és ellenmondásban, majd ami a legrosszabb, kölcsönös közömbösségben éltek egymás mellett, még nem egyesültek. Hálát kell adnunk Istennek, hogy ma már legalább nem közömbösen nézünk egymásra, hogy a teológusok mindkét oldalon megint tanulni kezdtek egymástól, hogy a kötelességet, amely a keresztények kézzelfogható egyházi egységének keresésére szólít, mindenütt elevenen érezzük s mint az egyház Urának könyörtelen követelését fogjuk föl. Mégis úgy véli — emeli ki *Karl Rahner* —, hogy az egyházakban ma sincs még meg ténylegesen az egységnek az az akarása, amelynek meg kellene lennie. Mutatja, hogy olyan különbségek is adódnak bőven, amelyeknek szigorúan és kritikusan vizsgálva nem volna szabad táplálniuk a szakadást. Vannak ilyenek az egyházjogban, a liturgiában, az életstílusban, az egyházigazgatásban, a teológiában. Minden oldalon túl sok még az igyekezet arra, hogy a tényleges szakadást utólag teológiaiilag igazolják.

„Mi, katolikusok, a II. vatikáni zsinatnak *„az igazságok hierarchiájáról”* nyújtott tanításában megkaptuk az el-

vont programot a katolikus dogmák új átgondolására, tartalmilag azonban még messze nem teljesítettük ezt a programot. Sőt hallgatlagosan többnyire éppen azt tételezzük föl, hogy a hittanban való megegyezés — ha nem akarunk megszűnni katolikusnak lenni — csupán e tan mai megfogalmazottságának alapján jöhet létre. Ténylegesen nincs meg bennünk az elegendő remény és bátorság, hogy a vitás pontokban a dogma olyan továbbfejlesztésen dolgozzunk, hogy annak jövő alakját mások is megérthessék és elfogadhassák, vagy legalábbis ne kelljen többé egyházakat elválasztónak érezniök. Nem tettük fel még elég szorosan magunknak a kérdést, vajon mindannak, amit a latin-római egyház dogmájaként kifejezett, éppolyan kifejezetten, ugyanazokkal a fogalmazásokkal, hangsúlyokkal és távolabbi következtetésekkel, mint nálunk, kelle benneállnia mindazoknak a keresztényeknek és keresztény közösségeknek hit-tudatában, akiknek vagy amelyeknek egységre kellene lépniök velünk. Ha a mi vallásos meggyőződésünk szerint Krisztus egyháza a jövőben is a római katolikus egyház lesz, ez még egyáltalán nem jelenti, hogy a jövőnek ez az egyháza az a katolikus egyház lesz, amilyen konkrétan ma, főleg pedig amilyennek a kívülállók előtt feltűnik.”

„Am dolgozzunk-e teremő képzelettel és bátorsággal, kellő türelemmel ezen a mi jövőbeli egyházunkon? Hogy mindannyian, mindenki a maga helyén, elégségesen dolgozunk rajta, nem merném mondani. Éppen az igaz egyháznak a szeretetből folyó legnagyobb kötelessége, hogy 'engedjen', ahol csak hite megengedi. Elégségesen cselekszi-e ezt? Elégségesen teszi-e ezt, tekintet nélkül presztizsre, a pusztán megszokottra. anélkül, hogy a másik oldaltól várná az engedményekben a kezdeményezést?... Teremt-e már a saját kebelében elégséges helyet mindazon különbözőségek számára, amiket a történet a múltban és a jövőben jogosan várt és vár, avagy itt és ott még mindig az az egyformaság lebeg kíváncsként előtte, amely valamikor joga és sorsa volt, de immár végére jár? Együtt dolgozunk-e mi katolikusok az evangéliumnak szeretet és áldozat útján való erőteljes tanúsításában az összes többi kereszté-

nyekkel olyan egyértelműen, ahogyan lehetséges volna?... Hogy mennyiben kellene ilyen és hasonló kérdéseket az evangélikus keresztényeknek is felvetniük maguk előtt, arra nekik kell válaszolniuk.”

Bizonyos, hogy sem itt, sem ott nem vagyunk olyanok, mint 450 évvel ezelőtt — állapítja meg a továbbiakban Rahner. Új reményt ad ez, de áttekinthetetlen új nehézségeket is jelent. A mai evangélikus egyházakat olyan tanbeli különbségek tagolják szét, amelyek sokkal mélyebbek és gyökeresebbek, mint azok, amelyek a régi reformáció és a tridentini zsinat hitvallásait szétválasztották. Vajon várhatjuk-e, hogy az evangélikus kereszténység meg fogja találni a kegyelem-szerű bátorságot a kifejezettebb tanbeli egységhez, s így majd jobb partner lesz a velünk folytatandó ökumenikus párbeszédben? „Úgy vélem, ezt a reményt nem szabadna úgy értelmezni, mint a 'beati possidentes' kárörvendő elbizakodottságát — húzza alá Rahner. Mert ilyen elbizakodottságra nekünk, katolikusoknak igazán semmi okunk. Mit sem használna a katolikus egyháznak, hogy végső kötelezéssel beszélhető tanítóhivatala van, ha ez a hivatal ténylegesen nem találna hitből fakadó szabad engedelmességre. Erre pedig nem nyújt biztosítékot csupán az a tény, hogy valaki nem lép ki az egyházból és rendszeren fizeti egyházi adóját. Lehetséges így és messzemenően így is van, hogy a hit tényleges helyzete a katolikus egyházban ugyanaz, mint a másik oldalon, még ha rejtve is marad a hivatalos tan hivatali homlokzata mögött (aminek azért kétségkívül szintén megvan a teológiai súlya).”

Ezzel már rá is térhetünk arra, ami új közösségbe vonja az összes keresztény egyházakat. Azonos a helyzetük és azonos az a feladatuk, hogy Istent, Jézus Krisztust és kegyelmét egy olyan világ előtt tanúsítsák, amely az üzenetet nem akarja meghallani, azonos az a feladatuk, hogy ezt az üzenetet akként hirdessék, hogy maga a hirdetés ne tegye azt érthetlenné és ne fossza meg hitelétől. „Ha mi, keresztények, ma kivétebben, mint eddig, kölcsönösen elismerjük egymást keresztényeknek teológiai és nem csupán vallásszociológiai értelemben, akkor ez magában foglalja a meggyőző-

dést, hogy Isten kegyelméből mi még mindig közös hittel birunk, amelyet az egyházfelváltó tanbeli különbözőségek sem szüntetnek meg. Nincs jogunk arra, hogy egymásról ítélkezően mondjuk: amiért te ezt és ezt hiszed vagy elveted, alanjában a még közös csupán szavakban közös. Nekünk a világ előtt közös tanúságot kell tennünk s meg is tehetjük. De új tanúságra van szükség, mert a világ más lett és vele együtt remélhetően mi is. Jogunk és kötelességünk tehát, hogy elgondolkodjunk ezen az új feladaton, és igaza van Lülje püspöknek, amikor azt mondja, hogy ezzel az új feladattal régi tanbeli különbségek bizonyos értelemben viszonylagossá váltak.”

S talán ennek az új közös feladatnak a teljesítése a legjobb út ahhoz, hogy az ökumenikus párbeszédben is előbbre jussunk — fejezi be Rahner. „Talán az egyházak ennek az ijesztően komoly feladatnak munkálása közben úgy változnak, hogy annak elvesztése nélkül, ami valóban sajátjuk, egy napon boldog döbbenettel mondhatják el: a mi egy Urunknak áldozati lakomáját ugyanabban a hitben, azonos reményben és szeretetben közösen ünnepelhetjük és mint Krisztus kis nyája együtt hirdethetjük Isten könyörületességét és várhatjuk Isten országának eljövetelét.”

*

Katolikus teológusok és közírók talárol a londoni *The Tablet* és a párizsi *Témoignage Chrétien* több cikket is hozott, amelyekben szintén a reformáció régebbi szemléletének mélyreható felülvizsgálata jut kifejezésre.

John M. Todd, aki jelen volt a Wittenbergben rendezett jubiláris ünnepségeken, a *Tablet* november 11-i számában arra a kérdésre, hogy mi okból vehettek részt rajtuk katolikusok is, ekként válaszol: „Egyszerűen azért, mert a reformáció nagy és új meglátásokkal gazdagította az evangélium értelmezését, amit immár növekvő mértékben hasznosíthatnak a katolikusok is.” A domonkos *Claude Gerest* a *Témoignage Chrétien* október 26-i számában ezzel a megállapítással összegezi fejtegetéseit: „Különböző szempontokból lehet megítélni Luthert, az

azonban nem kétséges, hogy az evangélium embere volt. Az volt a szent szöveg iránti szeretetéből, de főleg mert az evangélium úgy jelent meg előtte, mint nagy felszabadító erő. Az evangélium örömteljes üzenet arról, hogy Isten szereti és megmenti az embert." Ugyanebben a számban *François Biot* a következőket emeli ki: „Napjainkban immár mind világosabbá válik, hogy a XVI. század reformja velejében a kereszténység közös javát szolgálta. A katolicizmus kezd elismerni, hogy Luther Márton tanítása az evangéliumi igehirdetés érvényes kifejeződése volt, akkor is, ha bizonyos egyoldalú fogalmazásai továbbra is elfogadhatatlanok a katolikusok számára. Luther tanításában a keresztény úgy lép elének, mint szabad ember, éspedig nem csupán metafizikai síkon, hanem egzisztenciális magatartásának szintjén. Luther erőteljesen ismételte meg Szent Pál állítását: Jézus Krisztus az ő halálával és feltámadásával gyökeresen megtörte azokat a kötelékeket, amelyek az embert a 'hatalmasságoknak', végeredményben önmaga korlátozottságainak és gyöngeségeinek szolgátságában tartották. A keresztény hívó szabad ember. Általunk is elfogadott tétel. A katolicizmusban immár túljutottunk az üdvösség legalista és moralizáló felfogásán. Senki sem gondolhatja többé, hogy az üdvösséget törvényi szabályokhoz lehet kötni. Előterbe került a testvéri szeretet kimagasló és döntő értéke. Ezért van az, hogy szívvel-lélekkel együtt tudjuk ünnepelni protestáns testvéreinkkel ezt az évfordulót, egy megújódott közösség remé-

nyében és az evangéliumi szabadság jegyében."

*

Befejezésül két híradás a *Tablet* november 4-i számából. *Bea* bíboros a következő táviratot küldte *Frederik A. Schiotznak*, a lutheránus világszövetség elnökének: „Miután beszéltem erről Öszentségével, VI. Pál pápával, nagy súlyt helyezek arra, hogy mint a keresztény egység előmozdításán fáradozó Titkárság elnöke, szívélyes üdvözetemet küldjem önnek és mindazoknak, akik a lutheránus világszövetség nevében Lundban összegyűltek, hogy megünnepeljék szövetségük 20. évfordulóját s ugyanakkor megemlékezzenek a Reformáció 450. évfordulójáról. Mindannyiukkal együtt mélyen fáljaljuk, hogy 450 évvel ezelőtt megtört a nyugati kereszténység egysége. Ne vádoljuk egymást ezért a szörnyű szakadásért. Inkább az legyen a kívánságunk, hogy együttesen keressük az elvesztett egység helyreállításának útjait."

A katolikus egyház és a lutheránus egyházak első hivatalos teológiai értekezlete november 26-án ült össze Zürichben. A november 30-ig tartó megbeszélések tárgya — mint az *Osservatore Romano* sajtóirodájában közölték — „Az Evangélium az Újszövetségben." Az ezzel kapcsolatos kérdések megvitatásának előkészítésére már a múlt évben tanulmányi bizottságot neveztek ki az érdekelt egyházak. A bizottság hét katolikus és hat protestáns hittudományi professzorból áll.

Minden komoly keresztény hajlandó rá, hogy néhány kezdeti áldozatot hozzon. A jó kezdet nem nehéz. Nehéz azonban az elkezdett művet tovább folytatni, és kitartani benne éveken keresztül, mindvégig. Túl nagy a hit erőfeszítése, túl súlyos teher nehezedik gyöngye szeretetünkre; vagy legalábbis félünk tőle, hogy így lesz.

Thomas Merton

Miért kérkedsz azzal, hogy senkivel sem jársz össze? Azt hiszed, hogy több vagy ezáltal? Belül úgy ítéled meg talán, hogy azoknak az embereknek társasága leszállítaná szellemi vagy erkölcsi színvonaladat? Nem veszed észre, hogy a farizeusok elképzelése és magatartása ez?

G. Michonneau

A KIS ÚT

„Amikor férjem még csak udvarolt, házasságkötésünk előtt, elhalmozott kedvességeivel, számon tartotta életem minden kis eseményét, észrevette apró kis munkaeredményeimet, sikereimet. Kedvemet kereste minden apró dologban. Most, néhány év után minden megváltozott. Pedig nem mondhatom, hogy most már nem szeret... De jó, ha névnapomat teljesen el nem felejtí...”

Első pillanatra talán kicsiségnek látszik az egymás iránti figyelmesség vagy figyelmetlenség ügye. Valójában azonban nagyon is fontos. Mert mindennapjaink öröme sokszor éppen ezeken a parányi figyelmességeken vagy figyelmetlenségeken múlik. Ez az „erény” ugyanis kezdete az egymás iránti viselkedésünk, nyitottságunk és bizalmunk, végső fokon testi-erősségünk és szeretetünk fokozatos megvalósításának. Ahogyan a szeretetlenségnek, a „másra-való-tekintet-nélkül-élésnek” megvannak a fokozatai a csendes egoista érzésektől a pusztító gyűlöletig, ugyanúgy a szeretetnek, az altruizmusnak is megvannak a lépcsői. A kezdet mindenképpen egymás észrevevése, a figyelem egymás iránt és ennek gyakorlata, külső kifejezésben is: a figyelmesség. És hol van ennek a gyakorlására a legjobb alkalom és lehetőség? A legtermészetesebb, legalapvetőbb közösségekben, a családokban.

Egészen röviden teológiaiilag is vizsgáljuk meg a figyelmesség kérdését. Valóban erény? Mindenestre erénygyakorlat, valami benső készségnek (habitusnak), tehát állandónak mondható, bensőleg kialakított lelki magatartásnak a megnyilvánulása a figyelmesség. Morális rendszerünkben talán leghelyesebben a „tisztelet” erényéhez kapcsolhatjuk. A figyelmesség annak a kifejezése, gyakorlása, hogy tisztelettel vagyunk egymás iránt, becsüljük egymást. Csakhogy amíg a szoros értelemben vett tisztelt és elismerés mindig valamilyen speciális kiváltsághoz és értékhez fűződik, — a figyelmesség sokkal általánosabb vonatkozású: egyáltalán a másik „emberségének”, emberi méltóságának, egzisztenciális helyzetének és lényegének az elismerése. Ezért mondtuk, hogy a figyelmesség a másik ember tekintetbe vételének, a másához való fordulásunknak a kezdete. A szoros értelemben vett tisztelettel és elismeréssel tartozunk valaki személyi

kiválóságának és értékének, amit személyes küzdelemmel és munkával szerzett (tudás, hősiesség, más emberi erények) vagy objektív adottsággal birtokol (pl. szülői, előljárói tekintély), — a figyelmesség sokkal általánosabb alapokról indul: az emberi méltóságot, az emberi értéket, a legalapvetőbb emberi tulajdonságokat tekint. Ezek pedig minden emberben megvannak, a figyelmességgel tehát, mondhatjuk, minden embernek tartozunk.

A mindennapi életben persze nem elméletileg, hanem gyakorlatilag szoktuk a kérdéseket vizsgálni. Az erényeket is. Hasznosak-e, van-e gyakorlatilag „értelmük”, — a legtöbb ember ezt a kérdést teszi fel magának, amikor ilyesmiről gondolkodik. Nos, a figyelmesség „értékére” és hasznára a „gyakorlati” emberek már régen rájöttek. Az amerikai Carnegie az üzleti és társadalmi érvényesülés elengedhetetlen feltételének tartja. A kereskedelmi lélektan statisztikusai számszerűen ki tudják mutatni a „figyelmesség” hasznát. Természetesen, ez a gazdasági és kereskedelmi haszon-szempontra nem a legkiválóbb és legjelentősebb motívum az erény gyakorlásához. Ezzel még lehet valaki jó üzletember, ügyes világfi, kérdéses, hogy magatartása, erkölcsi értékkel bír-e. Ez a teljesen anyagi érdekű, „üzleti számítás” ugyanis megsemmisítheti a figyelmesség erény-jellegét és lelki értékét; talán idézetünk is utal valami ilyesmire. Előfordul, hogy emberek nagyon udvariasak, figyelmesek egymáshoz addig, amíg érdekük így kívánja. Férfiak kedvesek választottjukhoz, hogy megszerezze. Hogy valóban lelki értékből, erényből fakad-e a figyelmesség, az rendszerint akkor derül ki, amikor az érdek elmúlik, a pillanatnyi haszon megszületik. Akkor derül ki, hogy lelki magatartás, benső állásfoglalás következménye és megnyilvánulása volt-e vagy csak ideig-óráig tartó ügyeskedés. S bizony, a csalódás e tekintetben néha sokkal sú-

lyosabb következményekkel jár, mint ahogy kiszámítani lehet. A csalódott ember degradálva érzi magát. Ugy érzi, egyszerű kereskedelmi arucikk volt csupán, nem pedig megbecsült, meltsággal rendelkező ember.

Az ellenkezőjével pedig, a figyelmesség erenygyakorlataival állandó biztatást, erősítést, megbecsülést kap a partner, a munkatárs vagy élettárs. Pszichológiai vizsgálatok ezt a lelki, az eloddinnel értékesebb hasznát is mérni tudják. E sorok írója is részt vett egyszer egy „kísérletben”, mint tanácsadó, megfigyelő. Az egész „kísérlet” nagyon naívnak látszó, egyszerű tényből indult ki: ahol a munkatársak vagy élettársak figyelmüket egymás pozitív értékeire, eredményeire fordítják, ott megszületik a figyelmesség, ezzel a jó hangulat, a megbecsülés, nagyobb munkakedv és igazi szeretet. Az egyik kísérleti jelszó ez volt: Férfj, dicserd a feleséged! Vedd észre proulémáit, nehézségeit, igyekezetét és eredményeit. Amikor haza érsz, a társalgást ne kifogásokkal, bírálattal, veszekedéssel kezd (hogy valami nincs rendben, nincs meg a vascora, stb.), hanem dicsérlettel, vagyis figyelmességgel. Az eredmény meglepő volt: a figyelmesség kiváló pedagógiai eszköznek mutatkozott a családok életében.

A felsorolt érvényesülési és pszichológiai motívumokon túl a vallásos ember a figyelmesség erényét sokkal kiválóbb megfontolások alapján kell, hogy gyakorolja. Amint a rövid teológiai megfontolásban említettük, számunkra az igazi motívum az a tény, hogy mindnyájan Isten teremtményei, gyermekei vagyunk. Ez a keresztény humanizmus legáltalánosabb alapja. Ezt a hitünket a figyelmesség által valljuk meg és valósítjuk kezdeti fokon. Isten művének, Isten gyermekének lenni olyan kiválóságot és méltóságot jelent, amelyre állandóan figyeelnünk kell. Ebben a szemléletben válik apró figyelmességeink sorozata vallásos erénnyé, amely végső fokon Istenre, az ő nagyságára, kiválóságára és méltóságára utal.

A figyelmesség önmagában apró cselekedetektől áll össze, de ebben a vallásos, „isteni” szemléletben szinte végtelen jelentőségu lesz, mert amint Lausius Boros legújabb könyvében kifejti: magában hordozza az egyik legcsodálatosabb kozmikus titkot: a kicsinyben, a parányiban rejtőző nagyságot és méltóságot. A figyelmes ember lassanként megtanulja, hogy mindenre figyeljen, minden értéket észre vegyen és tiszteljen, és életstílusa az apró cselekedeteken keresztül szinte kozmikus szeretetté fejlődik. Meglátja mindenhol és mindenben az Istent, a Teremtőt, minden kiválóságnak és értéknek a forrását és alapját. Megérti, hogy üdvösségünk is ezeken a kicsinysegeken áll vagy bukik: éhezőknek etelt adni, szomjazóknak italt adni, szomorúakat vigasztalni, stb. Az Isten miatt figyelmes ember érteni kezdi a gyermekiség titkát, a kicsinység nagyságát, ahogyan az evangélium mondja: „Ha meg nem változtok és olyanok nem lesztek, mint a gyermek, nem mentek be a mennyek országába. Aki tehát kicsinnyé lesz, mint ez a gyermek, az a legnagyobb a mennyek országában.” (Mt. 18, 3—4). Az Istenre figyelő ember, és az embertársaira Isten miatt figyelő ember lassanként elsajátítja azt a képességet, hogy meglássa a kicsinység mögött a nagyságot, az ember mögött Krisztust (Mt. 18, 5.), a gyermek mögött az anygalt (Mt. 18, 10.).

Mindennek gyakorlására a legalkalmasabb hely a család. Közvetlen környezetünk. S legalkalmasabb idők a személyhez, jelentős eseményekhez, nagyszerű emlékekhez fűződő napok: a családi ünnepek. Ezeket számon tartani és megünnepelni keresztény kötelességünk, amelyet a bennünk egyre jobban fejlődni akaró szeretet követel. Ezeknek az ünnepeknek az értékét nem az anyagi haszon, az ajándék nagysága vagy minősége teszi, hanem a figyelem, a szeretet, amely hitből táplálkozik. S ezek az alkalmak a gyermekek számára is a szeretet legjobb iskolái lehetnek.

Csanád Béla

Az öröm abban a pillanatban születik meg, amelyben felhagysz boldogságod keresésével és megpróbálsz másokat boldoggá tenni.

Michel Quoist

NAPLÓ

A PÜSPÖKI SZINODUS MUNKÁJA I. (*Nehézségek a titoktartás körül, az egyházi törvénykönyv, a tanbeli kérdések, a papképzés.*) Szeptember 29-én koncelebrációs mise keretében nyitotta meg VI. Pál pápa a Szent Péter bazilikában a püspöki szinodus első teljes összejövetelének ülásszakát, s ugyancsak ott, az ő szövegének felolvasásával zárták be azt október 29-én. A püspöki szinodus tudvalevően a katolikus világegyház hierarchiáját képviselő tanácskozó testület, amelyet a pápa időnként — feltehetően két évenként — azért hív össze, hogy megtárgyalja az elébe utalt kérdéseket és azok megoldásában vagy mikénti kezelésében javaslataival a pápa segítségére legyen. Hivatalos kimutatás szerint a szinodus tagjainak száma 199 volt, közülük azonban többen nem jöttek el Rómába. A tényleg résztvevők száma az üléseken 180 körül mozgott. A magyar hierarchia részéről Brezanóczy Pál püspök, egri apostoli kormányzó, püspökkari titkár volt jelen.

A szinodus szeptember 30-tól október 28-ig összesen 24 munkaülést tartott. Ezek reggel 9 órakor kezdődtek és félórás szünet közbeiktatásával déli fél 1 körül értek véget. Az egyes témakörökre térve rá, előbb a pápa által megbízott előadó ismertette a megvitatásra szánt kérdéseket. A hozzászólók beszédejét tíz percre korlátozták. Az egyes püspöki konferenciák idevágó nézeteit csak egy felszólaló fejthette ki, arra azonban a szinodus minden tagjának megvolt a lehetősége, hogy a saját nevében beszéljen. Az eredetileg rögzített tárgysorozatot az utolsó percekben akként változtatták meg, hogy az öt kijelölt témakör a következő rendben került megvitatásra: 1. *egyházi törvénykönyv*, 2. *tanbeli kérdések*, 3. *szemináriumok reformja*, 4. *vegyesházasság*, 5. *liturgia*. A tanbeli kérdések így — eltérően az eredeti sorrendtől — a negyedikről a második helyre léptek elő, a liturgia viszont, amely előzőleg a harmadik helyen szerepelt, az utolsó helyet kapta. Vallainc prelátus, a szinodus sajtószószólója ezt akkor azzal okolta meg, hogy miután előreláthatóan a tanbeli kérdések tárgyalása bizonyul a legnehezebbnek, számolni kell itt szinodális bizottság kiküldetésével is, ennek pedig hosszabb időt kell engedni, hogy feladatát teljesíthesse. Ezzel szemben a liturgia nem sok problémát vethet fel, ami megkönnyíti, hogy a szinodus „békés hangulatban” oszoljon szét. Amellett — tette hozzá Vallainc — miután a pápa betegsége nem ad módot a szinodus tervezett időtartamának meghosszabbítására, végső esetben ez az utolsó témakör el is maradhat.

Már a szinodus jellegének és hivatásának jobb megértése okából sem árt itt megemlíkeznem arról a konfliktusról, amely miatt a szinodusnak eleinte meglehetősen „rossz sajtója” volt. A televíziók, rádiók és újságok úgy készültek fel a püspöki szinodusra, mint annakidején a zsinatra, holott a pápa és maguknak a szinodusi tagoknak zöme is olyan kevés nyilvánosságot kívánt, amilyen csak lehetséges a mai időkben. A pápa arról akart tájékozódni, hogy a világ püspökei miként ítélik meg a zsinat kihatásait, amelyek kisebb-nagyobb bizonytalanságot és főleg a tanbeli kérdések terén nyugtalankodást is hoztak az egyház életébe. Nem kétséges, hogy az ilyen természetű dolgokat annál nyíltabban lehet megbeszélni, minél kevésbé fenyeget az elhangzottaknak közhírré válása. Az egyes ülésekről kiadott hivatalos közlések így is igen tartalmasak voltak, az újságírók azonban kifogásolták, hogy a felszólalókat nem nevezik meg. Illetékes tényezők ezzel akarták elejét venni annak, hogy a tudósítók dramatizálják a vitákat és szenzációként élezzék ki a szinodusbeli elmentéket és megoszlásokat, miként a zsinattal kapcsolatban nem egyszer történt.

Ennek ellenére már a második üléstől kezdve az IDO-C („nemzetközi dokumentációs központ a zsinat-utáni egyházirol”) sajtóirodájában egészen pontosan tudták tájékoztatni az újságírókat mind a felszólalások tartalmáról, mind a felszólalók személyéről. S hamar beigazolódtott, hogy csupán emiatt és ennek nyomán egyáltalán nem kell tartani megbotránkozató visszaélésektől. Egyrészt az újságírók megfontoltságáról és mértéktartásáról, másrészt a vatikáni félelmek alaptalanságáról tanúskodott ez. Ugyanakkor azonban az is nyilván-

való lett, hogy a szinodus nem minden tagja tett eleget a titoktartási kötelezettségének. Állítólag ez is egyik oka volt, amiért a pápa megkérte a szinodust: senki se foglalkozzék a házassági morál kérdésével, hanem aki kívánja, írásban juttassa el hozzá állásfoglalását.

Az *egyházi törvénykönyv* ügye mindössze két és fél ülésen keresztül, október 2-től 4-ig foglalkoztatta a szinodust. Magyarázata nyilván az, hogy *Pericle Felici* bíboros előadói előterjesztése igen általánosságokban mozgott s így a hozzászólók is inkább csak elvi óhajaikra szorítkoztak. Valamennyien egyetértettek abban, hogy *nem a jelenlegi kódex egyszerű felülvizsgálására van szükség, hanem egészen új törvénykönyvre*, amely számításba veszi a zsinati okmányokat, a való helyzetet, a mai emberek gondolkodását és igényeit. Az új törvénykönyv az igazságosság és a szeretet szellemében készüljön, magukat a jogszabályokat is lekipásztori célzat hassa át. A kódex bevezetésétől dolgozzák ki az „egyház alaptörvényét”, azokat az irányelveket, amelyekre a konkrét rendelkezéseket rá kell építeni. Valósítsák meg következetesen a „szubszidiaritás” elvét, vagyis azt, hogy bár egységes törvénykönyvet kell adni az egész latin egyház számára, biztosítsák a lehetőséget olyan részleges szabályozásokra is, amelyek számolnak az alkalmazás helyének és idejének kívánalmaival, továbbá mindannyiszor, amikor egy alsóbb fórum is vállalhatja a felelősséget, ne hárítsák azt magasabb fórumra. Gondoskodjanak arról, hogy az egyházi bíróságok az eddiginél gyorsabban és egyszerűbben intézzék a pereket, különösen házassági ügyekben. A büntetőpererek lehetőleg nyilvánosak legyenek.

Sokan szót emeltek azért, hogy töröljék az összes túl szigorú egyházi büntetéseket és *szüntessék meg, vagy legalábbis minimumra csökkentsék az önmaguktól beállított büntetéseket, figyelembe véve bizonyos kivételes helyzeteket is*. Nagy érdeklődést keltett *Döpfner* bíborosnak az az óhaja, hogy a törvénykönyv a lehető legnagyobb tartózkodással nyilatkozzék a természetjog kérdéseiben. Szükséges ez főleg azért, hogy lehetőleg elkerüljék az összeütközést az előírások és az egyéni lelkiismeret között. Többen kifejezték azt az óhajukat, hogy szakértő világiakat is vonjanak be az új törvénykönyv kidolgozásába.

Szavazáskor, ami október 7-én folyt le, *Felici* előterjesztésének mind a tíz pontja bőven megkapta az előírt kétharmad többséget. Általános helyesléssel fogadták azt a javaslatát is, hogy a *sinodus* jelöljön ki tagjai közül egy *szakértő bizottságot*, amely segítségére lesz a pápa által kinevezett kódexrevíziós bizottságnak, amelynek ő, *Felici* bíboros az elnöke.

Miként eleve várható volt, korántsem ment ilyen simán a tanbeli kérdések vitája. Az az okmány, amelyet a domonkos rendi *Michael Browne* kuriális bíboros előadói jelentésként október 4-én benyújtott, erősen annak a kérdőívnek szellemében fogant, amelyet *Ottaviani* bíboros mint a Hittani Kongregáció prefektusa küldött meg az előző évben a püspöki konferenciáknak. *Browne* is katalógust állított össze azokról a tévedésekről, amelyek hangot kaptak az újabb teológiai kutatásban. Nem kevesebb, mint 19 fejezetben taglalta ezeket a tévedéseket, majd a záró huszadik fejezetben az ateizmussal és annak okai-val foglalkozott.

A szinodus túlnyomó többsége *fölöttébb negatívnak* ítélte az előterjesztést, amelyhez negyvenheten szoltak hozzá. Csaknem valamennyien igen szigorúan bírálták az okmányt, amelyet a szinodus három napi vita után *el is vetett*. Ugyanakkor magáévá tette *Suenens* és *Alfrink* bíborosoknak az a javaslatát, hogy a szinodus teológus tagjaiból válasszanak bizottságot s az elhangzottak figyelembevételével ez dolgozza ki a szinodus állásfoglalását a tanbeli kérdésekben. Az október 12-i ülésen meg is választották a bizottság 8 tagját — a szabályzat értelmében négy további tagot a pápa nevezett ki —, és pedig *Seper* zágrábi bíboros-érseket 140, *Colombo* olasz címzetes püspököt 128, *Wright* pittsburgi püspököt 110, *Döpfner* müncheni és *Veuillot* párizsi bíboros-érsekeket 95, illetve 78, *Mc Grath* santiagoói püspököt 78, *Suenens* malinesi bíboros-érseket 71 és *Edelby* melkita érseket 69 szavazattal. A bizottság, amelynek elnöke a legtöbb szavazatot elnyert *Seper* lett, tíz napi munka után terjesztette

be az új okmányt, amelyet bizonyos értelemben a tanbéli kérdések terén való zsinat-utáni eligazodás „Magna Chartájának” tekinthetünk.

Mint bevezetőben előrebocsátják, a hit-nehézségekről szólva nem szabad szem előtt tévesztetni, hogy ezek nagyrészt abból a válságból erednek, amelyet magában a mostani civilizációban és kultúrában észlelhetünk. A tudomány és technika csodálatos haladása ugyanis gyakran jár azzal a következménnyel, hogy az ember teljesen az evilági dolgok felé fordul. Elhomályosul így az a „vertikális dimenzió”, amely az embert Istenhez és a maga természetfölötti üdvösségére rendeli. Ennek nyomán az ember könnyen hajlik mind a gyakorlati, mind az elméleti ateizmusra, elutasítja a vallást, az egyházat pedig legalábbis gyakorlatban olyan intézménynek látja, amely inkább akadályozza, mint elősegíti az emberi haladást. Az egyháznak azonban annál kevésbé szabad hallgatnia, s annál inkább kell hirdetnie a kinyilatkoztatott igazságot, akként fogalmazva meg ezt, hogy bár értelme sértetlen marad, összhangban legyen a dolgok új szemléletével. Igen sok teológus már eddig is szorgosan és hasznosan dolgozott azon, hogy a korszerűsítés folyamata, amelyet a zsinat elindított, meghozza gyümölcsseit. „Az atyák mind egyetértéssel abban, hogy melegen kell üdvözölni ezt a munkát. Dicsérettel emlékeznek meg a lekipásztorkodó papságról is, amely tevékenyen igyekezett megértetni a hívekkel a zsinat igazi jelentőségét, s iparkodott előmozdítani a liturgikus megújulást. Megelégedéssel emelik ki azt a buzgóságot is, amellyel nagyon sok világi hívő törekszik a keresztény üzenetnek egyre jobb megértésére.” Minthogy azonban a zsinat által kiváltott megújulás sok olyan szokást és gondolkodási módot is megváltoztatott, amelyek rendíthetetlennek látszottak, nem szabad csodálkozni azon, hogy emiatt nehézségek és bizonytalanságok is támadtak.

Mindenesetre „fájdalommal állapítható meg”, hogy az egészséges és termékeny kutatások mellett, amelyek a kinyilatkoztatott tan bemutatásában a mai kultúra követelményeihez való alkalmazkodásra irányulnak, „történtek alaptalan kezdeményezések, hangzottak el hibás nézetek, sőt tévedések is a hit területén”. „Némelyek odáig mentek, hogy kétségbe vonták a hit bizonyos igazságait is, köztük Isten megismerhetését, Krisztus személyét és feltámadását, az Eucharisziát, az eredeti bűn titkát, az erkölcsi törvény maradandó tárgyiasságát és a Boldogságos Szűz örök szüzességét. Mindezek következtében észlelni lehet az egyházban a nyugtalanság és aggodás állapotát, mind a hívek, mind a papság körében. Nem mindenütt azonos módon mutatkozik ez és nem is ugyanazon okokból. Könnyen érthető, hogy hangsúlyozottabb a magasabb műveltségű embereknél, akik számára amúgyis különös nehézséget jelent a hit összeegyeztetése az értelemmel.”

Az atyák azonban helyesebbnek vélték, ha nem merülnek bele a kisiklások taglalásába, hanem *feladatuknak sokkal inkább azt tekintik, hogy ésszerű rendben kifejtsek azokat a lekipásztori elveket, amelyeket szem előtt kell tartani a jelen körülmények között*. Az okmány a szinodus ezirányú vizsgálódásának eredményeit a következőkben összegezi:

1. *Allandóan hirdetni kell a hitet, és pedig pozitív módon*. Szükséges, hogy az egyház gyermekei, mindenki a maga helyén, felelősséget érezzenek a hitnek a mai emberekhez való eljuttatásáért. A hitre való nevelés feladata elsősorban a püspökökre s a velük együtt dolgozó papokra hárul, vonatkozik azonban az összes hívekre is, különösképpen a szülőkre gyermekeik irányában.

2. *A hit dolgában a hiteles (biztos) tanítás, azaz a Krisztus nevében és tekintélyével történő tanítás feladatát az apostolok összes utódai kapták*. Személy szerint a római pápára és az ökumenikus zsinatban egyesült püspöki kollégiumra tartozik, hogy ennek a tanítóhivatalnak szorgalmas gyakorlásával eleget tegyenek a keresztény nép szükségleteinek. De nem kizárólagos értelemben, mert az egyház egyes főpásztorainak is hivatalból folyó igen súlyos kötelességük ez a saját működési körzetükben. Ma ezt a feladatukat még alkalmasabban kollegiális formában, a püspöki konferenciákon keresztül gyakorolhatják. A hívek előtt a mai gondolkodásnak megfelelő módon kell megvilágítani azt az engedelmisséget és annak az őszinte csatlakozásnak szükségét, amellyel az egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásai iránt tartoznak.

3. *A tanító tisztséget pasztorális célzattal kell gyakorolni.* Rendszerint célszerűbb az igazság pozitív bemutatása, mint a tévedést elítélő negatív magatartás. Mindig annak kifejtésére kell fektetni a hangsúlyt, hogy a mai ember problémáit és vágyakozásait illetően mennyire az üdvösség szava a kinyilatkoztatott titok. Eppen ezért a püspökök, mielőtt oktatást adnának híveiknek nehéz és új kérdésekben, hallgassák meg a teológusokat és más szakértőket, kérjék ki papjaik és világi hívek tanácsát is. Minthogy pedig az egyház nem lehet meg anélkül, hogy párbeszédet folytasson azzal a társadalommal, amelyben él, elsősorban a püspökök kötelessége, hogy érintkezésbe lépjenek az emberekkel és párbeszédre ösztönözzék őket. Ennek az eljárási módnak sem szabad azonban akadályoznia a tekintély szilárd gyakorlását. A visszaéléseket és elhajlásokat ki kell küszöbölni, tekintéllyel kell figyelmeztetni a túlságosan meréseket és meggondolatlanokat, elmozdítani a megrogzítottakat.

4. Bár a hiteles tanítás hivatala nem illeti meg a teológusokat, *feladatuk igen jeles és szolgálatuk nélkülözhetetlen.* Reájuk tartozik, hogy szakadatlan erőfeszítéssel keressék a kinyilatkoztatott titok tökéletesebb megértését és megfogalmazását, hogy így, amennyire lehetséges, válaszolni tudjanak a folyvást előálló és maga a keresztény élet szempontjából is nagyfontosságú kérdésekre. *El kell ismerni igazságos szabadságukat* arra, hogy új kutatásokba fogjanak és tökéletesítsék az igazság hagyományos örökségét. Ennek a szabadságnak Isten szava szab határt, úgy, ahogyan azt tanítja és kifejti az egyháznak és elsősorban Krisztus helytartójának élő tanítóhivatala. A püspökök segítsék elő a teológusok együttműködését egymással, főleg pedig a kapcsolatokat a teológusok és a tanítóhivatal között, különösen a tanbeli kérdésekkel foglalkozó püspöki bizottságok útján.

5. Aki bármi módon a tant terjesztik, legyenek rajta, hogy *mindaz, ami nyilvánosságra kerül, Isten népének épülésére szolgáljon.* Mindenekelőtt az *alapvető igazságoknak kell hangot adni,* amelyek megrendíthetetlen pillérei a hitnek és a keresztény életnek. Az új dolgokat a hit folytonosságának fényében kell kifejteni. A csupán feltevéseket a valószínűség ama fokával kell beállítani, amelyet valóban birtokolnak, számításba véve azt a módot is, ahogyan azokat esetleg értelmezhetik. A püspököknek mindenestre legyen gondjuk arra is, hogy a hívek nagyobb érettségre tegyenek szert a hit körében is.

6. Elengedhetetlen, hogy a püspökök az összes hívekkel és főleg a papokkal együtt *necsak szavakban, hanem tettekben is tanúságot tegyenek hitükről,* kiváltképpen a szeretet gyakorlásával és Krisztus követésével. Nem is emelhető ki eléggé, mennyire szükséges, hogy az egyház az ő pásztorainak és híveinek együttes cselekedetein keresztül úgy jelenjék meg, mint nem csupán az egyéni, hanem a társadalmi és nemzetközi igazságosságnak és szeretetnek is hathatós és szolgálatkész művelője.

Záró részében az okmány két óhajjal fordul a pápához. Az első egy teológiai bizottság felállítására vonatkozik. A szinodus célszerűnek tartja, hogy bizottság létesüljön olyan teológusokból, akik a különböző teológiai irányzatokhoz tartoznak és a nyugati és a keleti egyház különböző részeiben működnek. Meghatározott időre kapnák megbízatásukat s feladatuk az lenne, hogy a tudományos kutatáshoz szükséges szabadságra ügyelve segítségére legyenek a Szent-széknek, különösen a Hittani Kongregációnak a nagyfontosságú problémákban. A püspöki konferenciák neveznék meg a szóbajóható teológusokat s a pápa szabadon választana közülük. A püspöki konferenciák a jelöléseket a területükön működő teológiai karok meghallgatásával ejtenék meg.

A másik óhaj arra irányul, hogy az apostoli Szentzsék a püspöki konferenciák meghallgatásával a mai tanbeli „problematikához” tartozó kérdésekről *dolgozzon ki egy pozitív és pasztorális megnyilatkozást,* amely a hitet illetően biztos eligazítást adna Isten népének.

Az okmányt az óhajokkal együtt az előírt kétharmadnál nagyobb többséggel fogadta el október 27-én a szinodus. Magára az okmányra 143, az óhajokra 124, illetve 137 „igen” szavazat esett.

A *papnevelés és a szemináriumok ügyének Gabriel Garrone* bíboros, a Katolikus Oktatás Kongregációjának (előző nevén: Szemináriumok és Egye-

temek Kongregációja) prefektusa volt az előadója. Szerinte a szinodusnak főleg két kérdésben kell nézetét nyilvánítania. Az egyik a püspöki konferenciák ezirányú feladatai és a püspöki konferenciák viszonya a római kongregációhoz, a másik a szemináriumok vezetőinek és tanárainak korszerű kiképzése. A zsinat idevágó dekrétuma értelmében ugyanis a püspöki konferenciáknak kell kidolgozniuk a maguk területére vonatkozóan a papnevelés szabályzatát, amely a Szentsek jóváhagyása után lép érvénybe. Nem kétséges ugyanis, hogy mindenkor a helyi püspökök ismerik legjobban azokat a szükségleteket és várakozásokat, amelyeket náluk figyelembe kell venni. Ezzel szemben a szemináriumok kongregációja által két évvel ezelőtt kibocsátott „Veterum Sapientia” kezdetű eligazítást sok helyen olyan kötelező szabálynak fogták fel, amely felment az újrarendezés gondjai alól. Ez semmiképpen sem egészséges helyzet, mert a római kongregáció feladata csupán az, hogy az általános elveket rögzítse meg, de azoknak konkrét alkalmazása már a püspöki konferenciákra hárul.

Garrone előterjesztését, amely igen kedvező fogadtatásra talált, öt napon keresztül, október 11-től 16-ig tárgyalta a szinodus. A vitában sok más kérdés is érintettek. Egy érdekes felszólalás figyelmeztetett arra, hogy a tridentí zsinat által kívánt „védő” nevelés elszakítja a papjelölteket az élettől; ma viszont inkább a növendékek emberi érettségének és személyi felelősségének kialakítására kell vetni a hangsúlyt, mint a fegyelmezésre.

Október 20-án a szinodus úgyszólván egyhangúan a következő fontosabb határozatokat hozta: Célszerű lenne, ha a Katolikus Oktatás Kongregációja a püspöki konferenciákkal együtt *kidolgozná a papképzés alapvető tervét*, amely zsinórmértékül szolgálna. Kíváncsok, hogy az egyes püspöki konferenciák *technikai bizottságot* létesítsenek, amely a papképzés valamennyi kérdésében a püspöki konferencia segítségére lenne. Ebben a technikai bizottságban helyet kellene adni katolikus világiaknak is. Helyes lenne, ha a római kongregáció képviselői és a püspöki konferenciák kiküldöttjei időnként összejönnének. A püspöki konferenciák létesítsenek olyan *intézetet*, ahol a papság jövőbeli nevelőit különleges kiképzésben részesítik, vagy legalábbis szerveznek számukra ilyen célzatú rendszeres tanfolyamokat.

A tárgysorozat további pontjainak ismertetése és a szinodus egész munkájának értékelése a következő cikk feladata lesz. (*Mihelics Vid*)

VILÁGIAK KONGRESSZUSA RÓMÁBAN. A „Világiak apostolkodásának harmadik kongresszusa” október 11–18 napjaiban tartotta tanácskozásait Rómában. VI. Pál pápa abban a beszédében, melyet október 15-én délelőtt a Szent Péter bazilikában intézett a világ minden részéről összegyülekezett csaknem háromezer világi katolikushoz, az isteni gondviselés közreműködésének tulajdonította azt a körülményt, hogy éppen ebben az időben ülésezik a Vatikánban a zsinat után először összehívott püspöki szinodus is.

Valóban így érezte ezt a kongresszusra utazó delegációk legtöbb tagja, hiszen a megelőző két kongresszus — 1951-ben és 1957-ben — jobbadán a világi katolikusoknak az Actio Catholica keretében megvalósuló apostolkodását volt hivatott meghatározni kontinensek és országok viszonylatában. Időközben azonban az öt évvel ezelőtt összehívott II. vatikáni zsinattal új szakasz nyílt az egyház történetében. Várhatóan: új utak a világiak apostolkodásában is. Nemcsak várhatóan, de indokoltan is, ha egyszer a zsinat szükségességnek tartotta külön dekrétumba foglalni a világiak mai elkötelezettségét az egyház küldetésében; régen is érvényes, de mégis újrafogalmazott viszonyát a hierarchiához, Isten népének egységében.

Nem volt tehát indokolatlan az a rendkívüli várakozás és figyelem, mellyel a világegyház ezt a kongresszust kísérte. A szinodus ülésezésének idejével való egybeesés, a kongresszus jelmondatának zsinati szellemű megfogalmazása — „Isten népe az emberiség útjain” —, a hároméves előkészítő munka és a kongresszusi küldöttek munkájának megkönnyítésére előre kiadott — ugyan csak zsinati ihletésű — munkafüzetek tartalma: mind-mind azt ígérte, hogy ez a harmadik kongresszus már döntően másként fogja fel szerepét, mint a megelőző kettő. Így is lett. Valóban más volt, több is volt a megelőzőknél —

s mégsem lett az, aminek vártuk: a világiak zsinatutáni első kongresszusa, a belső párbeszéd elindulása az egyházban a hierarchia és a hívek között.

Nyilvánvaló, hogy ennek mélyebben fekvő okai voltak annál, hogy a kongresszus előkészítésében, majd vezetésében zömében „régie kipróbált” erők vettek részt. Vagy az, hogy már eleve számolt a rendezőség azzal a körülménnyel, hogy ebben a változásokkal, nagy átalakulásokkal teljes korban egy kongresszusnak sokkal inkább munkaértekezletnek kell lennie, mint manifesztatív rendezvénynek sorozatának. Igaz, hogy menetközben a „carrefour”-ok (csoportokban történő kötetlenebb tanácskozások) beiktatásával, a kongresszusok előregedett arculatának ráncait igyekezett kisimítani a vezetőség, de mindenki tapasztalhatta, hogy amíg a manifesztatív jellegű plenáris ülések menete pontos és zavartalan volt, a carrefourok nehézségekkel küzdöttek s az érdembeli munkának megvoltak a maga korlátai.

Mik lehettek a kongresszus zavarának mélyrehatóbb okai? Amint azt *Rahner* professzor is megállapíthatta legutóbb egy pasztorális konferencián: a Német Szövetségi Köztársaság katolikusainak delegációja a világiak római kongresszusán az ország katolicizmusának csupán mintegy 10 százalékát, tehát a „szervezett” katolikus híveket képviselte. S ugyanazt különböző előjelekkel el lehet mondani általánosságban is. Maga a kongresszus is vallomást tett erről abban az üzenetben, melyet a püspöki szinodushoz küldött, kérve, hogy a különböző egyházi szervezetek struktúráját minden fokon úgy alakítsa át az egyház, hogy abban a világi katolikusok minden rétege megfelelő képviselést nyerjen.

Amikor kérhettük a kongresszus napirendjét és a csoportos megbeszélésekhez témákat, valamint iránelveket tartalmazó füzetet — már akkor előre lehetett látni, hogy az ötvennégy helven és ugyanennyi nvelvi csoportban dolgozó kongresszus aligha lesz kénes valóban eredményes munkára. Ehhez két és félezer ember túl sok, négy-öt nap féldélutánja pedig túl kevés. Függlelembe véve még azt is, hogy bár a nvelvi nehézségeket ügvesen oldotta meg a rendezőség, de egvelőre megoldatlan a „közös beszéd” az egyházban. Rou bíboros, quebecki érsek ugyan az első napon arra kérte a kongresszus pani résztvevőit, hogy engedjék maguk között szabadon beszélgetni a világiakat. Így tehát sikerült megóvni a kongresszust attól, hogy a carrefourok a „teológus-nvelv” dominálion. Ennek ellenére — a világiak egvmásközi beszélgetésében is — lépten-nvomon előbukkant a témák és fogalmak különböző felfogása. Egvről a még mindig erőteljes triumfalista szemlélet, egy bizonyos feita civil-klerikalizmus, a nagy szervezetek képviselőinek öntudatában felerősített mozgalmi attitűd — szemben a nagy organizációkkal nem rendelkező afrikai és óceániai, a latinamerikai és a szocialista államokban élő katolikusok pluralizmusra háló, s az egyház alapvető organizmusának egyenletebb lélegzetvételéből vett hangjával.

Ehhez csupán egvetlen, de talán a legszemléletesebb illusztráció: a carrefourok témái körül kialakult beszélgetésben hiánvzott a zsinati határozatoknak — egváltalan a zsinat munkájának — kellő ismerete és alkalmazási készsége. Ezért fordulhatott elő, hogy a feilődés kérdéseivel kapcsolatos témáknál olvan megnyilatkozások hangzottak el, mintha még a *Quadragesimo Anno*, sőt a *Rerum Novarum* korában élnénk, nem pedig a *Populorum progressio* enciklika korában.

Bármennvire is várta és remélte a kongresszus a szinodussal való igazi találkozás és párbeszéd alkalmát, ez elmaradt. Tisztelegő látogatás és üzenetváltás történt ugyan, de a két ülésterem között lévő egykilométeres távolság csupán azon a koncelebrációs pápai misén tűnt el, amikor a kongresszus delegációi a szinodus atváival egvűtt körülvették a Confessio oltárát: az áldozatbemutatás egységében.

A csoportos megbeszéléseken kialakult javaslatok a delegációk vezetőinek plénuma elé kerültek. (A delegációk vezetői túlnyomórészt püspökök voltak.) Ennek a plénumnak kellett szavazással döntenie az előterjesztett javaslatok sorsáról. Az elfogadott javaslatok egy rezolúciós bizottság elé kerültek, mely a témák szerint egvűvé tartozó javaslatokat egybevonta és kihirdethető for-

mába öntötte. A kongresszus záróülését megelőző éjszaka azonban rövidnek bizonyult arra, hogy az utolsó napok csoportos megbeszéléseinek minden határozati javaslata átmenjen egy ilyen mereven parlamentáris gépezeten s ezért a kongresszus „apró munkájának” és igazi hangjának, a csoportos megbeszélések elevenen vibráló tevékenységének áttekintését már csak a jövő év végén megjelenő „Kongresszusi Akták”-ban leljük majd meg.

A kihirdetett kongresszusi határozatok között így is találunk olyanokat, melyek jól jelzik, hogy a világi katolikusok mélyen átértett felelősségtudattal kívánnak résztvenni a zsinat határozatainak érvényrejuttatásában. Íme, néhány, a figyelemre legméltóbbak közül:

— A faji megkülönböztetés minden formájának elítélése.

— A keresztény ember kötelessége, hogy faji, nemzetiségi, vallási és osztályhelyezetre való tekintet nélkül segítséget nyújtson a minden embert megillető szabadság elnyerésére mindazoknak, akik bármínemű elnyomatást szenvednek.

— A kongresszus az emberi közösség ellen elkövetett botrányos merényletnek tekinti a háborút, beleértve a ma folyó háborúskodást is, melynek megszüntetéséért minden elképzelhető lépést szükségesnek tart. Arra kéri VI. Pál pápát és U Thant ENSz főtitkárt, az összes világszervezeteket, fokozzák közreműködésüket a világbéke érdekében. Véget kell vetni a fegyverkezési versenynek — beleértve az atomfegyverkezést is —, hogy az így felszabaduló összegekből egy nemzetközi pénzügyi alap támogathassa az országok és népek békés fejlődését.

— A fejlődésben lévő országok részére nyújtott segítséget az egyes államok ne kössék politikai vagy gazdasági feltételekhez, ugyanakkor a rászoruló államok keressék a legjobb módját a számukra nyújtott segítség felhasználásának. 1970-re el kell érni, hogy minden állam a maga nemzetgazdaságának évi tiszta jövedelméből egy százalékot ajánljon fel a fejlődésben lévő országok javára.

— Az egyre fenyegetőbben jelentkező túlnépesedési probléma előtérbe állítja az egyes államok és társadalmak felelőssége mellett a házastársak felelősségét is. Az egyház tanítóhivatala meggyőző és világos állásfoglalásban hirdesse ki a házastársaknak az utódok létrehozását érintő felelősségével kapcsolatos alapvető erkölcsi és lelki útmutatást, melynek birtokában a szülők lelkiismeretére lehet bízni a születésszabályozás eszközeinek megválasztását. Az így megalapozott házastársi felelősségtől lehet remélni, hogy a családtervezést érintő orvosi és tudományi javaslatok összhangba kerülhetnek azzal a magatartással, melyet a keresztény hit vezérel.

— A keresztység révén történő befoglalásunk az egyházba nem tesz különbséget férfi és nő között. Ezért a kongresszus kifejezi azt az általános kívánságot, hogy a nők a férfikkal egyenrangú szerepet és megbecsülést élvezzenek az egyház életében, felelős küldötteként részt vehessenek a pápai bizottságok munkájában s a megfelelően képezett nők közreműködését is elfogadja az egyházjog reformiával foglalkozó bizottság olyan kérdésekben, melyek a nők egyházi szolgálatára vonatkoznak.

— A kongresszus szeretettel kéri a pápát, tegye lehetővé a *Consilium de Laicis*nak a világiakkal foglalkozó pápai tanácsnak a demokratizmus és a teljesebb képviselet irányában való fejlesztését, hogy a laikusok anostolkodásának ebben a fontos központi szervében az egyes kontinensek, a különböző kultúrák és társadalmak katolikus népe, valamint a különböző szervezeti formák méltó képviselétet nyerjenek.

A kongresszus igazi sikerét éppen sikertelenségél táriák fel abban az irányban, hogy az elkövetkező kongresszusig el kell hárítani azokat az akadályokat, melyek ma még keresztben álltak az úton ahhoz, hogy a világi katolikusok hasonló méretű nemzetközi találkozóján egységesebben gondolkodó és nyíltabb beszédű, a zsinatutáni feladatokat nemcsak általánosságban, hanem konkrétan látó, nemcsak az egyház földrajzi tájait, hanem a világi hívek sokrétűségét is jobban képviselő interpelláció jöhessen létre.

Igazi párbeszéd, mely az emberiség útjain Krisztus küldetésében zárándokló egyháznak teljesebben képes bemutatni a világot, és a világnak az egyházat. (Magyar Ferenc)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Tersánszkyékról szólva mondja Devecseri Gábor:* náluk „látszólag minden fontosabb volt, mint az irodalom”, ők a nem irodalommal foglalkozó embereket is tudomásul vették, sőt, „gyanú is élt bennük, hogy ezek a többség”. E gyermekkori-ifjúkori világ másik pólusán viszont, „Somlyónál mások, mint költők, nem voltak valóságosak... Annak a világot betöltő szent székesegyháznak, ami a költészet volt, legföljebb az oldalhajójában vagy a kapujában ténfergett néhány szerkesztő, mert undok alakoknak is kellett lenni a világban”. Nos, lehet, hogy Devecseri Gáborban is él némi gyanú afelől, hogy vannak nem irodalommal foglalkozó emberek, sőt többségben is vannak talán; kétségtelen azonban, hogy ezek az ő világában is valahol a periferián ténferegnek, és ott is csak abban a reményben ödönghetnek, hogy előbb-utóbb valahogyan mégis rákapnak az irodalomra; ha másnak nem, hát okos és tájékozott olvasónak mégis csak használhatók lesznek. Aminek érdekében Devecseri Gábor minden tőle telhetőt meg is tesz.

Írók, költők közt, és az irodalomban, költészetben nőtt föl; olyan természetes légköre volt kezdetől fogva az irodalom, hogy talán el sem is képzelte sosem, mint lehet nélküle egyáltalán élni. Bárhol, bárki találkozik vele, utcán vagy villamoson: úgy, olyan közvetlenül és magától értetődően beszél rögön az irodalom dolgairól, és csak az irodalom dolgairól, mintha az lenne a világon a legtermészetesebb dolog; mivel az ő számára ez a világon a legtermészetesebb dolog. Kezdetől fogva. Verset írni, verssel foglalkozni már a kezdet kezdetén olyan természetes volt számára (és számukra: akik a „lágymányosi istenek” környezetében, családjában nőttek föl), mint labdát rúgni; alighanem valamicskével mégis természetesebb. S ami nem kevésbé fontos: a szülők számára ugyanolyan természetes volt, és fiuk egy jól kanyarított vesszora számukra is bizonyára természetesebb, mint egy jól eltalált kapuralövés a Lágymányos akkor még füves-grundos vidékén.

A gyerek akkor játszik a legjobban, ha „komolyan” és „komolyat” játszik; ha nem is játszik, hanem „dolgozik”. Ilyen „komoly játék” volt ebben a gyerekkorban az irodalom; és ez a játékos-komoly természetessége menti meg folyton sarkában ólálkodó veszedelmétől: attól, hogy koravén legyen — koravén világ, amolyan szemüveges kis kora-öregekkel, akikből idővel tűrhetetlen, tudálékos sznobok lesznek. Jól ismerjük ezt a típust: ezek teszik nevetségessé és ellenszenvenssé az egészséges emberek szemében az irodalmat. Devecseri Lágymányosának gyerekei, ifjai egészen mások. Nem abból a fajtából valók, amelvük azért húzódik a könyvtár sarkába és rontia a szemét olvasással, mert pipogvább, semhogy a mezőn megállná a helvét. Náluk, ellenkezőleg, a mezők és labdapálvák szenvedélye és jókedve lüktetett a könyvtárszobájában is. Nem tudóska baglvok böngésztek a Bartók Béla út antikváriumaiban és kapualjaiban sem, ritkaságokra vadászva, hanem igazi vadászok és igazi tornászok kuttattak poros könyvhalmok alatt és mászkáltak a létrán a polcok közt, egy-egy kaphatatlan Krudvt, árfolvamon sem tartott Somlyó Zoltánt szimatolva.

Ezért olyan élő ez a könyv; egvébről sincs szó benne, mint frókról, irodalomról, többnyire inkább a közvetlen csevegés és emlékezés, mint az „értekezés” hangján (azon a jellegzetes Devecseri-hangon), az embernek mégis az az érzése, izgalmas kalandozások. Vidám cserkészések beszámolóit olvassa. Akár Karinytyék otthonáról, akár Kerényi „filológus” kirándulásairól, akár a két háború közti Budapest irodalmi „pincéiről és padlásairól” van szó. De cserkészés, kaland, fölfedezés Devecseri Gábor számára az irodalom, a művészet ma is. Kritikái (ha egyáltalán illik rájuk ez a szigorú minősítés) inkább találkozás, éppen ezért nemhogy háttérbe szorulna bennük a személyesség, hanem ellenkezőleg: elsősorban a személvés élmény szólal meg bennük, és a személyesség vállal kezességet a dolog hiteléért és igazáért. Ami persze veszedelmes módszer, és nem is ajánlható — másnak. Devecserinek azonban va-

* Devecseri Gábor: Lágymányosi istenek. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.

lósággal „a testére szabták”; s végülis az effajta személyesség hitele és értéke mindig azon múlik, hogy ki is az a személy. Bizonyos „fajsúly” esetében a személyesség egyszerűen — érvényesség lesz. Mint többnyire a *Lágymányosi istenek* „arcképvázlataiban” is. (Amikor tudniillik nem pusztá „impresszióról” van szó, hanem a személyes benyomás mögött az általános *miért* kérdéséről, a személyes benyomás igazolására.)

Tévedne azonban, aki ezek után úgy vélné, félig-meddig önéletrajzi könyvről van itt szó, aminek olyasféle alcímet lehetne adni, hogy „én és az irodalom”. Nem kell föltétlenül tudósi öltözék (esetleg álöltözet) ahhoz, hogy valaki igaz, új és érvényes dolgokat mondjon. És tudjuk: költőkről, költészetről, versekről bonyolult tudományos (vagy áltudományos) módszerek és akribiák nélkül is ki lehet mondani igazságokat. Ott van például az a részlet, ahol Kosztolányi „nyelvművészetéről” beszél Devecseri Gábor, és elmondja, mármár elcsevegi, milyen „primadonnái” voltak a szecessziónak, Tóth Árpádnak is, a *szent* és *bús* szavak (részben sejtelmességük miatt, részben pedig mert „egyszótagos voltak kijelölte őket a megváltó hézagkitöltő szerepre”); „a költők, akikben a szecesszió utolsókat rezdült, róla ismerték föl egymást”. Kosztolányi is él velük; de hogyan? „Egy magasfeszültségű költeményében úgy léptette föl őket egymás mellett, hogy mégsem hatottak henyeségnek, olyan helyen álltak, ahol *önmagukat jelentették, ők voltak a mondanivaló, visszanyerték lírai hitelüket.*” Ez a dőlőbetűs kiemelés (én emelem ki, nem Devecseri Gábor; ő legjobb találatait is elreiti a szövegben, mint olyasmit, ami a lehető legtermészetesebb, tehát nincs mit kiemelni rajta) — ez a kiemelt részlet egyszerűen és végérvényesen, magától értetődően leszögez valamit, amit tudományosabb igények tudományosabb eljárásokkal, szószámlálásokkal, egvebekkel (s mert újabban divat lett, bizonyára „strukturáliter” is), hosszas bizonygatások és még hosszabb lapok után állapítanak meg: hogy hogyan „nyeri viszsza lírai hitelét” egy előzőleg elkoptatott, használhatatlanná vált, devalvált szó, jelző, kifejezés, metafora. Egyszerűen azzal, hogy levetkezi tapadmányait, járulékait, kilép „aurájából” és újra „önmagát jelenti”, azt, ami: ő lesz a mondanivaló.

Sok ilyen példát lehetne még fölhozni ebből a könnyvednek álcázott, de semmiképpen sem „könnyű” („könnyűnek találtatható”) könyvből. Példákat sebtől, vagy mellékesen odavetett jelzésekre, amelveknél érdemes volna megállni, hogy elgondolkozzon „kifejtsük” őket. Olyanokat, mint — ugyancsak a Kosztolányiról szóló remek írásban — *A szedény kisgyermek panasza*iról ezt a személynél élményt: gyermekkor és kamaszévok határán olvasva elkényszerít a költő „jó emlékezőtehetsége”, a gyerekelmének hitelessége: aztán később, amikor a gyerekkor emléke megfakult, „a versek nagy része újra bezárul”. Sokunk közös tapasztalata ez; és ez a „kimondása” útjelzés is lehet arra, hogyan lehet, hogyan kellene ezt a csodálatos gyerekkor-földidézést a maga teljességében megértenünk, átélnünk. Nyilván a magunk egykori találkozásának újraidézésével, fölnyitva az azóta bezárult zárat önmagunkban, reaktíválva azóta kihűlt, elcsenevészsedett fogékonyságunkat. (Mint ahogy hasonlóképpen kell közelednünk *A szedény kisgyermek panasza*i prózai iker-remekéhez is, Karinthy *Tanár úr kérem*-éhez, ami jóval több „humornál”: a maga módján szinte kísérteties — és kísértetiesen mély — lélekidőzés. Egyébként pedig mindkettő benne áll az európai irodalom egy nagy folyamataiban: a gyerekek- és kamaszlelek fölfedezésében, aminek viszont — természetesen — a lélektan „új útjaival” van meg a maga szerves kapcsolata.)

Egyszerűen ne ejtsen tévedésbe a hang „csevegő könnyved ége”. Devecseri Gábor régtől fogva tudja Esti Kornél tanítását, és bűvár-mozdulatait is megtanulta a madárröntét utánzó bűvész könnyedségével végezni. Lehet, hogy a „kamaszköltők krónikája” nem fedi mindenestül a korát: némely komorabb szín kimaradt talán. De ha egyszer ilvennek látták és élték korukat a kamaszköltők! Ez a krónika különben sem akart a kor „történelmi” krónikája lenni (annak a megírása mások dolga); ez elsősorban Devecseri Gábor krónikája. Ami azonban nem von le semmit a maga módján való hiteléből a korra és embereire vonatkozólag sem. Lehet, hogy van, amit más másként lát; de aki

elolvassa a *Lágymányosi Isteneket*, örül neki, hogy Devecseri Gábor a saját szemével látott, és utólag sem retusált semmit, hanem hű maradt a maga látásához. S annak szintén örül, hogy mindezt a Devecseri Gábor szemével is láthatta.

Önéletrajznak mondja könyvét *Jankovich Ferenc***; másutt meg, közben, és nem is egyszer, azt mondja rá, hogy „irka-firka”. Persze sokkal több „irka-firkánál”, ha nincs is „szabályszerűen” önéletrajzzá kikerekítve, s írója egyszer csak kedvetlenül tartalmi kivonattá zsugorítja, pusztá címszavakban közölve, „amit még érinteni szeretett volna, de helyszűke miatt már nem lehetett”. A helyszűkére hivatkozást ha akarom, elhiszem, ha akarom, nem; inkább gyanakodnám valamiféle félig bosszús, félig onott legyintésre, hogy „minek”, vagy „elég volt”, vagy „hagyjuk abba az egészet”. Pedig nem kell abbahagyni, és nem volt elég, és megvan az értelme, hogy minek. Mindig megvan annak is az értelme, hogy tovább csörtessen valaki a saját bozótosában; sosem tudhatja, milyen szép tisztásra bukkan ki végül.

Sok gond, baj, kellemetlenség, kedvetlenség rosszíze bujkál ebben a könyvben; néha nem is bujkál. Persze az efajta dolgok, kiadókkal, kritikákkal való jogos, vagy nem jogos pörlekedések — (és ki tudja megítélni, jogosak-e, vagy sem) — érdeklik végülis a legkevésbé az olvasót, még akkor is, ha valódi, vagy vélt sebük — (s ki a megmondhatója, valódi-e, nem-e) — a legjobban fáj. Sokkal inkább érdekli maga az út és pálya, a sárpentelei gyerekkor első költői eszmélésaitól a költővé érésig, az Eötvös Kollégiumon, École Normale-on, párizsi éveken át: mindaz, ami így, szándékosan igénytelen egyszerűségében sokkal közvetlenebbül és hitelesebben hat, mint ha megtépték volna a kellő „kultúranyaggal”. Hogy mit jelentett (és milyen volt) a híres Kollégium, becézve Collège, hogy hogyan nevelt emberségre is, tudományra is: kevés írásból lehet ilyen pontosan érzékelni. Akik az alábbi idézetben szereplő professzorokat hallgathatták, őket és még néhány „nagy” professzort azokban az időkben, akár a Kollégiumban, akár az egyetemen, azok ráismernek a maguk élményére, és hálásak Jankovich Ferencnek, hogy ilyen híven és becsületesen megfogalmazta. „Horváth János, Gombocz Zoltán, Pauler Ákos voltak az én időmben és tárgyaimból a feledhetetlen előadók — írja. Óráik végén úgy szívárogtunk ki a teremből, kóválygó fejjel, mintha templomküszöböt léptünk volna át. Ocsúdva botorkáltunk hazafelé, gyarapodva nemcsak elmében, de úgy éreztük, szívben, lélekben is. Nincs fölemelőbb érzés a diákkorban, mint a szellemi, elméleti gyarapodás, a lelki gazdagodás érzete. A legszebb, legáhítatkeltőbb pillanatok, mikor újra meg újra megvilágosodik valami a szem előtt, újra meg újra eloszlik egy-két sötét árny, fiatalkori kétség, mely esetleg gyermekkorunk óta lappangva kísért bennünket. Ha nem volna önmagával ellentmondó kifejezés: a tudás mámora — annak kéne neveznünk ezt az újabb, eszméltető megkötyagosodást, mely megint újabb távlatok felé nyitja ki a fiatal elmét.” Vallomásnál is több ez: adalék egy nemzedék történetéhez.

S ha már a nemzedéknél tartunk, hadd idézzek egy másik részletet is, a negyvenes évekre vonatkozólag; szintén hiteles tanútól származik, és szintén köszönet jár érte Jankovich Ferencnek, hogy ilyen világosan kimondja. „Voltunk néhánvan — írja — akik egyetértettünk — még akkor — abban is, hogy a legérzékenyebb és meg nem ingó költő-, írónemzedék pont az én árva nemzedékem... Ezek a költők és írók nem inogtak, nem dőltek a fuvallatok hatása alatt sem erre, sem arra, hanem éltek az irodalomnak és a költészetnek, ahogy bírtak: verték félre a lélekharangot sikoltozó halál-látomásaikkal — és mikor jött a zsidótörvény, közülük egy sem hagyta el feleségét, életpályáján egy sem 'helyezkedett', sőt inkább hátrányokat szenvedett...”

„Sosem szerettem, ha úgy dicsérnek a hátam mögött: derék gyerek, rendes, jó fiú” — mondja Jankovich Ferenc. Mégis (ha nem is a háta mögött), „dicsérrünk” kell könyve „rendes”, derék, meleg emberségét, amit ott éreznél

** Jankovich Ferenc: A magam emberségéből. Kozmosz. 1967.

még csöndes dohogásaiban is; meg azt a legfőbb értelemben vett „családias-ságot” (de milyen rossz szó még mentegető magyarázatokkal is, és mennyivel szívesebben írnék itt is egyszerűen emberséget), aminek egyik legszebb példája az első kislánya „nyiladozó értelméről” közölt följegyzése: „Cacika, ne félj a cijjagtól...”

„Műlik az ember, kopik, mint a malomkő; s nem sokra megy már vele, ha időnkint megfaragtatja magát.” Az önéletrajz legvégéről idézem ezt a mondatot; ez is amolyan csüggedt-bosszús legyintés. De nem hiszem, hogy így van. Igaz: műlik, kopik az ember; de minden múlással és kopással „lényegesebb” is lesz, ha maga is akarja. Hogy sokra megy-e vele, ha megfaragtatja magát: nem tudom; de abban biztos vagyok, hogy mindig sokra megy vele, ha maga faragja meg magát: le magáról a kérget, ha kell csontig, és akárhogy fáj is.

Mert az a dolga, hogy holtig járjon, holtig öröljön, s mind jobb és jobb lisztet. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Pesti Színház mutatta be Romain Weingarten: „A nyár” című kamaradarabját. A szerző színpadi költeménynek nevezi, s a magyar színpad szerint két részből áll. A francia színpad (a párizsi bemutató a montparnasse-i zsebszínházban éppen egy évvel előzte meg a budapestit) pontosabb volt ennél. Az közölte, hogy a darab hat nappal és hat éjszaka játszódik, s ezáltal már eleve utalt a játék inkább epikus jellegére. Szívszorogató, füledt hat nyári nap története ez, különösen abból a nézőpontból, ahonnan a költő látta a velünk. Egy franciaországi vidéki ház kertjében vagyunk. Két testvér gyermeknek, egy kislánynak és az öccsének, meg két macskának külön kis birodalma ez. Ők reflektálnak a maguk módján arra, ami a házban, a falakon belül történik, s amiről csak az ő révükön értesülünk. A házban él a mama, aki úgy látszik nem sokat törődik a két gyerekkel, és a ház egyik szobájába érkeznek a nyári fizető vendégek, egy pár, akiknek életében valami banális tragédia játszódhatott le: együtt érkeztek, de az asszony előbb és egyedül utazik el, és kint az országúton várt rá valaki.

Ennyit fognak föl a törtétekből a gyerekek, és miközben a látottakat és hallottakat értelmezni próbálják, és egyeztetni az ő szívükben is már ébredő vágyakkal és sejtelmekkel, visszavonhatatlanul elindulnak a felnőtté válás útján, ami egyet jelent az ártatlanság elvesztésével. Keserves út ez, ezt jól érzékelteti Romain Weingarten, de nem csinál tragédiát belőle, mert tudja, hogy az élet többnyire ebből áll, később is. Vágyak, tovább lépések, csalódások, az ember elhagy, vagy elhagyják, és végülis „a világ szomorúságára nincs gyógyír”. Ez nem valami sötétenlátó filozófia, inkább csak afféle rezignált megállapítás, amit Weingarten leheletfinom költészettel tolmácsol, amely a szerző saját szavai szerint inkább „utalni” akar csak semmint „kifejezni”. A szerelem szépsége éppúgy megjelenik benne, mint (a külső szemlélő számára gyakran) groteszk volta. Ez utóbbinak tetőpontja az egyik macskának komikusan szenvedélyes szerelme Manon, a légy iránt.

A két macskáról egyébként is külön kell szólni. Nem írói különködésből szerepelnek és nem is azért, hogy a meseszerűséget szolgálják. Fontos művészi mondanivaló hordozói. Két sötétbe öltözött férfi játssza őket. Embermódra beszélnek, de a logikájuk hibátlan macska-logika. Ők gondoskodnak az egész színpadi költeményt átszövő könnyed és finom derűről. Ugyanakkor, az tró szándékának megfelelően, minden emberi szereplőnél jobban érzékeltetik egy idegen személy áthatolhatatlanságát. Van egy jelenet a darabban, amikor egy pillanatra megszakad az idő. A két macska a holdsütésben a kertben alva találja a fiút. Az egyébként szelíd és kényelmes állatokban fölébred az ősi, kegyetlen és falánk ösztön. Abrándozni kezdenek arról, hogy megeszik; előbb a gyermeket, aztán a házat egész berendezésével együtt, majd a kertet és végül az egész földkerekséget. Hátborzongató az öregebb macska monológja főleg az általa kiváltott eszmetársítások miatt.

A Pesti Színház jó atmoszférájú előadásban vitte színre a költői játékot, s ez elsősorban a két macskát alakító Tomanek Nándor és Tahi Tóth László érdeme. Az ő kettősük minden megjelenése szívből jövő derű forrása. Annál kevésbé szerencsés volt a kisfiú szerepének Tordy Gézára osztása. Nemcsak

külsejével nem tudja elhittetni a 13–14 éves, még kamasznak is alig mondható gyermeket, de alakításából elsikkadt (és ez már inkább a rendezés hibája) a költő egyik fontos mondanivalója. Simont, a kisfiút anyja és nővére is kissé együgyűnek, szellemileg elmaradottnak tartja, hiszen sosem beszél, alig lehet egy-egy értelmes szót kicsikarni belőle. Amikor azonban a nővére nincs jelen nagyon jól elbeszélget a macskákkal, sőt tulajdonképpen ő az egyetlen, aki érti még az állatok beszédét. Ez azért van, mert ő még ártatlan, még kívül van az emberi zürzavaron, s kérdés, hogy ez olyan nagy baj-e? Később, mikor megtud már egyet s mást a világból és elveszíti ártatlanságát úgyis meg-ered a nyelve, de nem lett boldogabb tőle — mondja Weingarten. Ebből a költő által szándékolt törékeny kettősségből a közönség alig érzékelt valamit. Már ismét nagyon jó volt a kislány szerepében a sokat ígérő tehetségű főiskolai hallgató Venczel Vera. A darabot Várkonyi Zoltán rendezte. Az izléses díszletek és szép világtáti effektsók Fábri Zoltán tehetségét dicsérik. Mészöly Dezső fordítása híven tolmácsolja Romain Weingarten csipkefinom költészetét.

Ugyancsak a Pesti Színház újdonsága Ann Jellicoe: „A trükk” című komédiája. Ez a véresen komoly dolgokról szóló vidám és groteszk játék a legtöbb európai színpadot bejárta és egy sikeres (nálunk is játszott) filmet is csináltak belőle. A meglehetősen sovány cselekményből alig futná többre egy hírlapi tárcánál, ha az író nő nem aknázná ki a szellemesen fölállított helyzet minden lehetőségét. Három fiú él afféle baráti társbérletben egy öreg londoni házban, amely történetesen a hármójuk közül leggyámoltalanabbé, Coliné. Közéjük csöppen be véletlenül Nancy, egy vidéki kislány, aki anélkül, hogy akarná, vagy akár csak észre is venné, egyszeribe a fiúk között folyó, csak félig-meddig tudatos hatalmi versengés katalizátorává lesz. A lányra Tolen, a sikeres szépfiú, és Colin vetett szemet. Elsősorban a látszatra tehát arról van szó, hogy ki ismeri jobban a hódítás „trükk”-jét. A valóságban ennél jóval több forog a kockán. A három fiú, az életből nagyon jól ismert három alaptípust képvisel. Tolen az a fajta ember, aki valamilyen önmaga előtt is rejtegetett belső bizonytalanságot és gyöngeséget ellensúlyoz azzal, hogy állandóan és újra meg újra erejét, férfiasságát, erkölcsi fölényét bizonyítja. Hatalmaskodásának kitűnő alanya a félszeg és gyámoltalan Colin, aki nagyon is tudatában van gyöngeségének, és aki szinte védtelenül lenne kiszolgáltatva Tolen erőszakosságának, ha nem lenne ott Tom, ez a kedves, furcsa humanista, aki fekete-fehér pacnikkal mázolja tele szobájának György korabeli tapétákkal borított falait, hogy „szebbek legyenek”. Tom éppoly erős, sőt valójában még erősebb, mint Tolen, csak éppen semmi szükségét sem érzi annak, hogy ezt az erőt fitogtassa. Ő meglepszik azzal, hogy Colint, majd Nancyt megvédi Tolennel szemben. Az ő föllépésének köszönhető, hogy a lány szíve végülis inkább az ügyetlen Colin felé hajlik, s ezáltal talán meg is váltja őt végzetes kisebbségi komplexusaitól.

Ugyanakkor nem egészen egyértelmű ez a happy end és Ann Jellicoe bőséges humorba is pácolja, mintha érzékeltetni akarná, hogy a valóság azért többnyire nem ez. Az esetek túlnyomó részében ugyanis a Tomok inkább válat vonva félre állnak, és ezért garázdálkodhatnak szabadon a Tolenek.

Ann Jellicoe darabjának rendezése nem könnyű feladat, és Kapás Dezső nem is tudott teljesen megbirkózni vele. Az alapvető hiba az, hogy realísnak fogta föl a darab alakjait, holott az író nő nem egy valódi Tolen, Tomot és Colint akart a színpadra állítani, hanem (anélkül, hogy tézis drámát írt volna) mintegy a „tolenség”, a „tomság” és „colinság” absztrakcióját rajzolja meg, sokszor nagyonis költői eszközökkel. Ennek következtében az egész előadást jó néhány arasszal a realitás szintje fölé kellett volna emelni. Minthogy pedig ez nem történt meg, az előadás egyébként jó tempója és feszültsége minduntalan abbamarad, valahányszor a szereplők úgy kezdenek beszélni és szavakat ismételni, ahogy a hétköznapi társalgásban sosem szoktunk. Az elhibázott stílus miatt feszélyezettség támad ilyenkor a színészek között és a nézők körében is, mintha valami értelmetlen badarságról lenne szó, amin jobb mihamarabb túlesni. Pedig ezeknek a vers ritmusára emlékeztető ismétléseknek nagyon fontos szerepük van. És méghozzá nem is a realizmus tagadásának je-

gyében, hanem egy mélyebb és lényegretörőbb realizmus szolgálatában.

A színészek közül egyedül a Nancyt alakító Halász Judit érezte meg ösz-
tönösen, hogy nem egy konkrét, a londoni házrengetegben eltévedt vidéki
lányt kell színpadra vinnie, hanem valamiféle „nancységet”, amibe a főleg
televízión és slágerlemezeken nevelődött korosztály minden jellegzetessége
bele van sűrítve. A három fiút alakító Tordy Géza (Tom), Tahi Tóth László
(Colin) és Kovács István (Tolen) nagyon jól megfeleltek a naturalista rendezői
konceptciónak, de látszik, hogy ilyen jellegű darabot nem láttak még jó elő-
adásban színpadon. Ami persze nem az ő hibájuk. Szinte Gábor díszletei és
Kemenes Fanni jelmezei ötletesek. A fordító Nagy Magda kifogástalan mun-
kát végzett. (Dorombo Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Őszi kiállítások. Székesfehérvárott — a hazai auto-
didakták, „naív” festők, majd Ország Lili és Ferenczy Béni tárlatai után — a
„Gresham-asztaltársaság” művészeinek munkáiból nyílt kiállítás október de-
rekán. E csoport — amelyet még „poszt-nagybányai kör” néven is szokott em-
legetni a művészeti irodalom — 1930 körül szerveződött meg; legelterjedtebb
elnevezésük onnan ered, hogy a Lánchíd pesti hídfőjével szembeni egykori
Gresham-kávéházban tartották összejöveteleiket. (Szőnyi István és Petrovics
Elek, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója a *Budapesti Iskola* elnevezést ja-
vasolta a művész-együttes megjelölésére, — az indítvány azonban nem ment
át a köztudatba és — használatba.)

Bár a csoport tagjai különböző stílusirányzatokhoz tartoztak, művészeti
nézeteik mégis több lényeges ponton megegyeztek: mindnyájan a látványfes-
tészeti hívei, a nagybányai piktúra természetelvű hagyományának folytatói vol-
tak, mindegyikük megvetette a bravúrt, a szemkápráztató mutatványokat, s
mindegyikük elfordult az avantgardizmus legmerészebb — nonfiguratív és
szürrealista — áramlataitól.

Újabb művészettörténetírásunk rámutat a Gresham-kör legtöbb (de nem
valamennyi...) alkotójának a jópolgári közérzethez való alkalmazkodására,
esztétizmusára, az égető társadalmi problémák iránti közömbösségre, — két-
ségtelen azonban, hogy e művészek — mégha voltak is korlátai szemléletük-
nek — korunk magyar festészetének és szobrászatának legjobbjai közé tar-
toztak, s a két háború között előretörő antihumanista ideológiák fertőzeté-
től teljesen érintetlenek maradtak. Az asztaltársasági teoretikusai, hangadói a
szobrász Pátzay Pál, továbbá Bernáth Aurél, Szőnyi István és Berény Róbert
voltak; mellettük Egry József, Czóbel Béla és Derkovits a kör kiemelkedő
egyéniségei, — a marxi szocialista Derkovitsot azonban csak igen laza szálak
kapcsolták a csoporthoz, amelynek szellemi arculatára Bernáth és Pátzay in-
tellektuális arisztokratizmusa nyomta rá bélyegét.

A székesfehérvári tárlaton az említett mesterek legkülönb művei szerepel-
nek (Berénytől a „Reggel” című kompozíció mosakodó női akttal, Bernáth-
tól a „Sárgakabátos önarckép festőállvánnyal”, Czóbel Bélától a remek „Mú-
zsa”, Egrytől a „Szent Kristóf a Balaton partján”, Derkovitstól az „Én és a
feleségem” stb.), de nem hiányoznak a kör kisebb jelentőségű alkotóinak (Bor-
nemisza, Elekfy-Kirchner, Szobotka Imre stb.) munkái sem.

Kár viszont, hogy Basch Antaltól, Hatvany Ferencről (aki egyben finom
izlésű műgyűjtő is volt), Diener-Dénes Rudolftól, Hrabéczy Ernőtől és Kmetty-
től nem szerepelt egyetlen mű sem; pedig ők is tagjai — és nem is érdemtelen
tagjai — voltak e hivatalosan soha meg nem alakult, mégis nagy művészet-
történeti fontosságú társaságnak. Ferenczy Béni viszont — akiről Pataky Dé-
nes egyébként igen alapos katalógus-előszava úgy emlékezik meg, mint a
Gresham-kör egyik törzstagjáról — Bernáth Aurél visszaemlékezése szerint
(„A Múzsa udvarában” 81. old.) sosem vett részt a társaság eszmecsereiben.

A katalógusban számos adat, évszám téves; a műtárgyakat felsoroló rész-
ben hibásan szerepel Ferenczy Noémi, Márffy és Vass Elemér halálának esz-
tendeje, s Bernáth, Elekfy és Derkovits születési évszáma.

Ezek azonban csak apró szeplők, kicsiny szépséghibák: a fehérvári mu-
zeológusok ismét emlékeztetés kiállítással lepték meg a modern magyar mű-
vészet iránt érdeklődő nagy- és szakközönséget.

A Műcsarnok „*Francia rajzok, akvarellek és gouache-ok Matisse-től máig*” című kiállítása az 1967-es esztendőnek — a Picasso- és Henry Moore-tárlat mellett — legjelentősebb hazai művészeti eseménye volt; a kiállított művek zöme a párizsi *Musée National d'Art Moderne* gyűjteményéből került ki.

A bemutatott anyag — bár olyan vezető mesterek, mint Juan Gris, Braque, Derain, Vlaminck, Mathieu vagy Buffet nem voltak benne képviselve — fogalmat adott a XX. századi francia grafikai művészet páratlan gazdagságáról. Maillol, Rouault, Chagall, a Delaunay-házaspár, Gromaire, Masson, Manessier, Estève és a többiek lapjai maradéktalanul igazolják *Bernard Dorival* múzeumigazgatónak, a nálunk is jólismert francia művészeti írónak a katalógusban olvasható megállapítását: „Ma már csak a hozzánemértés vagy a rosszakarat vonhatja kétségbe a modern mesterek grafikusai kiválóságát.”

A kiállítás a jelenkori francia egyházművészetből is izelítőt adott: megcsodálhattuk az Audincourt-i Sacré Coeur-templom *Fernand Léger* tervezte üvegablakainak vázlatait és *Jacques Villon* öt kartonját a Metz-i katedrális vitrage-aihoz. A rajzportrék közül kitűnt a román származású *Brancusi* szobrászé az „*Ulysses*” szerzőjéről: Joyce-ról, — *Giacometti* mesteri, rendkívül érzékeny ceruzarajza *Sztravinszkij*ről, és a kubista csoporthoz tartozott *Marcoussis* munkája a nemrég elhunyt Bretonról, a szürrealizmus vezéralakjáról. Az „*École de Paris*” Magyarországról elszármazott művészei is kitűnően megállották helyüket ebben az „erős mezőny”-ben, — elsősorban persze napjaink nagy dekorátora: *Vasarely* (Vásárhelyi Győző), de a kultúrált, artisztikus *Szenes Árpád* is; *Étienne Hajdu*-tól (a tordai születésű Hajdú István szobrásztól) viszont szürkébb munka szerepelt.

A székesfehérvári Csíkszékeszente született *Nagy István* festő (1873—1937) halálának 30. évfordulója alkalmából a Nemzeti Galéria emlékkiállítást rendezett a magyar táj és a magyar nép — „a nyers, nehéz szavú, kiszikkadó parasztok” (József Attila) — egyik nagy ábrázolójának, Mednyánszky, Nagy Balogh János, Koszta, Tornyai szellemi rokonának életművéből. A tárlat felsorakoztatta a művész önarcképeit, barázdált arcú béreseit, kucsmás havasi pásztoraikat, fásult tekintetű elói világháborús katonáit, köcsögöt tartó, gyengéd szeretettel megfestett parasztleányait, dombos tájait, — amelyek egy szűkszavú, sallang- és konvenció-mentes, érzelemgazdag (de az érzelmesség kísértésének mindig ellenálló), hatalmas drámai erejű festőt és grafikust revalálnak. Úgy hisszük, Nagy István nem ismerte *Georges Rouault* nevét és munkásságát, de a művészet hivatásáról hasonlóképpen gondolkodott, mint a francia mester: „A festészet: kiáltás az éjszakában, elfojtott zokogás, keserű mosoly. E sívár földi mezőkön szenvedőknek vagyok néma barátja.”

A *Solymár István* főigazgatóhelyettes irányításával létrejött kiállítás — amelyen főként pasztellfestmények és színrajzok voltak láthatók, hiszen a mester csupán munkásságának korai szakaszában készített olajképeket — *Pap Gábor* műtörténésznek (az 1965-ben kiadott *Nagy István*-, „minimonográfia” szerzőjének) értékelését erősítette meg: „A művész európai színvonalon teremtett izzig-vérig magyar piktúrát... Oeuvrjét izgalmasan korszerűnek érezzük ma is.” (D. I.)

ZENEI JEGYZETEK. (Alberto Erede hangversenye a Zenei Hete k. n.) Szép műsort ígért a világhírű karmester, Alberto Erede zenekari estje. Első részében bemutató előadásban hangzott fel Luigi Dallapiccola *Canti di prigionia* (A fogság énekei) című oratóriuma, majd utána Sztravinszkij klasszikus remekét, a Zsoltárszimfóniát hallhattuk. Sokan voltak kíváncsiak arra is, vajon a műsor második részében hogyan oldja meg vendégünk Bartók Concertóját, milyen lehet ennek a műnek mai „nemzetközi” felfogása. Előjáróban rögtön meg kell jegyeznünk, hogy Alberto Erede ezen az estén nem a legszerencsésebb diszpozícióban lépett a közönség elé. A bemutatónál érezhetően feszélyezte őt a Budapesti Kórus szoprán szólamának meglehetősen hevenyészett előadásmódja, a Zsoltárszimfóniában viszont minket zavart az

oda nem illő vázlatosság és az impresszionisztikus megoldások. Bartók *Concerto*-ja pedig azért nem szolgálhatott hiteles képpel Alberto Erede tudásáról, mert ezt a műsorszámot a Magyar Állami Hangversenyzenekar áldatlanabb körülmények között is könnyen el tudja játszani. Szokatlan volt, hogy egy ilyen nagyhírű karmester ennyire belemélyed a partitúrába, s hogy a zenekar hangszíneire, kidolgozására szinte semmit nem ügyel. Tévedhetetlen ütemezésével viszont mindig pontosan kirajzolja a tétel alapkarakterét, s néhány esetben talán nem is rajta múlt, hogy az nem telítődött mindenütt színnel, élettel. Összességében sajnos azt kell mondanunk, hogy Alberto Erede ezúttal sem igazolta hírnevét. Mégis nagy élményt jelentett hallgatói számára ez az est, mert Dallapiccola műve valóban nagyszerű kompozíció.

Dallapiccola zeneszerzői műhelyébe akkor kapunk hiteles bepillantást, ha egyik nyilatkozata nyomán közelítünk oda. „Közismert tény — mondja a zene-költő —, hogy egy egész élet irányulására döntő jelentőségű lehet egyetlen találkozás. Az én sorsom 1924. április 1-ének estéjén dőlt el, amikor a firenzei Pitti-palota fehér termében Arnold Schönberget láttam, amint Pierrot Lunaire-jét dirigálta. Ezt engem eddig leginkább a dodekafoniához vonzott, az a dal-lam világa volt. Tudjuk, hogy a századok során mennyire különböző volt a dallamról alkotott felfogás. Ennek szövevényességére mi sem jellemzőbb, mint hogy minden zenei újítónak kortársai elsősorban a dallamhiányt vetették szemére. Én személy szerint azért választottam mégis ezt a módszert, mert lehetővé teszi, hogy azt fejezzem ki vele, amiről úgy érzem, hogy ki kell fejeznem...”

A fogság énekeiben is érződik a kifejezés belső kényszere, az a feszültség, amely végül a hangokban torlódik fel, és egységes zeneműben nyer kifejezést. A zeneköltő tudósít arról az 1938-as olaszországi napról is, amikor a rádió híradásából értesült róla, hogy Mussolini megindította a fajüldözést. A vég-telen, metszően tiszta kék ég, és a borzalmas döbbenet szinte látomásszerű ellentétét foglalta művébe, amely ilyesformán politikai demonstráció volt: harc az igazságtalanság és az embertelenség ellen, s egyszersmind hitvallás az igazságosság gondolata mellett. Három híres „fogoly” imájának szövegét vá-lasztotta Dallapiccola művének alapjául: Stuart Mária imáját, Boethius szó-zatát és Savonarola búcsúját. Az eklektikus minták lehetővé tették számára, hogy a zenei szövésben is érvényesítsen bizonyosfokú eklecticizmust, egyszerre dolgozza bele oratóriumába az évszázadok hagyományát és a már említett schönbergi dallammintát. Ez a sokarcúság teszi művét igen érdekes, néhol megrendítően szép emberi dokumentummá. Fokozza az alkotás sajátos külö-nösségét a zenekari apparátus, amely a zaklatott érzelmek kiemelésére ütő-hangszerek sokaságát foglalkoztatja.

Mindhárom tétel zenei mondanivalója a Dies irae hagyományos dallamában csúcsosodik ki. Ez az a tragikus mag, mely köré felfűzi a zeneszerző a tizen-két hangból álló zenei sor kínálta egyéb lehetőségeket. Így válik hol lebilin-cselően modernné, hol meghökkentően hagyományossá, s egy pillanatig sem fásasztóvá (pedig majd fél óra a terjedelme). A csak női kart foglalkoztató második tétel ebből a szempontból kivált kiemelkedő remeklés; nehéz lenne szavakban visszaadni a tétel légies könnyedségét, s mégis félelmetes erejét. A Dies irae témáját itt két harfa szólaltatja meg, míg a zenekar és énekar egymással feleselő párbeszéde a legkülönösebb zenei effektusokat szólaltatja meg. (Itt kellett elsősorban felfigyelnünk arra, hogy a Budapesti Kórus, amely pedig annyi kellemes meglepetéssel szolgált az utóbbi időben, mennyire této-ván mozog a legmodernebb alkotások vokális világában. Igaz, a karmester instrukciói sem mindig segítettek, de a sok próba után nem lett volna szabad olyan bizonytalankodásoknak előfordulniuk, mint ebben a tételben!) A kü-lönösségre és a zenei szövés változatosságára jó példa egyébként a harmadik tétel záró része is, mely egyszerre foglalja össze a mű tanulságait, s idézi vissza az első tétel befejezését is. Ez a rész magával ragadó, nagyszerű zenei élmény. De általában az egész alkotásról elmondhatjuk ugyanezt: valóban ér-demes volt vele megismerkednünk, s reméljük, gyakrabban szerepel majd hangversenyeink műsorán.

Sajnos ezt kellene mondanunk Sztravinszkij Zsoltárszimfóniájáról is, pe-

dig bizony ez a mű van már annyira klasszikus terméke a huszadik századi és egyetemes zenének is, hogy már előadási hagyományairól kellene beszélnünk. Ehelyett sokan autentikusknak vélhették Alberto Erede vázlatyszerű rögtönzését, holott ha van Sztravinszkijnek szigorúan rendszerezett, egységes műve, hát ez az! Még akkor is, ha zenei elemei nagyon heterogének: a legkülönbözőbb stílusrétegekből merített, de mindezt szigorú egységbe foglalva szőtte egésszé. Századunk hitének, összefoglaló szándékának épp így vált kitűnő, magában álló dokumentumává a Zsoltárszimfónia. Az előadás elsősorban a karmesteri instrukciók következtében vált szétesővé, így is fel kellett azonban figyelniünk a Rádió Gyermekkórusának (karigazgató: Csányi László) remek teljesítményére.

(A lipcsei Gewandhausorchester hangversenye.) A budapesti Zenei Hetek egyik legnagyobb eseményének ígérkezett a nagyműtű német együttes vendégszereplése. Alapító karmestere Mendelssohn volt, s a századok óta őrzött nagy tradíció jelentős zenei élményeket ígért. Az első hangverseny bevezetőjében a romantikus zeneirodalom egyik kivételes remeke, Mendelssohn Hebridák című nyitánya hangzott fel. Ugy gondoltuk, a nagyműtű együttes alapító karnagyára emlékezve kivételesen remekművű előadásban tárja majd közönségünk elé a nyitányt. Hiszen egyszerre lüktet benne a bécsi klasszicizmus leszűrt, tiszta formakultúrája és a romantika sejtelmes látomásai. A skót partoktól nyugatra fekvő Hebridák bizonyára éppen e sejtelmes ködbevesző látványukkal inspirálták a zeneköltőt műve megírására. A tájfestés, a lágy pasztell színek olyan bőséggben tobzódnak a partitúrában, hogy ember legyen a talpán, aki nem érzi benne a romantika, a messzeségek üzenetét. Nos, Vaclav Neumann, az együttes vezető karmestere ilyen ember. Ő valahogy úgy vélhette, hogy a nyitány induló, nem a párából kiemelkedő a tenger kék színébe olvadó távoli sziklák látványa villódzik benne, hanem a fenséges tenger viharzó hullámaié, s ennek megfelelően hatalmas erővel szólaltatta meg, s a szebb részek fölött átgalopozott. Már e bevezető számban is sajnálattal nélkülöztük a megszólaltatott mű hangszíneit, azt a gazdagon árnyalt széphangzást, ami a nagy zenekarokat jellemezni szokta. Kicsit fáradt, szintelen volt a zenekar játéka, Csajkovszkij Vonósszerenádjában pedig pontatlan is. Ennek oka részben az volt, hogy a koncertmester állandóan hallhatóan a többiek előtt játszott. A Vonósszerenád rendkívül differenciált hangzásvilága azonban a legkisebb pontatlanságok esetében is egyensúlyzavart okoz. Vaclav Neumann személyében sem ismertünk meg olyan zenekarvezetőt, aki képes lett volna a legkisebb részleteket is igényesen kidolgozni. Számára mint ha csak a nagyobb egészek léteznének, a többi a hangszerekre bízta, pedig ez kevés. Tetszett ugyan a Gewandhausorchester tolmácsolásában Sosztakovics szellemes, IX. szimfóniája, de Beethoven VIII. szimfóniájában megint túlhasználtak és árnyalatlanok voltak a tempók. Talán Brahms II. szimfóniájának tolmácsolásával szerepeltek egyedül hírnevükhöz és a várakozáshoz méltóan. Reméljük, hogy legközelebb szerencsésebb műsorral és jobb diszpozícióban hallhatjuk a nagyműtű zenekart. (Rónay László)

FILMEK VILAGÁBÓL. Gino Pontecorvo: *Az algiri csata*. A mesterségesen előállított dokumentumnak többnyire erős meggyőző hatása van. Nem új dolog ez a fölismerés. A huszas években Eisenstein használta ki az agitatív lehetőséget; filmjeinek képei sokszor szándékosan dokumentumszerűnek festettek. Jól szerkesztett arányaik azonban elárulták, hogy előre átgondolt, gondosan kitervelt műtermi munkával van dolguk. A módszer mindenestre a legjobb eszközök egyike, hogy a szerzői koncepcióhoz nem tartozó tények arányokat változtató hatását egyszerű kihagyással szüntessék meg. A műalkotás egységes, áttűtő hatású lesz. Az események ábrája tehát bizonyára nem arra való, hogy ellentmondásokat vessen föl, feleslegesen zavarva a néző ítélőképességét. Minden, ami kétséges, hiányzik: a látvány a tényleges tényeket képviseli. A képzelet alkotta mű nem volna képes erre, eredetisége miatt kiszolgáltatottabb, nem abszolút és nem tolális: az igazság a tévedéssel együtt jelentkezik, mint mindenben, ami emberi.

Pontecorvo filmjének valamennyi kockája korabeli híradófelvételekre emlékeztet. A statisztéria és a helyszín eredeti. A film pontos leírása annak, hogyan kellett az ellenállási mozgalmat Algirban kirobbantani. Kétségtelen, hogy *A nagy kék országút* és a *Kápó* rendezője eizensteini hagyományokhoz nyúlt vissza ebben a művében. A látszólag világos helyzetet azonban bonyolítja, hogy **Pontecorvo** olyan művész, akinek különös érzéke van a dolgok kétarcúsága iránt; előszeretettel fordul olyan kérdések felé, ahol a „kétféle igazság” problémája fölmerül. Bizonyára ő is mély lélegzetet vesz, — mint artista a trapézon való átlendülés előtt, — mikor ebből az ösztönei által kiválasztott helyzetből úgy vágja ki magát, hogy állást foglal valamelyik mellett, s a dokumentumszerű részletek megfelelő kiválasztásával bemutatja, hogy erre mindenki rákényszerül. Vagy önmagától, mint **Pontecorvo**, vagy az előre kitervelt események készítetik rá: egy bomba, vagy egy ügyes géppisztolysorozat a tömegbe.

Ismétlem, itt nem igazi dokumentumokról van szó. A *New York árnyai*, de különösen az *Izúkosok utcája* valódi, rejtetten lefényképezett dokumentumfelvételei, az emberi lét érzékeny, ezernyi problémával terhes protoplazma-cseppjeit képviselik. A kamera ott a mikroszkóp szerepét játssza, és rendezői minden mást akartak, csak nem végleges, megdönthetetlen válaszokat adni arra a kérdésre, hogy kinek van igaza.

Kegyetlen film az *Algiri csata*. Ebből a szempontból nyilván híven idézi föl a valóságot, amely ugyancsak kegyetlen lehetett. A franciák váltóáramot és hegesztőpisztolyt alkalmaztak a kihallgatásoknál, az FLN pedig zsúfolásig megtöltött lelátókat, kávéházakat röpit a levegőbe, és a város fő útvonalán végigszárguldo mentőautó volánja mellől hosszú-sorozatokat ereszt a délutáni járókelőkbe. Mikor a néző mindezt végignézte, nem kételkedik majd egy pillanatra sem abban, amit **Pontecorvo** állít: mindez bizonyára nem érte volna a franciákat, ha nem mentek volna Algirba.

Jancsó Miklós: Csillagosok, katonák. A Szegénylegények, Jancsó és Hernádi első filmje, úgylátszik nemcsak jó film volt, hanem egy egyéni módszer első lépése is, melynek segítségével „járni lehet a vízen”. Olyan fogalmi fegyvertár formálódott ki, amellyel a történelem dolgai minden jel szerint akadálytalanul kifejezhetők. Úgy látszik, hogy ez a nyelvezet a maga sajátosságosan semlegesnek látszó jellegével nemzetközi téren is afféle „szézárn nyilj ki”-nek bizonyult. *Höllering* londoni mozijában a *Szegénylegényekkel* kezdődött a magyar filmek sikere, s három és fél hónapig játszották egyfolytában.

Jancsónak igazi tehetsége van arra, hogy nemzetközi filmet készítsen. Elsősorban bizonyára azért, mert filmszerű a formanyelve: kevés párbeszédet alkalmaz, vizuális nyelvezete sűrített és egyszerű, és valósággal magváig lehántja a történetet. Ez a hallatlanul erőteljesen véghezvitt redukció azonban még valamivel párosul, ami a nemzetközi fogadtatást elősegíti. Jancsó, — de nem kevésbé Hernádi, a filmek írója, — úgynevezett alapkérdésekre összpontosít: a létezés és a halál problémakörén belül a pusztítás és a továbblépés emberi agy számítottá kegyetlen játékára, a gépezet csavarjaiként mozgó egyedek döntéseire.

Mindkét filmre a folytonos mozgás jellemző: vagy a szereplők, vagy a főlvevőgép, vagy mind a kettő mozog, s ez az állandó nyugtalanító mozgás a térben sokszor geometrikusan elhelyezett kompozíciók között megy végbe. Mindkét film szerkezetében szinte felelgetnek egymásnak a képek, és az egyes egységek, ismétlődő motívumként szövik át a történetet.

Formai ismétlés volna tehát a *Csillagosok, katonák*? Nehéz megszabadulni ettől az érzéstől. A merőben más történelmi szituáció ellenére (a film az októberi forradalmat követő polgárháború egyik epizódját eleveníti föl), olykor kísértetiesen hasonló a színhely, ugyanaz a ritmus, ugyanolyanok a szünetek. Mindez persze mellékes lehet. Az ismétlés azonban azzal a veszéllyel járhat, hogy előbb-utóbb már nem az alkotó vezeti a műalkotás folyamatát, — jobban mondva nincs állandóan továbbfejlődő „visszacsatolás” a kettő között, — hanem a begyakorolt folyamat idomítja az alkotót. Olykor oda vezeti, ahova eredetileg nem is igyekezett. A néző formailag csak azt veszi észre, hogy a hatások kiszámítottabban érik, a hallgatások még jobban szerkesztettek, a látta-

tás még kegyetlenebb. De miért ne írhatnánk ezt a fejlődés számlájára? Arra is, de talán mégse teljesen. Van bennük valami — mindenhol asszimilálható — kulcsrendszer-szerűség. Elképzelhető, hogy segítségével objektívizálni lehet bármit, és annak ellenkezőjét is, s művészi szempontból itt válik problematikussá a módszer. Ennyi formai tökély, kiszámított hatás és tökéletesen alkalmazott művészi fegyverzet frontális alkalmazása kétségtelenül színvonalbeli gyarapodást jelent. És aligha tévedünk, ha megállapítjuk, hogy legjava filmjeinkkel állunk szemben. Jancsó (és Hernádi) azonban talán most jutottak el arra a pontra, ahol át kell váltaniuk, mint számlálószervezetnek egyik számrendszerről a másikra. Az átálláshoz persze új inspirációkra és sok művészi leleményre van szükség. Ezen kell elgondolkoznia Jancsónak és Hernádinak, ha harmadszorra már nem akarják megismételni önmagukat.

(Ungváry Rudolf)

KI TEKINTHETŐ KATOLIKUSNAK? Határozd meg szavaidat! — szokták volt mondani magisterek és tanítványok a középkori egyetemeken vitái közben. A skolasztikát gyakran vádolták már szórszálhasogatással, betűragással, s a vádban van is némi igazság, különösen, ha a hanyatló iskolákra gondolunk, de az bizonyos, hogy ezzel szemben a középkor katolikus filozófiájának egyik nagy érdeme éppen a tiszta fogalmak kicsiszolásában rejlik. *Wilfried Daim* is fogalomtisztázásra vállalkozott legújabb könyvében. A magyar katolikusok körében is ismert bécsi pszichológus és közőíró, aki nálunk az Eötvös Lóránd-tudományegyetem lélektani intézetében tartott előadást a faji kérdés pszichológiái háttéréről, majd az *Actio Catholica* országos elnökségének meghívására 1965. április 12-én a Hittudományi Akadémia dísztermében megismételte azt az előadását, amelyet néhány hónappal korábban a Lomonoszov-egyetemen, Bécsben pedig az Auersperg palota Idomeneo termében mondott el a „baloldali katolicizmusról”. A müncheni *Manz Verlag* kiadásában „*Progressiver Katholizismus*” címmel, nemrég megjelent könyve egyháziak és katolikus értelmiségiek számára igyekszik tisztázni, mit ért az adott helyen és időben „haladó” katolicizmuson. Ahhoz azonban, hogy ennek a jelzővel ellátott katolicizmusnak a fogalmát megérthessük, először is tisztázni kívánja azt a magától értetődőnek látszó fogalmat: kit lehet katolikusnak tekinteni?

Katolikusnak azt mondhatnánk, aki az egyház tagja. Az egyházhoz való tartozás akkor teljes, ha valaki az egyház testének és lelkének is tagja. A klasszikus teológiai nézet szerint ez akkor valósul meg, ha az embert hármas kötelék fűzi az egyházhoz: a hit, a kegyelmi élet és az engedelmesség köteléke. (*Vinculum symbolicum, vinculum liturgicum, vinculum hierarchicum.*) Daim, könyvének célja szerint, ezek közül főleg két kötelékkel, a hit és az engedelmesség kötelékével foglalkozik.

Kétségtelen, hogy annak, aki katolikusnak vallja magát, feltétlenül el kell ismernie néhány meghatározott hitigazságot. De a katolicitás határai ezzel még nincsenek pontosan és egyértelműen megvonva. Mindenekelőtt tudnunk kellene, mi is az, ami szükségszerűen a katolicizmus hitéhez tartozik, mi az, ami benne megdönthetetlen igazság, amit feltétlenül hinni kell. Daim úgy véli, hogy ezt gyakran maga az egyház tanítóhivatala sem tudja. „Ma például hallgatólágyan megyünk el a IX. Pius-féle jóismert és félelmetes *Syllabus* ténye mellett. A XIX. században, a *Syllabus* megjelenése (1864) után a dolog úgy festett, mintha mindazok, akik nem hittek tételeiben, nem is számítottak volna már katolikusoknak.” Ilyen röpké történelmi utalás persze könnyen együttjárhat némi elnagyoltsággal. Kétségtelen azonban, hogy a *Syllabus* megjelenése és az I. vatikáni zsinat közt eltelt időben sokan akadtak olyanok, akik azt remélték, hogy a zsinat „a *Syllabus*-t a maga egészében hittétellé emeli, sőt még az egyház világi uralmát is dogmává nyilvánítja” — amint ezt E. E. Y. Hales írja IX. Piusról szóló könyvében. Ez azonban nem következett be, sőt éppen ez a zsinat tudatosította, hogy a *Syllabus* nem volt a pápa tévedhetetlen megnyilatkozása, nem olyan tanítás tehát, aminek elutasítása a katolikus jelleg elhalványodásával vagy éppen elvesztésével járna. Maga ez a példa is elég ahhoz, hogy az ember felismerje: „nem olyan egyszerű megfelelni arra, mi az,

amí feltétlenül a katolicizmushoz tartozik és mi az, ami nem". Ennek ellenére Daim is elismeri, hogy a hit kötelékének az alapja az egyházi hittételek elismerése. A leglényegesebb hittételek rövid foglalatja a Híszkegyben van. Ez az apostoli hitvallás formájában — amely csak kevés Mária dogmát tartalmaz — a legrövidebb is. Mindenekelőtt benne van az egy-Isten fogalma, amit a keresztények, a zsidók, valamint az iszlám és a nagyszámú úgynevezett primitív vallás követői egyaránt elfogadnak. Ezenkívül messzemenően keresztény, de mindenesetre katolikus tétel, hogy Isten három személyben létezik. A Szentháromság dogmája a többi hittétellel szerves összefüggésben áll: a hittételeknek azzal a körével, amely Jézus személyével, származásával és természetével foglalkozik. Ide tartoznak a Máriára vonatkozó hittételek is, amelyeknek Jézusra való vonatkozásuk nélkül semmi értelmük sem lenne. Végül az egyházra vonatkozó dogmák köre tartozik még ide. Ez viszont a harmadik isteni személlyel, a Szentlélekkel függ össze, mert hatása az egyházra döntő jelentőségű. A dogmáknak ez az utóbbi köre, amely a legbonyolultabb, különleges módon tartalmazza a sajátos katolikus tanítást. Ezenkívül ezeknek a tantételeknek a keretében nyilvánul meg különös módon a pápa központi szerepe és súlya.

Teológiai alapelv, hogy a katolikus tanításhoz tartozó igazságok nem azonos rangúak, hanem rangsoruk, különböző fokozatuk van, aszerint, hogy milyen rangú és fokú vonatkozásban vannak a kinyilatkoztatással. Daim nem is vitatja az istenes és katolikus hit (*fides divina et catholica*) elfogadásának kötelezettségét, s azt ő is az igazhitűség feltételének tekinti, de már sokkal szabadelvűbben értelmezi az egyházas hit (*fides ecclesiastica*) és a vallási hozzájárulás, vagyis egyetértés (*assensus religiosus*) kötelező erejének mértékét, mint általában a konzervatív és hagyománytisztelő hittudósok és hívők. Az egyházas hit és a vallási hozzájárulás fokán álló tételek bírálatát és elvetését nem tartja „súlyos bűnnek a kormányzó egyház iránti köteles engedelmességgel szemben”, mint például IX. Pius. Úgy látszik, hogy Daim haladó katolikusnak azt tartja, aki a vallási hozzájárulást követő megnyilatkozásokkal, tehát a nem tévedhetetlen, nem feltétlen és nem visszavonhatatlan egyházi megnyilatkozásokkal szemben az egyház javára és üdvére bírálatot fejt ki, éspedig azt vallja — mégpedig megszorítások nélkül —, hogy „minden, ami nem dogma, az szabad vita tárgya”. Idéz egy XXIII. János pápáról szóló ismert, kedves anekdotát. A pápa fiatal teológusok csoportjának kijelentette: „Nem vagyok tévedhetetlen”. Hallgatóinak meglepett pillantásaira így fűzte tovább gondolatait: „A pápa csak akkor tévedhetetlen, ha „ex cathedra” szól. Én azonban sohasem fogok ex cathedra szólni.” Ha tehát a pápa nem „ex cathedra” beszél, ő sem csatlakozhatatlan, ámde ez azt jelenti, hogy tételeiről vitatkozni lehet, illetve nem szükséges, hogy az ember feltétlenül az ő nézeteit fogadja el — vallja Daim. Mivel a különböző enciklikák részben egymásnak teljesen ellentmondó véleményeket képviselnek, az is világos, hogy ezek — amennyiben nem kifejezetten valamely dogmát hirdetnek —, nem „ad fidem” értendők, s így a pápai körlevelek — Szent Péterével szemben — nem szükségképpen tartalmazznak valódi hitigazságokat. Ezért tehát Szent Ágoston mondása vonatkozik rájuk: „*in dubiis libertas*” — kétség esetén szabadság — minden dogmatizált kijelentésben. A hittétel keretében ehhez még hozzájárul a hittartalomra vonatkozó különböző felfogás stb.

A katolicizmuson belül tehát — állapítja meg Daim s ezzel nem mond újat — igen tág tere van a szabadságnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az egyházi hatóságok az egyházi alkotmányban nekik kijelölt jogkörüket alkalmilag ne lépték volna át, ne bélyegeztek volna eretnekeknek olyan tételeket, amelyek egyáltalában nem azok, s ne helyeztek volna így indexre olyan könyveket, vagy ami rosszabb, nem közösítették volna ki szerzőiket, akik egyáltalában nem voltak katolikus-ellenesek. Ilyen esetekben nyilvánvalóan a tekintéllyel éltek vissza. Előfordult például, hogy egyes személyek ellen eljárás indult az egyházon belül politikai célszerűségből, holott az illetők semmiképpen sem mondtak hamis dolgokat, és személy szerint is tiszteltreméltók voltak. Az osztrák szerzőnek a visszaélések lehetőségeire történt utalásai sem újak. Ilyen visszaélések lehetőségét már III. Ince pápa (1190—1216) is elis-

merte. Felfogásában az az újszerű, hogy messzemenő „hic et nunc” megnyilvánuló kritikai szabadságot hirdet az egyházi hatóságok nem dogmatikus fokon megnyilatkozó tanításaival szemben. Nézetének támogatására ismét a *Syllabus*-ra hivatkozik, amely elítélte azt a tételt, hogy az apostoli szék világi hatalmának eltörlése nagyon jelentősen hozzájárulna az egyház szabadságához és sikeréhez. „Valójában ennek a tételnek az elítélése csak az egyházi állam megerősítésére szolgált. Másrészt ma már aligha kétséges, hogy Garibaldi egészen kivételes szolgálatot tett azzal, hogy az egyházi államot, Európa legkevésbé jól kormányzott államainak egyikét elfoglalta”.

Nos, nagyon igazuk volt azoknak a haladó katolikusoknak, akik már akkor megmondták, okos lenne az egyházi állam feladása. Állásfoglalásuk elítélésének semmiképpen sem volt dogmatikus alapja. IX. Pius pápa nem is akart vele dogmát kihirdetni. A *Syllabus* ellen vétőkkel szemben mégis olyasféle büntetéseket mondtak ki, mint amilyeneket egy hittétellel megszegői ellen szoktak kimondani. Az a nézet, hogy a *Syllabus* a maga idejében helyes volt, nem áll meg, mert az egyházi állam már akkor is tarthatatlan volt, már akkor hibás volt tehát eljáráni emberekkel szemben olyan kérdésben, amelyben a szabad vita nemcsak megengedett volt, hanem egyenesen magától adódott.

A szerző ezekkel a megjegyzéseivel azt kívánja bizonyítani, hogy a negatív hitjelzések, az indexre tételek, sőt a kiközösítések sem mindig helyesek, s így ezek sem lehetnek mértékei az igazhitűségnek. „A katolicizmus határának az átlépéséről csak abban az esetben lehet szó és legfeljebb csak ott, ahol és amikor bebizonyul valamely dogmatikus igazság megsértése. Az egyházi tanítóhivatalt ugyanis pusztán annak a megállapítása illeti meg, vajon valamely esetben tényleg hittételeket sértettek-e meg, nem pedig az, hogy valaki a dogmatikus területen kívül milyen — a dogmák által csak negative körülhatárolt — pozitív tételeket képvisel. Ez más szóval annyit jelent: a dogmatikát csak szélesen kitűzött keretek között lehet alkalmazni. Így például nincs pszichológia lélek nélkül! De létezik-e az Oedipus-komplexus vagy nem — ennek megállapítása már nem az egyházi tanítóhivatal feladata.”

Ezen túl persze Daim is elismeri, hogy az egyházhoz tartozás egyik leg-erősebb köteléke, a *vinculum liturgicum*, a kegyelmi élet köteléke, amelynek alapja a keresztség. Akit megkereszteltek, az a katolikus tanítás szerint élete végéig tagja marad az egyháznak, akár akarja, akár nem. A keresztséget ugyanis nem lehet eltörölni, azt még az egyház sem teheti. Ez persze nem jelenti azt, hogy egy katolikus a gyakorlatban ne képviselhetne olyan nézeteket, amelyek ellentmondanak a katolikus hittételeknek. „Ebben az esetben — mondja Daim — az illető olyan katolikus, aki hamis nézeteket és tanokat vall.” A hamishitű katolikus tehát az, aki nem ismeri el a hittételeket, illetve nem mindet ismeri el, sőt esetleg más hittartalmakat tart igaznak. Ha katolikus kereszténynek keresztelték, eltávolodása ellenére is megmarad katolikusnak, de nem tekinthető igaz hívőnek. „Biztosan akadnak hitetlen katolikusok is, olyanok akik egyáltalában nem hisznek. Ők természetesen csak nagyon spirituális értelemben tartoznak az egyházhoz. De megmaradnak benne akkor is, ha kilépnek. A kilépés ugyanis csak jogi értelemben történik meg.” Daim ebben is a hagyományos teológiai tanítást követi. Az ilyenek egyébként többnyire csak lappangó eretnekek, mert téves nézeteiket nem hirdetik nyilvánosan, legfeljebb átmenetileg kételkednek egyes hitigazságokban, de a hitetiséget nem bontják meg, mert elvben ők is alávetik magukat a tanító egyház tekintélyének.

És így merül fel a katolikus mivolt és az egyházhoz való tartozás harmadik ismérve, a *vinculum hierarchicum*, az engedelmesség köteléke. Ennek egyik jellegzetes formája az ír papságtól származik, de igen széles körben meggyökeresedett, s ez az úgvnevezett „jó katolikus” magatartása. Jó katolikusok azok, akik eleget tesznek a minimális követelményeknek, ami körülbelül azt jelenti: jól-rosszul teljesítik az egyházi parancsokat és a tíz parancsolatot. A „jó katolikus” nyilvánvalóan nagyon elmosódott fogalmához Daim szerint „hozzátartozik bizonyos engedelmesség a papság iránt, egy fajta feudális színezetű vazallusi hűség: engedelmesség a templomban a vasárnapi istentiszteleten, a szentbeszéd engedelmes meghallgatása stb.”

És éppen ez az a kérdés, ami Daimot izgatja: hol van az egyházi fegyelem határa? Ő sem tagadja, hogy az engedelmes magatartás az egyházhoz való szoros hozzátartozás egyik jellegzetes kritériuma. Nem osztja azonban némely egyházi személyek nézetét, akiknek szemében éppen az általa jellemzett engedelmesség mértéke határozza meg azt, ki tekinthető „jó” katolikusnak és kit kell az engedelmesség szempontjából a „megbízhatatlan” vagy legalábbis a „gyanús” haladó katolikusok közé sorolni, még akkor is, ha az illető megnyilatkozásai nem ütköznek össze a hit igazságaival, sem magatartása az erkölcsi normákkal. Az ilyen szigorúan konzervatív és főleg az első vatikáni zsinat szelleméből táplálkozó teológusokkal szemben a szerző azt igyekszik bizonyítani, hogy az egyházban a hitigazságok rendíthetetlensége és a jogos fegyelem ellenére is sokkal nagyobb a szabadság, mintsem azt a mögöttünk álló száz év egyházi gyakorlata alapján hihetnők.

Azt hiszem, hogy Daim fejtegetései nagyon érdekesek, de természetesen nem merítik ki a témát. Az egyházhoz tartozás hármas kötelekéből igen erősen kiemeli a *vinculum symbolicumot*, a hit kötelekét, és némileg igyekszik gyengíteni az I. vatikáni zsinat óta különösen megszokott fegyelem kötelekét, különösen az egyház által előterjesztett teológiai igazságok és teológiai következtetések, az egyházas hit terén. Talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy a három köteleken kívül van még egy negyedik kötelek is, amit nagyon nehéz tételbe foglalni s ez a *vinculum caritatis*, a szeretet köteleke, amely a keresztény katolikuszt anyaszentegyházához fűzi, s megérezeti vele hol, mikor és milyen mértékben élhet azzal a szabadsággal, amely az egyház keretei között adódik számára, anélkül, hogy bármelyik köteleket is elszakítaná.

(Szigeti Endre)

KATOLIKUS KÖNYVEKRŐL. *Enchiridion Liturgicum*.¹ Radó Polikárp *Enchiridion Liturgicum* című kétkötetes műve első kiadásban 1961 júniusában látott napvilágot. Az elmúlt néhány év alatt nemcsak az első kiadás példányai fogytak el, hanem azóta a liturgia terén valóban megtörtént a „gressus tertius”, a harmadik lépés, a liturgia általános megújítása, amelyet feladatként még János pápa jelölt ki a zsinat atyáinak.

Az első kiadás két hatalmas kötetének láttán talán voltak olyanok, akik ezt a szinte minden lehető szempontot felölelő liturgikus kézikönyvet kissé hitetlenkedve és értetlenül vették kezükbe, mivel úgyszólván általános vélemény, hogy a nagy összefoglalások, szintézisek kora lejárt, és inkább az alapos részletmunkák, monográfiák idejét éljük. Ezzel szemben nyugodtan lezögezhetjük, hogy főként az egyetemi képzésben továbbra is szükség van az olyan kézikönyvekre, melyek a részletekben nem elveszve, egységbe foglaltan tárják anyagukat a hallgatók elé. A liturgia tanításával kapcsolatban egyébként a zsinati liturgikus konstitúció teljes mértékben igazolta a szerzőt, mert a liturgiát holisztikusan, teológiai, történeti, lelki, pasztorális és jogi szempontból egyaránt kell tárgyalni, sőt, ezen felül, a liturgiához tartoznak a szentségek is: az apostolok küldetése ugyanis az, hogy az áldozat és a szentségek által (e kettő körül fordul meg az egész liturgikus élet) valósítsák meg a megváltás művét.

Ezt tudva őszinte örömünkre szolgált, amikor a világszerte ismert Herder cég 1966-os évjellezzel második kiadásban jelentette meg az *Enchiridiont*. Radó professzor a mű lezárásáig, 1965. november 9-ig megjelent liturgikus dokumentumokat és irodalmat bedolgozta részint a szövegbe, részint pedig a mindkét kötet végén található függelékebe. A „liturgikus forradalom” időszakában érthető, hogy az új változások, rubrikák a történelemnek adták át a régieket, de akik nem ismerik a történeti hátteret, azok nem is értik meg a régiből szervesen kinövő újat. Így remélhető, hogy a liturgikus megújulás megállapodása és letisztulása után, a harmadik kiadás lapjait is forgathatják majd a jövő papjai és teológusai.

1 Polycarpus, Radó: *Enchiridion Liturgicum*. I–II. Romae, 1966. Herder, 1558 lap. 250,— Ft.

Német könyv Árpádházi Szent Erzsébetről.² A Lipcsében működő keletnémet katolikus kiadóvállalat, a *St. Benno Verlag* rövid idő alatt két kiadásban jelentette meg *Elfride Kiel* könyvét a nagylelkű szeretet hősnőjéről, akit mi árpádházi Szent Erzsébetnek nevezünk, német testvéreink pedig thüringiai Szent Erzsébet néven tisztelnek. Elfride Kiel a rendkívül gazdag hazai és külföldi irodalmat felhasználva igen hasznos és érdekes művet alkotott. A tudományosság párosult a kitűnő elbeszélő, mondhatnánk így is, riporter és költői vénával. Hazánk és népünk iránti nagy szeretete csendül ki a kötet minden sorából. Az író a 60-as években többször fordult meg nálunk, mindazokat a helyeket végigjárándokolta, melyeket egykor az ő kedves Erzsébeta bejárta, s mindenütt igyekezett összegyűjteni a rávonatkozó történelmi, irodalmi, művészeti, zenei adatokat. A kitűnő és a magyar szerzőket is felsoroló bibliográfián kívül időrendi táblázat, a kéziratok és a korai nyomtatványok jegyzéke; valamint a magyar szavak kiejtési szabályainak rövid foglalata gazdagítja a kötetet. Számunkra külön örömet jelentett a könyvnek az az adata, hogy a IX. Gergely pápa által Perugiában 1235. május 26-án, pünkösdvasárnap kiadott szenttéavatási bulla eredeti példányát Bécsben őrzik a „St. Elisabeth im Deutschen Hause” templom kincstárában.

Jók a pokolban.³ Az 1933. március 22-én elsőként megnyitott dachau koncentrációs táborral foglalkozó sok könyv közül is kiemelkedik *Raimund Schnabel* munkája: *Jók a pokolban — Lelkészek Dachauban*. Schnabel író és újságíró, politikai fogolyként ő maga is Dachauban volt 1942-től egészen a tábor felszabadításáig, 1945. április 29-ig. Német alapaossággal, tárgyilagosan megírt munka. A kép így még elrettentőbb és elgondolkoztatóbb. A statisztikai adatok szerint 12 esztendő alatt Európa 20 nemzetéből 2771 papi ember járta meg a dachaui tábort. 93,8 százalékuk katolikus, 4,9 százalék protestáns, a többi orthodox stb. lelkesz. A papok 16,29 százaléka volt szerzetes. A táborlakók átlagos életkora 37,3 év.

A kötet végén 125 lapot foglalnak el a dachaui lágerbe került 2771 pap személnyi adatai. Három magyar név is szerepel: két fölszentelt pap az esztergomi főegyházmegevéből: *Benkő István*, a budapesti Szent Adalbert egyházközség jelenlegi plébánosa és *Eglis István*, a *Viailia* egykori munkatársa (†1963. febr. 21.), valamint egy teológus, *Pallavicini György*. Mindhármán 1944. december 20-án lépték át a láger kapuját és megérték a tábor fölszabadítását. Schnabel könyve tanúságtétel amellelt, hogy az egyháziak is mennyire emberként álltak helyt az embertelenségben.

Könyv János pápáról.⁴ Könyvet írni XXIII. Jánosról könnyű és nehéz feladat egyszerre. Könnyű, hiszen kortársunk volt, emléke még elevenen él szívünkben, világsszerte egymás után jelennek meg a róla szóló kisebb-nagyobb munkák, de ugyanakkor nehéz is: az újabb könyvektől mindig egyre többet várnak az olvasók, egyre mélyebben akarják megközelíteni ezt a nagy személyiséget, egyre többen akarnak meríteni emberi, papi, pápai nagyságából. Történésznek és írónak való földadat ez, olyané, mint *Ijjas Antal*, aki a pápákon keresztül föl tudja rajzolni a századforduló szellemi körképét is, XIII. Leótól XII. Piusig és ebbe tudja beágyazni *Giuseppe Angelo Roncalli* életútját. A függelékben: a szellemes mondásokban és a róla szóló anekdotákban — melyeket *Henry Fesquet* gyűjtött össze és *Ikvay László* fordított magvarra — kerül János pápa valóban emberközelbe. A „digitus Dei”, az Isten ujjá készíttette őt elő és benne az Egyház nagy megújulásának elindítását. (*Kovács Zoltán*)

² Elfride, Kiel: *Die grosse lebende St. Elisabeth*. Leipzig, 1966. St. Benno Verlag. 183 lap.

³ Raimund, Schnabel: *Die Frommen in der Hölle. Geistliche in Dachau*. Berlin, 1966. Union Verlag. 333 lap.

⁴ Ijjas Antal: *Isten igaz embere. XXIII. János és az Egyház*. 1967. Ecclesia. 371 lap. 85,— Ft.

Isten szemében se királynak, se uraknak, se gazdagoknak, se hatalmasoknak nincs többre szabadságuk és engedélyük, mint a szegénynek.

Paracelsus

Revue mensuelle — Directeur: Vid Mihelics — Rédaction et administration: Budapest V.,
Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 4,50 US dollars.

S O M M A I R E

A. G. M. van Melsen: Science et christianisme — Béla Csanád: Poèmes — Aladár Tóth: Réflexions d'un médecin croyant sur la foi — Zoltán Jékely: Poèmes — János Reinel: Années d'étudiant de Zoltán Kodály à Nagyszombat — Endre Birkás: Les dents (nouvelle) — István Tótfalussy: Poème — Juan José Arreola: Dernière heute d'Harrison Fish (pièce) — Vid Mihelics: Idées et faits (Nouveau point de vue catholique de la réforme) — Béla Csanád: Le petit sentier (Vertu de prévenance dans la famille).
JOURNAL: Travaux du synode épiscopal (Vid Mihelics) — Congrès des laïcs à Rome (Ferenc Magyar) — Journal du lecteur (György Rónay) — Chronique théâtrale (Károly Dorombo) — Beaux-arts (D. I.) — Chronique musicale (László Rónay) — Films (Rudolf Ungváry) — Qui peut être considéré comme catholique? (Endre Szigeti) — Sur les livres catholiques (Zoltán Kovách)
Informations sur la couverture.

RÉFLEXIONS D'UN MÉDECIN CROYANT SUR LA FOI

par Aladár Tóth

Dans son étude, sorte de confession, l'auteur, médecin en chef à l'hôpital de Makó, explique que l'homme d'aujourd'hui doit savoir ce qu'il croit psychologiquement, il est plus sensible aux antithèses et les discordances s'approfondissent davantage en lui. S'il perçoit un contraste entre les connaissances de la nature et sa foi sans pouvoir les équilibrer, ou il renie sa foi, ce qui amène la rupture de son expérience vécue, ou il s'enferme dans les manifestations extérieures de sa foi et sera bourré de complexes. Seul peut être vraiment „catholique” c'est à dire universel celui dont les connaissances de la nature et de la foi sont réunies en parfaite harmonie. La foi et la conception des sciences naturelles ne peuvent entrer en opposition, et même se renforcent réciproquement et continuellement.

PARTICIPANT HONGROIS AU CONGRÈS DES LAÏCS TENU À ROME

par Ferenc Magyar

L'auteur qui a pris part au congrès des laïcs tenu à Rome comme membre de la délégation hongroise de quatre personnes rend compte de ses expériences et communique ses impressions. Le Congrès Mondial pour l'Apostolat des Laïcs s'est réuni à Rome pour délibérer du 11 au 18 octobre. Dans l'ordre, c'était le troisième congrès mondial qui traitait la question de l'apostolat des laïques. Les deux premiers (en 1951 et 1957) étaient surtout chargés de déterminer les tâches d'apostolat militant et d'organisation se réalisant dans le cadre de l'Actio Catholica. Mais entretemps le concile Vatican II a ouvert une nouvelle phase de l'histoire de l'Eglise et par là unanimement une nouvelle voie de l'apostolat des laïques. Le fait que le congrès mondial de cette année (le troisième) ait été convoqué justement pour le cinquième anniversaire de l'ouverture du concile Vatican II et la période où le Synode Épiscopal tenait sa première délibération suscita à son égard un extrême intérêt ainsi qu'une grande attente.

La délégation hongroise qui se rendait au congrès était aussi pleine d'attente, espérant que ce congrès, le „troisième dans l'ordre” sera le „premier

congrès des laïcs d'après le concile", le „petit concile", désignant les premiers pas de la réalisation du décret conciliaire commençant par: „Apostolicam actuositatem". Mais, tout au moins le début d'un dialogue de plus en plus pressant au sein de l'Eglise. Mais, ayant lui-même souffert de troubles intérieurs et de limitations, le congrès n'a répondu qu'en partie à cette attente. Ces troubles, ces limitations et ces insuccès ne sont pourtant pas vains. Au contraire, ils attirent d'avance l'attention sur la nécessité de préparer la prochaine rencontre mondiale de façon à ce que les interpellations qu'on y entendra soient de pensées plus ouvertes, qu'elle considère les tâches post-conciliaires non seulement au point de vue général, mais de manière plus concrète et qu'elle ne représente pas uniquement les lieux géographiques de l'Eglise, mais la diversité des couches de fidèles, qu'elle soit un vrai dialogue entre l'Eglise et le monde d'aujourd'hui.

Pourtant, les organisateurs se sont efforcés de rajeunir l'aspect suranné des congrès en demandant aux prêtres qui y participaient de „laisser parler librement les laïcs entre eux", en préparant des séances plénières à caractère de manifestation bien organisées, ils évitèrent qu'une „langue théologique" domine aux carrefours. Cependant, la difficulté de la „parole commune" entre les laïcs est restée irrésolue. A tout bout de champ, surgissait la conception différente des sujets, des notions et des tâches. D'une part, c'était le point de vue triomphateur encore très vivace, sorte de cléricisme civil, l'attitude à un plan manifestée par les grandes organisations et mouvements, d'autre part la conception des catholiques moins organisés d'Afriques, d'Océanie, d'Amérique latine et de ceux qui vivent dans les pays socialistes enclins au pluralisme et pensant selon les organisations de base de l'Eglise (Communautés religieuses, diocèses). Nous citerons à ce propos un seul exemple: aux carrefours surgissaient fréquemment les questions sociales de l'évolution du monde par les transformations. Sous ce rapport les déclarations qui se sont fait entendre auraient plutôt convenu à l'époque de *Rerum Novarum* qu'à celle de *Populorum progressio*. Le trouble intérieur des carrefours est décidément provenu de ce que les entretiens cherchaient l'aggiornamento de l'apostolat des laïques, dans la situation de pays et de sociétés où l'ancien aspect général paraît inchangé et inchangeable.

Bien que le congrès ait beaucoup attendu la rencontre avec le Synode et la possibilité de dialogue, elles n'eurent pas lieu. Des visites réciproques et des messages furent échangés, mais la distance d'un kilomètre entre les deux salles de séances n'a semblé disparaître qu'à la messe pontificale lorsque les délégués du congrès et les pères du Synode entourèrent l'autel de la Confession lors de la communion commune.

Il faut espérer que, jusqu'à la convocation du prochain congrès, la prière adressée par le congrès actuel au synode épiscopal et au pape se réalisera: dans l'esprit du décret conciliaire émis sur l'apostolat des laïques, et dans la tendance du démocratisation il faut modifier toutes les représentations ecclésiastiques des laïcs de manière à ce qu'en dehors des diverses formes de vie, de cultures et de continents, de même qu'en dehors des catholiques organisés, ceux qui n'appartiennent à aucune organisation, et les masses de catholiques qui ne vivent simplement que dans le sein de l'Eglise y trouvent aussi une digne place. Dans ce cas, après le congrès, la devise du troisième congrès „Le peuple de Dieu sur les routes de l'humanité" gagnera un sens plus concret.

INFORMATIONS

Le corps épiscopal hongrois a adressé au clergé une proclamation pastorale commune dans laquelle elle publie le texte des instructions liturgiques „*Instructio de musica in sacra liturgia*".

Mgr l'évêque Pál Brezánóczy, administrateur apostolique d'Eger, qui a pris part au premier synode épiscopal, en tant que représentant du corps épiscopal hongrois a été reçu en audience par le pape Paul VI. Le 21 octobre

le recteur de l'Institut Pontifical hongrois a donné un dîner en l'honneur de Mgr l'évêque Brezanóczy, ainsi que de Mgr l'évêque József Ijjas, administrateur apostolique de Csanád qui se trouvait également à Rome à l'occasion du congrès des laïques, Mgr l'archevêque Agostino Casaroli, secrétaire de la congrégation des affaires extraordinaires, Mgr l'évêque Eduard Nécsey administrateur apostolique de Nyitra, Vince Tomek, ancien général de l'ordre des piaristes, Sieghard Kleiner, général de l'ordre des cisterciens, le prélat Roger Etchegaray secrétaire de la conférence épiscopale française, les conseillers au secrétariat d'Etat Luigi Bongianino et Giovanni Cheli, ainsi que Francesco Marchisano et Patrik Dalos, collaborateurs scientifiques de la congrégation des séminaires, respectivement du Concilium de Laïcis (Conseil des laïcs assistaient aussi au dîner.

La commission post-conciliaire qui prépare la réforme du code de droit canonique s'est réunie à Rome. Mgr. l'évêque József Bánk, administrateur apostolique de Győr prendra part aux délibérations, ou il représentera le corps épiscopal hongrois.

Au musée „Victoria and Albert” de Londres on a organisé une exposition des plus belles oeuvres de l'art hongrois médiéval, qui a remporté un grand succès. La plus grande partie des oeuvres exposées a été fournie par le Musée Chrétien et le trésor de la Cathédrale d'Esztergom.

M. Hubert Beuve-Méry, rédacteur en chef et directeur du journal Le Monde de Paris a passé quelques jours à Budapest, où il a été accueilli par János Kádár, premier secrétaire du parti. M. Beuve-Méry a fait une conférence à l'Université de Budapest, il a visité le Musée Chrétien d'Esztergom, puis il est venu à la rédaction de Új Ember et de Vigilia, où il s'est entretenu pendant près de deux heures avec messieurs Vid Mihelics et Béla Saád.

A la radio du Vatican, Ferenc Szabó a consacré une émission spéciale à l'ouvrage de Béla Saád intitulé: „Le concile vu de Budapest” parfois en le louant, parfois en le critiquant et en le discutant. A cette occasion, le conférencier de la radio du Vatican a aussi parlé du dialogue entre marxistes et catholiques. Il a terminé sa conférence par ces mots: „Nous pouvons nous aider les uns les autres n'ayant qu'un seul but commun: celui de servir le peuple hongrois et l'Eglise hongroise. Cette communication n'est non plus une critique exclusive, mais une tentative de dialogue.”

A la messe du soir d'un des récents dimanches à la basilique de Székesfehérvár, la chorale de Siófok a présenté une messe de jazz. La partie musicale de la messe a été établie par Miklós Léber, vicaire de Szentbalázs, sur la base de spirituals nègres. La musique accompagnée de guitares et d'instruments à percussion a remporté un grand succès, particulièrement dans le milieu de la jeunesse.

Restauration d'églises. Le 15 octobre à Prügy, on a béni le nouvel autel de l'église où les prêtres des environs réunis à l'occasion de la fête patronale de l'église ont dit une messe en concélébration. — Mgr l'évêque József Bánk, administrateur apostolique de Győr a béni l'église restaurée de Várbalog et en même temps la nouvelle cloche de l'église. Après la messe qui suivit la cérémonie 100 enfants ont reçu le sacrement de la confirmation. — Le grand prévôt Alajos Horváth, vicaire archiepiscopal a béni l'église restaurée de Hercegszántó. — Le 15 octobre Mgr Lajos Shvoy, assistant au trône, évêque diocésain de Székesfehérvár a béni l'église de Urhida. — La communauté religieuse de Szob a entrepris solennellement la restauration complète de son église deux fois centenaire. Le commencement des travaux a été symbolisé par la mise en place de la croix dorée sur la tour de l'église. — Mgr Sandor Klempa, administrateur apostolique de Veszprém a béni l'orgue reconstruit de l'église de Toponár. — Au cours d'une cérémonie solennelle on a béni la nouvelle cloche de l'église paroissiale de Szák. Un grand nombre des fidèles de religion luthérienne du village, leur pasteur en tête, ont pris part à la cérémonie.

K Ö Z L É S E K É S V Á L A S Z O K

A magyar püspöki kar közös főpásztori szózatával fordult a papsághoz, amelyben ismerteti az „*Instructio de musica in sacra liturgia*” szövegét, a liturgikus rendelkezéseket.

Breznánóczy Pál püspök, egri apostoli kormányzót, aki a magyar katolikus püspöki kar képviselőjeként vett részt az első püspöki szinoduson, **VI. Pál** pápa kihallgatáson fogadta. Breznánóczy püspök, valamint a laikusok kongresszusa alkalmával ugyancsak Rómában tartózkodó **Ijjas József** püspök, csanádi apostoli kormányzó tiszteletére a Pápai Magyar Intézet, rektora október 21-én ebédet adott. Az ebéden jelen volt: **Agostino Casaroli** érsek, a rendkívüli ügyek kongregációjának titkára, **Nécsey** Eduárd püspök, nyitrai apostoli kormányzó, **Tomek** Vince, a piarista rend volt generálisa, **Sieghard Kleiner**, a cisztercita rend generálisa, **Roger Etchegaray** prelátus, a francia püspöki konferencia titkára, **Luigi Bongianino** és **Giovanni Cheli** államtitkársági tanácsosok, **Francesco Marchisano**, a szemináriumok kongregációjának, **Dalos Patrik**, a *Concilium de Laicis* (Laikus Tanács) tudományos munkatársai.

Rómában összeült a kánonjogi kódex reformját előkészítő zsinat utáni bizottság. A tárgyalásokon a magyar püspöki kar részéről **Bánk József** püspök, győri apostoli kormányzó vesz részt.

A londoni „Victoria and Albert” múzeumban nagysikerű kiállítást rendeztek a középkori magyar művészet legszebb alkotásaiból. A kiállítás anyagának javát az esztergomi Keresztény Múzeum és az esztergomi főszékesegyházi kincstár bocsátotta rendelkezésre.

Hubert Beuve-Méry, a párizsi *Le Monde* igazgató főszerkesztője néhány napot Budapesten töltött, ahol fogadta őt **Kádár János** a párt első titkára. **Beuve-Méry** előadást tartott a budapesti Tudományegyetemen, ellátogatott az esztergomi Keresztény Múzeumba, majd felkereste az *Új Ember* és a *Vigilia* szerkesztőségét is, ahol **Mihélics** Viddel és **Saad** Bélával folytatott közel kétórás kollegiális eszmecsere.

A vatikáni rádióban **Szabó Ferenc** foglalkozott külön előadásban **Saad** Béla: *A zsinat budapesti szemmel* című könyvével, helyenként elismerően, helyenként bírálva és vitatkozva. A vatikáni rádió előadója ebből az alkalomból szólt a marxisták és katolikusok közötti párbeszédéről is. Előadását ezekkel a szavakkal zárta: „Segíthetjük egymást, hiszen közös célunk a magyar nép, a magyar egyház szolgálata. Ez az írás sem akart kizárólagos bírálat lenni, hanem kísérlet a párbeszédre.”

A székesfehérvári bazilikában az egyik legutóbbi vasárnap esti szentmisén a sífoki énekkar jazzmisét mutatott be. A mise zenei anyagát **Léber Miklós** szentbalázsi káplán, az énekkar vezetője állította össze néger spirituálékból. A gitárokkal és ütőhangszerekkel kísért zene nagy tetszést aratott különösen az ifjúság körében.

Templomrestaurálások. *Prügyön* október 15-én áldották meg a templom új oltárát, amelynél a templom búcsúja alkalmából összegyűlt környékbeli papság koncelebrációs misét mutatott be. — **Bánk József** püspök, győri apostoli kormányzó áldotta meg *Várbalog* felújított templomát és ugyanakkor megszentelte a templom új harangját. A szertartást követő szentmise alatt 100 gyermek vette fel a bérálás szentségét. — **Horváth** Alajos nagyprépost, érseki helynök áldotta meg *Hercegszántó* restaurált templomát. — Október 15-én áldotta meg *Shvoy* Lajos pápai trónálló, székesfehérvári megyéspüspök az urhídi templomot. — A szobi egyházközség ünnepélyes keretek között fogott hozzá 200 éves templomának teljes restaurálásához. A munkálatok jelképes

elkezdése a templomtorony aranyozott keresztjének elhelyezése volt. — Klempa Sándor veszprémi apostoli kormányzó áldotta meg a toponári templom újjáépített orgonáját. — Ünnepeles keretek között szentelték meg Szák plébánia-templomának új harangját. A szertartáson lelkészükkel az élen a falu evangélikus hívei is nagy számban vettek részt. — November 12-én áldotta meg Klempa Sándor veszprémi apostoli kormányzó a *keszthelyi* volt karmelita templom újonnan készült Nagy Szent Teréz oltárát.

„Felebaráti szeretet” — Júliusi számunk „A kis út” című rovatához, valamint azt kiegészítő szeptemberi szerkesztői üzenetünkhöz kapcsolódva azt a kérdést veti fel olvasónk, vajon a felebaráti szeretet szószerinti értelmezése, amely minden embertársunk iránt ugyanazt a szeretetet követeli meg, nem tesz-e igazságtalan egyenlőségjelet az emberek közé. Hiszen tapasztalatból tudjuk, hogy vannak emberek, akik a többenél jobban rászorulnak szeretetünkre, önzetlen segítőkészségünkre. Vajon a felebaráti szeretet/parancsa nem teszi-e a különböző és megannyi egyéniséggel rendelkező embereket egyetlen tömeggé, amikor is személyes kapcsolatáról, tehát igazi szeretetről már nehéz beszélni. Olvasónk problémájával kapcsolatban a felebaráti szeretet teológiájához kell fordulnunk. Eszerint a kérdés az, mi az, amiben, mint emberek, mindnyájan egyforma értékűek vagyunk és semmiben sem különbözünk egymástól. Ez az egyenértékűség abban nyilvánul meg, hogy Isten felől nézve minden ember bűnös és szüksége van a kegyelemre. Mint emberek, nagyon különbözhetünk egymástól a kegyelem előtt azonban valamennyien csupaszon és nélkülözőként állunk. Akárcsak az újszülött gyermek. Ebben a vonatkozásban senki sem előzi meg a másikat és mindenki csak segíthet a másinak. Éppen a karácsony ünnepkörébe illik bele az a szép gondolat, hogy voltaképpen Isten közeledése az emberekhez teszi őket mind egyenlővé. Ez a közeledés akkor vált a legnagyobb fokúvá, amikor Isten emberré lett. A megtestesülés nem olyan esemény, ami csupán Isten és az istenanya között játszódott le. Elhangzott már olyan nézet is, amely szerint Istennek „szüksége” volt a testre, hogy azt áldozatul adhassa az emberekért és ezért hozta létre ezt a testet a Szentlélek erejével a Szűzanya testében. További jelentősége azonban nem lenne a megtestesülésnek. Ez azonban nagyonis szűkkeblű szemlélet lenne, ami semmiképp sem felelne meg Isten tágasságának, és túl jogászi, sem-hogy eleget tehessen Isten szeretetének. A megtestesülés széleskörű és mindent átfogó esemény. Hatott már a világ teremtesénél is, mert Isten nem akármilyen világot teremtett, hanem olyat, amelyhez ő is hozzá akart tartozni. Az olyan világ, amellyel Isten személyesen egyesülni kívánt, merőben különbözik az olyantól, amelyet Isten csupán létre hív és teremtő erejével fenntart. A mi világunk istenközel világ. Persze kézenfekvő az ellenvetés, hogy az istenközel világnak másképp kellene festenie. Erre csak azt válaszolhatjuk, hogy valójában nem tudjuk hogyan fest a világ. Még csak azt sem tudjuk, mi a helyzet az egyes emberekkel. A kezdet és a beteljesülés között tágas, tér terül el. Kezdeti világban élünk, amelynek a végére még csak következtetni sem tudunk. Mert a beteljesült világ nem következik szükségképpen a befeljezetlenből, hanem Isten szabad adományaként nyerjük majd el: „Íme újjáalkotok mindent” (Jel. 21, 5). Az Istenországot nem tudjuk elképzelni, mert mindig csak evilági képekhez vagyunk kénytelenek folyamodni. A föld és az ég pedig elmúlnak és velük együtt elmúlnak hozzájuk kapcsolódó képeink is. Isten közelsége akkor majd az örömben és a beteljesülésben mutatkozik meg. Most még a rossz és a bűn elleni küzdelem idejét éljük, de az emberiség a bűn ellenére is Isten közelében van, mi több, éppen bűnei révén, hiszen a násztor megkeresi az elveszett juhát és bűnei ellenére sem hagyja el. Isten minden ember mellett ott áll és voltaképpen ez a jelenléte teszi egyenlővé az embereket. Krisztus születésével Isten eav lett közülünk, s ezután már egyetlen emberre sem tekinthetünk úgy, mint akinek nincs köze Istenhez.